

4/62.

Post T 6

KON. MIL.ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Postbus 90.154
4800 RG. BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

MS 150

Sovjetrussisch
materieel
óók in
Afghanistan

(zie blz. 239)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormaniaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

R. B. J. Bongers

majoor der cavalerie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Info-pers, Dubloen 56, 3641 ND
Mijdrecht, tel. (02979) 44 21
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

238 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

239 Afgaan in Afghanistan (2)

241 Onze negentiende-eeuwse Schutterij, door dr. J. P. Duyverman

259 Veldartilleriesteun aan het vertragende gevecht, door T. W. A. Damen, luitenant-kolonel der artillerie, hoofd Bureau tactiek AOC

270 Waarnemen bij verminderd zicht, door ir. J. Vissers en ir. P. A. C. Verhagen, majoors van de technische staf

276 1576 De Vesting Grave werpt het Spaanse juk af, door J. A. Ph. Laguette, luitenant-kolonel van de militaire administratie

282 Meningen van anderen: Economische bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL, door J. R. Poelman, majoor der infanterie, en J. L. Verhaar, kapitein van de militaire administratie

283 Antwoord op meningen van anderen: Economische bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL, door prof. dr. S. W. M. Kuypers

284 Boeken

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 70023(55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71). Toepassing Ziekenfondswet (militairen) (herdruk, januari 1981).

LaO 80024(21/51) / LuO 80526 (21/49). Regeling werk- en rusttijden militairen.

LaO 81002(81/45) / LuO 81502 (81/39). Draagplicht autogordels.

LaO 66029(55.17/72) / LuO 66534 (55.17/70). Regeling restitutie examen- en repetitiegelden eenheidsdiploma EHBO (herdruk, maart 1981).

LaO 63030(55.6/7). Geestelijke verzorging (herdruk, februari 1981).

LaO 81003(78/479) / LuO 81503 (78/167). Regeling deelneming aan vrijwillige schietoefeningen ter onderhouding van de schietvaardigheid door reserveofficieren met groot verlof.

LuO 63525(55.6/6). Geestelijke verzorging (herdruk, februari 1981).

LuO 80527(21/49b). Eerste fase compensatieregeling.

Lamed 001-81(51.13/53). Regeling plaatsingsduur vrijwillig dienende KL-militairen bij in de Bondsrepubliek Duitsland gelegerde Nederlandse eenheden.

Lamed 002-81(51.14/33b). Oplei-

ding tot beroepsofficier kok en hofmeester.

Lamed 513-75(55.3/171). Filmvoorstellingen (herdruk, februari 1981).

Lamed 004-81 (51.12/50i) / Lumed 503-81 (51.12/43i). Vaststelling extra toelage voor studiejaar 1980/1981 (besluit tegemoetkoming studiekosten aspirant-officieren geneeskundige dienst krijgsmacht).

Lamed 005-81 (55.6/15) / Lumed 504-81(55.6/14). Vaststelling formulier geestelijke verzorging.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-25 (Radiotelefonietelexprocedures, 2e druk). De herziening van dit voorschrift was noodzakelijk door de invoering van het nieuwe berichtenformulier **Lf 15905**. Tevens is de procedure t.b.v. gelijkloop met **VS 11-18**, Telexprocedures, enigszins aangepast. Bovendien is in deze druk een nieuw voorbeeld van een overzicht radioverbindingen verwerkt, noodzakelijk geworden door wijziging van de Stanag 5042 „Militaire telecommunicatie tekens en symbolen”.

VS 11-30 (De veldpostdienst, 2e druk, 2e wijziging). Deze wijziging vloeit voort uit de invoering van de postcode. Zij is mede het gevolg van enkele wijzigingen van benamingen de PTT-dienst betreffende en een nieuwe beschikking van de directeur-generaal der PTT.

VS 11-31 (De (hoofd)facteur en zijn taak, 2e druk, 1e wijziging). Deze wijziging is eveneens het gevolg van de invoering van de postcode en de aanduiding „DIENST DEPARTEMENT VAN DEFENSIE” rechtsboven op de adreszijde van de dienstenvolpette.

Lf 15971 (Journaal voor verbindinginstallaties AVKL, 1e druk). Doel en gebruik van dit nieuwe legerformulier zijn beschreven in **VS 11-4/2**, 2e druk. De verstrekking van het formulier vindt uitsluitend plaats aan **St CVKL, C-VOC** en **C-541** en **C-543** verbindingsbataljon.

Lf 15972 (Bezoekersregister (t.b.v. alle objecten AVKL), 1e druk). Doel en gebruik van dit nieuwe legerformulier, waarvan de verstrekking uitsluitend plaatsvindt aan **St CVKL, C-VOC** en **C-541** en **C-543** verbindingsbataljon, is eveneens beschreven in **VS 11-4/2**, 2e druk.

Lf 15973 (ECM Rapport, 1e druk). Het gebruik van dit rapportageformulier is beschreven in **VS 11-1/2**, 1e druk.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Afgaan in Afghanistan (2)

MS Zoals reeds werd aangeduid in het vorige editoriaal onder dezelfde titel (*Mil. Spect.* 150(1981)(5)189), was het bepaald niet alleen de Sovjet-Unie die een meervoudig echec te lijden kreeg in Afghanistan. Ook de andere betrokkenen deden daar de ondervinding op dat hun tekortkomingen te eniger tijd wel moesten uitmonden in een *afgang*, zij het dat daarin nog graduele verschillen kunnen worden onderkend.

In de eerste plaats dient de schijnwerper dan te worden gericht op de andere partij die ter plaatse *lijfelijk* in het conflict optreedt: de rechtstreeks betrokken en overduidelijk belanghebbende Afghanen zelf. Uiteraard heeft de buitenwereld, die *niet* fysiek aan de strijd deelneemt, zich al sinds het eerste begin van de Sovjetrussische interventie in december 1979 afgevraagd in hoeverre het Afghaanse volk erin zou kunnen slagen de onderlinge meningsverschillen terzijde te stellen en zijn krachten te bundelen tot een werkelijk doeltreffend binnenlands verzet. Indien die vraag bevestigend zou worden beantwoord, zou dat stellig een welkom argument kunnen vormen voor hen die ook ten onzent nogal hoog plegen op te geven van de grandioze resultaten die – in hun lichtvaardig optimistische visie – zouden kunnen worden geboekt door een spontaan opwellend verzet tegen een agressor die een binnen de vrije wereld eenzijdig verkozen weerloosheid zou durven aangrijpen om zijn juk op te leggen aan naties die de oren hebben laten hangen naar het „beter blo Jan dan dô Jan”. Maar voorshands luidt het antwoord op die vraag nog ontkennend. Want dat de Sovjet-Unie zich met talloze pijnlijke bulten zou moeten terugtrekken uit een Vietnam-achtig wespennest, is tot dusverre een misrekening gebleken. Het binnenlandse verzet is allesbehalve bij machte een dergelijke vernedering van de supermogendheid te bewerkstelligen, in het bijzonder wel doordat de moejahed-

din-guerrillero's niet in staat zijn te voldoen aan drie essentiële voorwaarden: *eenhoofdige leiding*, *grootscheepse steun van buitenaf*, en *gedekte aanvoerlijnen* in de trant van de eertijdse Ho Tsjj-Minh-trail.

Het moge duidelijk zijn dat de laatstgenoemde omstandigheid niet kan worden verweten aan een volk dat nu eenmaal een land bewoont waar de natuur niet heeft voorzien in een zo uitbundige begroeiing dat logistieke transporten kunnen plaatsvinden zonder door vijandelijke luchtverkenningen te worden opgemerkt. Een overeenkomstig geografisch excuus kan evenwel bezwaarlijk worden aangevoerd waar het gaat om het gemis aan eenhoofdige leiding, dat mede oorzaak is van het uitblijven van massale externe steun in een vicieuze cirkelgang die klaarblijkelijk niet kan worden doorbroken.

De Afghaanse samenleving is van oudsher meer horizontaal dan verticaal gelaagd. In die structuur zijn het steeds de plaatselijke en regionale verbanden geweest – gezin, familie, clan, stam, dorp, enz. – waarin de sociale binding gestalte had gekregen en waarin onder leiding van de Khans een vrijwel volledige autonomie werd opgeëist. Moderniseringspogingen van de centrale overheid moesten daarop wel schipbreuk lijden, vooral omdat dergelijke maatregelen onveranderlijk werden opgevat als bedreigingen van de integriteit van de bestaande verbanden. In nog sterkere mate is dat een rol gaan spelen sinds de islamitische wereld een reveil beleeft en de oude waarden, zeden en gebruiken opnieuw als het hoogste goed is gaan beschouwen: dat de marxistische doelstellingen onverenigbaar zijn met de Islam, betekende een krachtige stimulans voor het merendeel van de verzetsgroeperingen. Maar een dominerende persoonlijkheid als Khomeiny in Iran, of als Zia-ul-Haq in Pakistan,

heeft de Afghaanse Islam nog immer niet voortgebracht, en daardoor is de horizontale stratificatie ook nog niet doorbroken met een verticale lijn die aan de top een eenhoofdige leiding had kunnen produceren. Dat grondbeginsel van de oorlogvoering blijft derhalve voorlopig nog een illusie. De grote verscheidenheid aan verzetsgroepen kan niét worden gebracht onder een gemeenschappelijke noemer die sterk genoeg is om het bindende element te zijn voor een hechte samenwerking: een samengaan van de belangrijkste groeperingen op islamitische basis viel medio april van dit jaar toch weer uiteen omdat de onderlinge kloof niet blijvend kon worden overbrugd.

Het *Afghaanse Nationale Bevrijdings Front*, geleid door de gematigde Islamiet – van Indiase afkomst – Moedjadidi, geniet internationale erkenning dank zij vele vrienden in de moslemwereld, maar is ten prooi aan een grote verdeeldheid door tal van rivaliserende stromingen. Het *Nationaal Islamitisch Front* van de Pathan-leider Jailani gaat sinds kort weer zijn eigen weg. De door Rabani geleide *Jamiat-i-Islami-Afghani* noemt zich weliswaar liberaal, maar is in wezen conservatief islamitisch en gekant tegen iéder moderniseringsstreven. Een overeenkomstige opstelling neemt Hikmatyar in, met zijn *Islamitische Partij* (Hezb-i-Islami), maar in vergelijking met de doelstellingen van deze groepering zou zelfs Khomeiny nog gematigd mogen heten. De *Harket-i-Inqilab-i-Islami* van Nabi is zeer links gericht, en derhalve uitsluitend tot samenwerking bereid indien de anderen zich willen onderwerpen. En dan zijn er bovendien nog talloze etnische verzetsgroeperingen, wortelende in op autonomie beluste stammen zoals de Hazara's en de Noeristani's, die hun rol van opstandelingen in 1978 en '79 hebben verruild voor die van verzetsstrijders in 1980 en daarna.

Al deze afwijkende doelstellingen verhinderen het in functie komen van een eenhoofdige leiding die met een onontbeerlijke „unité de doctri-

ne” zou kunnen komen tot een strakke coördinatie en een doelgerichte bundeling van aller inspanningen: in feite kan er immers niet worden gesproken van een gemeenschappelijk doel waarvoor allen, zonder onderscheid, bereid zijn zich volledig in te zetten. Het gros van de verzetsleiders bevindt zich overigens – omdat binnenslands de Russen een groot militair overwicht tot gelding kunnen brengen – buitenslands. Zij allen wensen door de anderen te worden aanvaard als *de* leider, en vrijwel allen zien zichzelf als het toekomstige staatshoofd van een bevrijd Afghanistan... zonder te willen begrijpen dat zij alsdan even verbeterd zullen worden bestreden door de anderen als dat thans het geval is met Karmal en de Russen!

Nuchter bezien moet dan ook worden geconcludeerd dat – zonder de gevechtsbereidheid van de individuele Afghaanse verzetsstrijder te willen betwijfelen – er van een effectief nationaal verzet in Afghanistan bepaald niet kan worden gesproken. Het verzet is behept met dezelfde structuur als heel de Afghaanse samenleving, en het wortelt daardoor ook niet in een besef van nationale saamhorigheid waaraan de staatsburger zijn persoonlijke motivatie zou kunnen ontleenen. En, zoals reeds opgemerkt, dat ontbreken van een eenhoofdige leiding impliceert tevens dat een eventuele buitenlandse steunverlening moeilijk kan worden gedirigeerd naar „het juiste adres”: niet ten onrechte bestaat er een onmiskenbare aarzeling in staten en onder personen die de essentiële externe steun zouden kunnen verzekeren. Die aarzeling moet geheel worden geweten aan de gespletenheid van het Afghaanse volk. Een *afgang* voor een natie die op eigen kracht het vreemde juk onmogelijk zal kunnen afschudden. Een teken aan de wand bovendien voor wie menen, om welke redenen dan ook, de éígen verloren vrijheid in een soortgelijk experiment gemakkelijk te kunnen herwinnen! Want ook de (thans nog) vrije volkeren is de *afgang* in Afghanistan niet bespaard gebleven...

MS
150

Onze negentiende-eeuwse Schutterij

dr. J. P. Duyverman

Koning Willem I noemde in zijn Troonrede van 18 oktober 1824 de schutterij een „vaderlandse instelling”. In de Grondwet van 1814 was die oud-vaderlandse herkomst al direct vastgelegd toen werd bepaald dat de schutterijen „als van ouds” zouden worden opgericht. Hóé oud kan worden gelezen in een overvloed van bronnen.

Zo werden al in 1266 schutters¹ aangewezen om de tent van Floris V te bewaken.² Hertog Willem van Beieren beloofde de schutters in Leiden in 1354 voor hun trouwe diensten, en op 15 juni 1438 verleende de Hertog van Bourgondië het St. Jorisgilde in diezelfde plaats het voorrecht dat iemand niet strafbaar zou zijn als hij tijdens oefeningen in het schieten op het doel iemand per ongeluk verwondde of doodde.³ Een keur van 15 mei bepaalde dat een schutter, die uitstедig was terwijl een „heirvaart met de banier” geboden was, zich op zijn kosten mocht laten vervangen⁴: de vroege remplaçant.

De rijke dissertatie van Sickesz⁵ — ook door Buijs⁶ met onderscheiding genoemd — treft in haar 130 aan de tijd voor 1795 gewijde bladzijden door menige gelijkenis tussen de dagen van weleer en de negentiende eeuw.⁷ Enkele voorbeelden daaruit ter illustratie: de dubbele taak van orde bewaren en mede ten strijde trekken is

¹ „Het woord schutter komt (...) veel vroeger voor, in tijden dat er nog geen spoor van een schuttengilde te vinden is.” (Sickesz, lit., blz. 5). Het Woordenboek Nederlandse Taal verwijst bij Schutter o.a. naar Hand. 23, 23. De Statenbijbel van 1729 zegt „schutters”, maar de Leidsche Vertaling van 1914 kiest voor „lichtgewapenden”. (De aanduiding lit. verwijst naar de literatuuropgave aan het slot van deze bijdrage.)

² F. van Mieris en D. van Alphen — *Beschrijving der Stad Leyden*, dl 2, blz. 427.

³ F. van Mieris — *Handvesten en privilegiën van Leyden*.

⁴ Zie².

⁵ C. J. Sickesz (1839-1904) promoveerde in 1864 te Utrecht op *De Schutterijen in Nederland*.

⁶ *De Grondwet*, dl 2 (1887)648, noot.

⁷ Zie ook: A. M. C. van Asch van Wijk — *De Schuttengilde in Nederland. Ber. Hist. Gezelschap* (1849); *Ber. Hist. Genootschap* (1851). Recent: dr. F. Snapper — *De schutterijen. Mil. Spect.* 143 (1974) 17.

De ontwikkelingsgeschiedenis van de Nederlandse schutterijen vormt een boeiend hoofdstuk in de vaderlandse geschiedschrijving. Wie zich daarin verdiept, komt al snel tot de vaststelling dat er ook op dat gebied weinig nieuws onder de zon is. Sinds het Koninkrijk der Nederlanden in de vorige eeuw zijn onafhankelijkheid verwierf, wenste een deel van de natie ook in de wetgeving vastgelegd te zien dat het de — trotse — plicht was van iedere ingezetene des Rijks de wapenen te voeren ter verdediging van de nationale soevereiniteit. Dat ook toen de meningen daarover uiterst verdeeld waren, blijkt wel hieruit dat de volksvertegenwoordiging bij herhaling kans zag de zittende kabinetten een spaak in het wiel te steken bij hun pogingen een sluitende regeling van de weerplicht tot stand te brengen. In nevenstaand artikel laat de auteur die legislatieve perikelen de revue passeren, afgerond met een presentatie van hetgeen omtrent het onderwerp werd gepubliceerd in diverse periodieken en boekwerken. Alles bijeengenomen een zeer bruikbare gids voor wie zich hierin verder willen verdiepen.

er van het begin af geweest; de schuttersordonnantien kenden weinig krijgstuuchtelijke bepalingen, wél boeten; reeds in het midden van de 16e eeuw tierde de uitkoop welig; dat destijds de schutterijen in belangrijke zaken door de overheid werden geraadpleeget, is duidelijk geda-teerd, en in 1581 door de Statenvergadering verboden; van de schutterplichtige burgers werden lijsten bijgehouden, de niet-onvermogene vrijgestelden moesten contribuëren; maandelijks werden oefeningen in schijfschieten gehouden.

De overheid en de schutterij

1795-1813

Onmiddellijk na het vertrek van de Erfstadhouder op 18 januari 1795 namen de steden maatregelen.⁸ Amsterdam bepaalde op 19 januari dat wie in 1787 was „gedimiteerd” (d.i. afgedankt) in functie werd hersteld; Rotterdam kwam op 20

⁸ *Jaarb. der Bataafsche Republiek* (1795) dl 1.

januari met een publikatie ter vernietiging van de schutterij, waarbij tevens het dragen van oranje werd verboden; Haarlem bracht al op 18 januari de gewapende burgermacht op de been, en Schiedam bedankte en ontwapende de schutterij op 20 januari. In maart kwamen er verdere maatregelen.⁹ De Nationale Vergadering (1 maart 1796) ging de schutterijen voor de gehele republiek op dezelfde voet regelen.¹⁰

Nadat de staatsregeling van 1798 (4 mei in werking getreden) in de artt. 43-45 van de burgerlijke grondregels had bepaald dat een gewapende burgermacht de vrijheid en onafhankelijkheid zou verdedigen „zoo naar binnen als naar buiten”, waartoe iedere Bataafse burger verplicht is de wapenen te dragen, maar dat die burgermacht als zodanig nimmer kan raadplegen, kwam op 11 november het reglement op de burgerwapening tot stand¹¹: de officieren en onderofficieren moesten worden gekozen uit en door de leden, er werden Raden van administratie en discipline ingesteld en een auditeur werd belast met de handhaving van wet en reglement; zo nodig zou van 's Landswege worden gesubsidieerd, de wapening zou op 's Lands kosten worden verstrekt maar de kleding diende door de betrokkenen zelf te worden aangeschaft.

De staatsregeling van 1801 (in werking op 16 oktober) eiste in art. 17 een nader reglement van burgerwapening, door de wet bepaald. Dat kwam tot stand, gedateerd 20 december 1803, en bevatte 135 artikelen in 10 „capittels”. De dubbele taak bleef, evenals het raadpleegverbod. Er werd naar gestreefd de wapendienst zo min mogelijk drukkend of bezwaarlijk te maken; in vreedstijd werd geen bezoldiging genoten; redimeren (d.i. afkopen) was mogelijk tegen betaling van een jaarlijkse uitkoopsom, en behalve boeten waren nu ook — in cap. IX, art. 9 — verschillende andere straffen opgesomd.¹²

Ook de staatsregeling van 1805 (op 29 april in werking getreden) werd gevolgd door een reglement (van 5 juni 1806), „houdende algemeene bepalingen voor de Plaatselijke gewapende Burgermagt in het Bataafsche Gemeenebest”, een nieuwe regeling die nodig was nadat het staatsbewind het reglement van 1803 „buiten effect ge-

⁹ Zie⁸, dl. 2.

¹⁰ Sickesz (lit., blz. 129).

¹¹ Sickesz (lit., blz. 130-173) bespreekt de totstandkoming en inhoud.

¹² Dit reglement is afgedrukt in de *Notulen van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek*. Sickesz (lit., blz. 192-199) geeft aan een resumtie ook zijn oordeel mee.

steld” had.¹³ In afwijking van het voordien geldende werd nu, in art. 4, bepaald dat de gewapende burgermacht nimmer zou worden verplicht dienst te doen buiten de stad van oprichting. Ook was van belang, met het oog op hetgeen later zou volgen dat, in art. 6, plaatsen met minder dan 2500 inwoners werden vrijgesteld van de verplichting tot het oprichten van een gewapende burgermacht — zij het met enkele uitzonderingen zoals vestingen en grensplaatsen — en dat in art. 11 de directie werd opgedragen aan de „secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken”. Omdat het doel uitsluitend was het handhaven van de plaatselijke rust, werden alle kosten ook plaatselijk gedragen (art. 77). Koning Lodewijk Napoleon, die in mei 1806 zijn entree maakte, benoemde bij Koninklijk Decreet van 18 mei 1807 inspecteurs voor de schutterijen.¹⁴ In dat decreet keerde, evenals later in de wet van 2 mei 1809 „betreffende de oprigting van Schutterijen”, de oude benaming terug. Er kwamen vaste schutterijen over het gehele Koninkrijk (art. 2); zij werden evenwel plaatselijk opgericht, en daarom dienden de gemeentebesturen nauwkeurige lijsten op te maken van de inwoners (art. 7). De taak van de schutters zou zijn het bewaren van de openbare rust, en beveiliging van de plaats hunner inwoning (art. 14). Van de ingeschrevenen was een vijfde werkelijk dienstdoende, vier vijfden vormden een Corps de Réserve; ook deze bepaling bleek een voorbereiding op hetgeen later nog zou worden geregeld.

Nadat ons land bij Frankrijk was ingelijfd — op 13 juli 1810 — leidde de oprichting van de Nationale Garde in oktober 1812 ertoe dat in alle Departementen de schutterijen werden afgedankt en hun geweren moesten inleveren.¹⁵

1813-1840

Prins Willem Frederik, die op 30 november 1813 in Scheveningen landde, aanvaardde op 2 december de soevereiniteit. Hij draalde allermist met het regelen van de nationale weerbaarheid: het Reglement voor algemeene Volkswapening, Landstorm en Landmilitie, dat als Souverein Besluit van 20 december, nr 3, verscheen in Staatsblad 14, herstelde het gemeentelijke karakter — in art. 24 — in steden waar tot dan toe een gewa-

¹³ Dit reglement is afgedrukt in *Staatsbesluiten van de Bataafsche Republiek*.

¹⁴ Sickesz (lit., blz. 204).

¹⁵ L. Wichers — De omwenteling te 's-Gravenhage in Nov. 1813. *Elseviers Geill. Maandschr.* dl 14 (1897)436.

pende burgermacht had bestaan, en herstelde ook — in art. 27 — de remplaçant. De soevereine vorst hield aan zichzelf het benoemingsrecht van stafofficieren en commandanten, maar liet het plaatselijke bestuur het recht de „kapiteinen” te benoemen. De schutters zelf mochten de subalterne officieren benoemen.¹⁶

Uit de Grondwet van 29 maart 1814 bleek, in het hoofdstuk „Van de Defensie”, dat de Unie van Utrecht nog niet was vergeten: art. 121 memoreerde het grondbeginsel — onze oude gewoonte — dat het dragen der wapenen een der eerste plichten van de ingezetenen is; art. 125 herhaalde het Souvereine Besluit over de oprichting „als van ouds” van schutterijen in de steden, en vermeldde de dubbele taak van het bewaren van de inwendige rust en het verdedigen tegen de aanvallen van de vijand. Die taakstelling, óók als van ouds, zou ons nimmer meer verlaten. De volgende dag kondigde de Inhuldigingsrede „de snelle vorming” ook van de schutterijen aan. De wet „tot het in werking brengen van art. 125 en 126 der grondwet omtrent de oprichting der schutterijen” liet niet lang op zich wachten: zij werd gedateerd 27 februari 1815, nr 191, Staatsblad 20. Art. 1 maakte onderscheid tussen dienstdoende en rustende schutterij, een onderscheid dat ten slotte weer zou verdwijnen in de Grondwet van 1848. Art. 2 hanteerde hetzelfde criterium als 1806: gemeenten beneden de 2500 inwoners hadden een rustende (in de praktijk werd dat een papieren) schutterij. Art. 7 legde toezicht en gezag over de schutterijen bij het plaatselijke bestuur, en erkende de vrijstelling door uitkoop.

Nadat de Grondwet van 24 augustus 1815 in art. 203 niet slechts de Unie van Utrecht had genoemd maar ook „den geest van de pacificatie van Gent”¹⁷, handelden de artt. 207, 213 en 214 over de schutterijen. Art. 213 trad in het voetspoor van art. 125 uit 1814 en plaatste de rustende schutterijen op grondwettelijke basis, art. 214 stelde een wet in het vooruitzicht. In het laatst van 1819 kwam het wetsvoorstel daartoe, maar het vond, ook na wijziging in 1820 onvoldoende instemming in de Kamer.¹⁸ Over die op komst zijnde wet sprak de Troonrede nog tweemaal: in 1824 om de hoop uit te drukken dat het er in deze zitting van zou komen, en op 16 oktober 1826

met meer zekerheid want „men heeft getracht, daarbij het gewichtig belang der verdediging van het vaderland te verenigen met de huishoudelijke pligten en het gerief der ingezetenen”. Het jaar daarna kwam die wet tot stand; deze wet van 11 april 1827 (Stbl. 17) „houdende oprichting van Schutterijen over de geheele uitgestrektheid des Rijks” telde 89 artikelen. Zij is — ondanks de grondwetswijziging van 1848, ondanks onvermoeide pogingen van verschillende kabinetten, ondanks vaak vernietigende kritiek van tal van deskundige auteurs, nooit meer gewijzigd tot de schutterijen bij de wet van 1901 werden opgeheven.¹⁹

Deze wet, die in de considerans de grondwetsartikelen 203, 213 en 214 woordelijk overneemt, zegt in art. 1:

Ieder ingezetene van het Rijk, die op den 1en Januari van elk jaar zijn 25ste jaar zal zijn ingetreden, en zijn 34ste niet voleindigd zal hebben, zal, ingevolge de bepalingen dezer wet, daartoe opgeroepen zijnde, verplicht wezen de schutterlijke dienst uitte oefenen.

Artt. 6 en 10 bepaalden dat degenen die op 1 januari 25 jaar waren, zouden worden ingeschreven voor 1 juni, waarna de loting zou plaatsvinden voor 1 juli. Loting was noodzakelijk omdat art. 23 voorschreef dat de sterkte van de schutterijen twee man van iedere honderd zielen in een gemeente zou bedragen. Art. 13 regelde dat de bij loting aangewezenen zouden worden geplaatst op de rol, hetzij dienstdoende, hetzij rustende.

Het derde hoofdstuk regelde de „nommerverwisseling” en vermeldt daarover in art. 17:

Aan hen, die tot de persoonlijke dienst geroepen zijnde, van de waarneming van de dienst wenschen te zijn bevrijd, zal het geoorloofd zijn ieder jaar van nommer te verwisselen met iemand, die een hooger nommer is te beurt gevallen.

Artt. 18 en 22 bepaalden dat zulks alleen zou gelden voor lotelingen onderling, en dat de door zo'n nommerverwisseling vrijgestelde jaarlijks een som van 10 tot 25 gulden aan de gemeentekas zou moeten betalen. De werkelijke dienstdienst zou vijf jaar bedragen, te vervolgen met nog eens vijf jaar bij de reserve, en als het 34e jaar was voleindigd, werd men finaal ontslagen (artt. 23/2 en 26).

¹⁹ Behoudens twee wijzigingen van ondergeschikt belang in 1832 en 1886.

¹⁶ Uitvoeriger bij Sickesz (lit., blz. 211-212).

¹⁷ Getekend in Gent op 8 november 1576; zie: J. H. Gosses en N. Japikse — *Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland* (1927)361; en: S. J. Fockema Andreae — *De Nederlandse Staat onder de Republiek* (1962)11.

¹⁸ Sickesz (lit., blz. 215-216).

De Koning benoemde de officieren; de onderofficieren en korporaa's der schutterijen werden benoemd door de kapitein der compagnie (art. 29). De „eerste ban” der schutterijen werd gevormd door de ongehuwden en de gehuwden zonder kinderen (art. 28). Officieren die zonder wettelijke redenen bedankten, dienden jaarlijks van 100 tot 200 gulden te betalen, onderofficieren en korporaa's van zestien tot dertig gulden (art. 32).

Art. 63 stelde een schuttersraad in, belast met het beoordelen van en het doen van uitspraak over verzuimen en overtredingen en met het opleggen van „straffen en boeten”. De door de Koning aangestelde auditeur bij deze schuttersraden werd belast „met de vervolging van alle verzuimen en overtredingen, de dienst en de ondergeschiktheid der schutters betreffende” (art. 66). Behalve door deze wet werd de oprichting der schutterijen mede geregeld door een krans van Koninklijke Besluiten.²⁰

Het jaar 1828 verdient vermelding om drie redenen:

— de minister van binnenlandse zaken wees op 21 juli adjudanten en onderofficieren aan voor de instructie;²¹

— de Troonrede van 20 oktober betuigde tevredenheid over de ijverige medewerking bij de oprichting „allerwege” van de schutterijen;

— in Zuid-Holland zond de Staatsraad-Gouverneur Van der Duyn van Maasdam (1771-1848) „aan de steden en gemeenten ten platten lande” zeker achttien circulaires over de uitvoering van verschillende wetsbepalingen, soms vergezeld van een ministeriële missive, ter beantwoording van vele bij Binnenlandse Zaken binnengekomen vragen.²²

De Belgische Opstand, begonnen op 26 augustus 1830, noopte tot het mobiel verklaren van een ge-

²⁰ Van: 21 maart 1828 (Stbl. 6) houdende reglementaire bepalingen tot invoering der wet van 1827; 28 juni 1828 (Stbl. 42) houdende verdere maatregelen tot oprichting van de schutterijen; 7 sept. 1828 (Stbl. 55) houdende nadere reglementaire bepalingen tot invoering der wet van 1827; 25 mei 1829 (Stbl. 38) houdende bepalingen omtrent de samenstelling der schuttersraden; 18 juli 1829 (Stbl. 52) regelende de samenstelling van de reserve bij de schutterijen.

²¹ J. Scheltema (lit., blz. 26, 40).

²² De circulaires verschenen in het Provinciaal blad. In 1829 en 1830 waren er resp. 17 en 22. In 1831 waren er steeds nieuwe problemen in verband met het uittrekken van de schutters, de vorming van een mobiele schutterij en de vrijwilligers voor de strijd tegen het Zuiden; toen beliep het aantal circulaires zeker 45.

deelte van de dienstdoende schutterij. Dat gebeurde bij K.B. van 4 oktober, overeenkomstig art. 213 van de Grondwet: „Deze schutterijen dienen in tijden van oorlog en gevaar, tegen de aanvallen van den vijand”. De Proclamatie van de volgende dag (Stbl. 62) stelde dat de toestand van het Rijk een algemene wapening vorderde, en herinnerde aan de plicht van alle ingezetenen in deze omstandigheden de wapens te dragen (art. 203 G.W.). Er volgden nog Koninklijke Besluiten, o.m. op 16 oktober betreffende het toelaten van plaatsvervangers bij de eerste ban, en over het alsnog stellen van plaatsvervangers bij de mobiele schutterijen.²³

De Troonredes van 1830, 1831 en 1832 behelzen ook passages over de schutterijen:

1830 (18 okt.):

Ik heb „de schutterijen gedeeltelijk mobiel verklaard, . . .”.

1831 (17 okt.):

„De vrijwilligers, de schutterijen en militie hebben, in dapperheid en volharding, gewedijverd met de vaste zee- en landmagt . . .”.

„. . . eene buitengewone ligting der nationale militia en de mobilisatie der manschappen, tot den eersten ban der schutterijen van het tegenwoordig jaar behoorende, (is) bevolen;”.

1832 (15 okt.):

„De gewestelijke en plaatselijke Besturen hebben de werkzaamheden betreffende de oproeping en ligtingen voor de nationale militia en schutterijen, wederom in dit jaar, met orde, beleid en het beste gevolg volbragt”.

Het jaar 1832 bracht nóg twee Koninklijke Besluiten, alsmede een wet. De K.B.'s van 17 november (Stbl. 49 en 50) betroffen de oprichting van de Reserve-Schutterijen uit de beide laatste bans en uit dat gedeelte van de eerste ban dat voorlopig niet was begrepen geweest in de mobiele korpsen. De wet van 31 december (Stbl. 67) bevatte aanvullingen op de wet van 1827, met name voorschriften voor wie zich onttrokken aan de dienst bij de mobiele schutterij.

Uit de Troonredes van 1834 en 1835 bleek dat de schutters rust werd gegund:

1834 (20 okt.):

Nu de onderhandelingen met België onvoorziene belemmeringen ondervonden, wilde de koning de daaruit voortvloeiende bezwaren voor zijn onderdanen zoveel als doenlijk verlichten:

²³ Stbl. 72 en 85.

„Aan de Schutterijen is, tot dat einde, een uitgestrekt verlof verleend”.

1835 (19 okt.):

„Het vroeger verleend verlof aan de vrijwilligers en schutterijen en aan de manschappen van verschillende ligtingen der nationale militie” werd nog uitgebreid.

Terstond na de ratificatie van het eindverdrag met België, op 8 juni 1839, kwam het K.B. af van 11 juni Stbl. 20 nopens het ontslaan der vrijwilligers en het ontbinden der vrijwillige korpsen. Het werd op 4 augustus gevolgd door vier K.B.'s (Stbl. 34-37): de directeur-generaal van oorlog werd gemachtigd de korpsen van de mobiele en reserveschutterij te ontbinden, de plaatselijke schutterijen werden teruggebracht op de gewone voet, en de verordeningen betreffende tucht en rechtspleging voor de dienstdoende schutterijen werden van toepassing op de rustende.

Ten aanzien van de mobiele schutterijen deelde de Troonrede van 21 oktober 1839 laconiek mee „ontbonden”. Eerder, op 24 augustus van dat jaar, had Thorbecke de eerste uitgave doen verschijnen van zijn „Aanteekening op de Grondwet”; daarin had hij over de rustende plattelandschutterijen, die alleen in tijd van oorlog zouden dienen, opgemerkt: „De vraag is, of men er, wanneer men ze in vrede laat rusten, bij oorlog veel partij van trekken zal”.

1840-1887

De grondwetsherziening van 1840, die in september haar beslag kreeg, liet de bestaande schutterijtekst ongewijzigd, maar in de Tweede Kamer pleitte het lid Schimmelpenninck bij de beraadslaging over de begroting van Oorlog voor een herziening van de gebrekkige wetten op de militie en de schutterij.²⁴ De Troonredes van 1841, 1842 en 1843 deden wat men destijds nog niet kon bevroeden: zij speelden de ouverture van een treurspel van zestig jaren mislukte herzieningspogingen.

De Troonrede van 1841 repte van een speciale commissie die op 's Konings last herziening zou voorbereiden en mogelijk in de loop van deze zitting zou kunnen komen met wetsontwerpen; in 1843 bleek een voorbereiding „aanmerkelijk gevorderd”.

²⁴ W. A. baron Schimmelpenninck van der Oye (1800-1872) stond in 1830 aan het hoofd van een bataljon landelijke schutterij; het had hem veel tijd en moeite gekost de officieren te onderrichten en de manschappen te oefenen. Op 1 juni 1841 werd hij tegelijkertijd minister van binnenlandse zaken.

In 1844 was de Troonrede al concreter: „eene nieuwe inrigting der Schutterijen zal, op eene meer voldoende wijze tot zekerheid voor tijden van gevaar kunnen strekken”. Op 9 december van dat jaar werd het initiatiefvoorstel tot grondwetsherziening van Thorbecke c.s. ingediend, bekend als het Voorstel der Negenmannen. In art. 180 vermeldde dat:

In de plaatselijke gemeenten worden schutterijen opgericht, tot behoud der inwendige rust. Zij dienen in tijd van oorlog tot verdediging des Vaderlands tegen de aanvallen van den vijand.

De commentatoren gingen niet voorbij aan de formulering „in de ... gemeenten”, een eigentijdse vertaling van het „in alle de steden” uit 1814.²⁵ In verband met hetgeen in het verleden was geweest en wat nog zou gaan komen, loont het te lezen wat de „Beantwoording” van het voorlopig verslag zegt:

... wat zal eene schutterij, in tijd van vrede niet geformeerd, ongeoeffend, aan geene dienst gewend, tot eene volstreckte rust veroordeeld, in tijd van oorlog vermogen? Men beroepe zich niet op de ontvinding van 1830 en volgende jaren, toen men geen eigenlijken oorlog had, maar toen in een zoogenaamden oorlogstoestand de vijand aan onze manschappen tijd liet om zich te bekwamen.

Op 30 mei 1845, na vijf dagen vergaderen, besloot de Tweede Kamer dit voorstel dat — het was te radicaal en behoorde uit te gaan van de kroon — niet in behandeling te nemen.

Eerder, op 6 februari, was er echter al een wetsontwerp van 250 artikelen ingediend „tot verbetering van de wet van 1827 en de landstorm”, omdat „sedert lang de behoefte aan herziening is gevoeld”. Dat ontwerp heeft het gebracht tot het Voorlopig Verslag, dat op 24 juni door de Centrale Afdeling werd vastgesteld.²⁶

De Troonrede van 1845 sprak de verwachting uit dat „eerlang” in gereedheid zal zijn gebracht een nader ontwerp van wet op de schutterijen.

De belangrijke grondwetsherziening van 1848

²⁵ J. T. Buijs — *De Grondwet*, dl 2 (1887)654, en J. Heemskerck (lit., blz. 136). In 1848 wordt „in de gemeenten” overgenomen in art. 188. De gemeentewet 1851 verklaart de burgemeester in art. 184 in geval van oproerige beweging enz., bevoegd de hulp der schutterij te vorderen, een bevoegdheid die het Reglement op het bestuur in de steden van 1824 in art. 88 verleende aan B. en W.

²⁶ De Koninklijke Boodschap van 31 januari was getekend: Willem; de ministers van binnenlandse zaken en van oorlog waren resp. de heren Schimmelpenninck (zie ²⁴) en F. C. List.

bracht géén ingrijpende wijzigingen in het schutterijbestel. De nieuwe grondwetstekst — van 14 oktober — toonde tweeërlei gelijkens met wat de Grondwetscommissie van 17 maart had vermeld in het Verslag van 11 april; er was de oprichting „in de gemeenten” en er was — als van ouds — de dubbele bestemming: zorg voor de inwendige rust, en verdediging van het Vaderland. De commissie had dié volgorde gekozen, in de Grondwet waren de bestemmingen van plaats verwisseld. (Buijs releveert in „De Grondwet”, blz. 656: „de regering deed dit met bedoeling”.) De rustende schutterijen (art. 203 van de Grondwet van 1840) waren in 1848 uit de Grondwet (art. 188) verdwenen.

In het daaropvolgende decennium kende Nederland wel andere zorgen: de grote organieke wetten moesten tot stand komen, de Aprilbeweging (1853) naar aanleiding van het herstel van de RK-hiërarchie bracht de natie in opschudding, de wet op het lager onderwijs van 1857 bracht nieuwe beroering. De auteurs hadden in die jaren klaarblijkelijk minder neiging actief te zijn over het probleem van de schutterijen.²⁷ Bij de begrotingsbehandelingen hebben de defensie-specialisten incidenteel mogelijk de schutterij aan de orde gesteld, maar van nieuw leven ter zake bleek eerst in de jaren na 1860.

In 1859 en in 1860 kwamen van de minister van binnenlandse zaken twee aanschrijvingen — Scheltema wijst daarop²⁸ — die herinnerden aan het K.B. van 4 augustus 1839 (Stbl. 35), dat de gemeenten verplichtte lijsten aan te leggen van eerste-bansreserveschutters, mutaties bij te houden en daarvan numerieke lijsten voor te leggen aan de Koning. Dus kon, volgens de minister, opgave van wie tevoren bij het leger hebben gediend, de gemeenten niet bezwaren.

Nadat op 19 augustus 1861 de Militiewet in Staatsblad 72 was gepubliceerd — dienstvervanging en nummervisseling werden daarin bestendig²⁹ — vermeldde de Troonrede op 16 september dat men zich nú bezighield met de wet op de schutterijen.

De minister schreef in 1863 opnieuw, ditmaal om erop te wijzen dat naar zijn mening de zomeroe-

feningen van de landmacht ook de dienstdoende schutterijen zouden kunnen dienen, in plaatsen waar een enigszins talrijk garnizoen is gevestigd.³⁰

Maar nu de wetgever. Op 26 juni 1864 werd een wetsontwerp tot regeling der schutterijen — 250 artikelen tellende — ingediend, getekend door de bewindslieden van binnenlandse zaken (Thorbecke, 1798-1872) en oorlog (Blanken, 1806-1880).³¹ De Memorie van Toelichting kan ons opheldering verschaffen over de toenmalige schutterijvraagstukken en -standpunten. De wet kende nog het in de Grondwet verdwenen onderscheid tussen tweeërlei schutterij:

... en krachtige, welligt de krachtigste elementen van volkswapening worden hierdoor aan de dienst der schutterijen onttrokken. De rustende schutterij toch wordt noch geoefend, noch bewapend; zij bestaat alleen op het papier, en in geval van nood zou men niet weten op welk cijfer te rekenen ware, dewijl thans ten platten lande, bij ongehoudenheid tot dienst geen redenen van vrijstelling worden opgegeven, en dus gewis zeer velen tot de sterkte der schutterijen gerekend worden, die alle geschiktheid daarvoor missen. Voortaan kan het flinke landvolk zoowel als de stedeling aan dienstdoende schutterijpligtigheid onderworpen worden.

Een ander bezwaar dat desorganiserend zou kunnen werken: in de schutterijen bevonden zich gehuwden en ongehuwden zonder onderscheid dooreen. De Memorie van Toelichting zei daarover:

Wel bepaalt de wet, dat er bij ieder corps keurcompagnien zullen zijn, bestaande uit de bij hunne inlijving ongehuwden en gehuwden zonder kinderen, die den eersten ban van den landstorm uitmaken, doch zij sluit hen, die na de inlijving huwden en kinderen verkregen, niet uit, en laat er zelfs in ééne adem op volgen dat deze compagnien worden aangevuld met gehuwden, die met minder of meer talrijke families zijn belast.

Het werd daarom ook beter geacht de gehuwden de tweede ban te doen vormen en hen op te roepen ná de ongehuwden.

Er werd nog een ander gebrekesignaleerd. Wie op zijn 21e jaar aan zijn militieverplichting had voldaan, werd onder de vigerende regeling eerst schutterplichtig op zijn 25e en was derhalve ge-

²⁷ Sickesz (lit., blz. 234) noemt wel: A. C. Kouwens — *Proeve van een ontwerp van wet op de schutterijen, met bijbehorende reglementen en memorie van toelichting* (1855).

²⁸ J. Scheltema (lit., blz. 23); schr. was sedert 1850 officier bij de Leidse schutterij, sinds 1870 haar majoor-commandant en kende die aanschrijvingen dus ambtshalve.

²⁹ W. J. van Welderen Rengers — *Schets eener parlementaire geschiedenis*, dl I, blz. 246.

³⁰ *Mil. Spect.* 53(1855)798-799; de minister vestigde weer aandacht op de zaak in 1866.

³¹ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1863/64), nr CXLIV.

ruime tijd voor 's lands dienst verloren. Het ontwerp stelde daarom dat men op zijn 21e jaar schutterplichtig werd. Bovendien werd de uitsluiting van de toenmalige niet-kiesgerechtigden afgewezen omdat de verplichting op iedere ingezetene behoorde te worden gelegd:

Men heeft van meer dan eene zijde het denkbeeld geopperd, voor de schutterijen in tijd van vrede alleen kiezers en zonen van kiezers, of hen, die hunne uniform kunnen betalen, met andere woorden de meervermogenden, aan te wijzen. Dit zou niet alleen het doel om de ingezetenen reeds in tijd van vrede tot de krijgsmagt voor te bereiden en in tijd van gevaar en oorlog dadelijk over hen, als eene geoefende krijgsmagt te kunnen beschikken, grootendeels doen missen. Het zou eene miskenning van ons volk, gelijk van het karakter onzer heden-daagsche maatschappij zijn, en eene verderfelijke scheiding van klassen, welke den minvermogende, dien men de wapenen niet toevertrouwe als onverschillig bij het behoud van orde en rust, of zelfs als gevaarlijk zou doen voorkomen. De Regering is er fier op dat zij alle zonen des Vaderlands gelijkelijk tot de tweeledige taak, waartoe onze Grondwet de schutterijen bestemt, met volle gerustheid kan roepen.³¹

Ook een aantal opmerkingen, die bij enkele artikelen werden gemaakt, verdient vermelding:

- gewone plaatsvervangings in tijd van vrede werd — om het morele aanzien van de schutterijen verzekerd te doen zijn — niet raadzaam geacht, ook al met het oog op de vredestaak, te weten het handhaven van de inwendige rust;
- dat men in de meeste gemeenten vrijgevig was in het afkeuren van de schutterplichtigen, werd onverantwoordelijk genoemd;
- de officieren en verdere leden dienden een bezoldiging te genieten uit de gemeentekas;
- het aantal oefeningen tussen 1 april en 1 oktober diende te worden verhoogd, voor de niet genoegzaam geoefenden in hun eerste dienstjaar nog meer dan voor de overigen.

De Gids reageerde in een groot artikel op de indiening van dit ontwerp van wet.³² Ook de schrijver van dat betoog achtte het beginsel van plaatsvervangings voor de schutterij verderfelijk, maar met overtuiging verzette hij zich evenzeer tegen de dubbele taak van defensie enerzijds en rusthandhaving anderzijds. Hij poogde te verklaren waarom er een schier algemene afkeer was van de schuttersdienst.

³² *Gids*, dl 4 (1864)201.

Wij aarzelen niet dien afkeer zeer natuurlijk te vinden. Wat toch is het geval? Dikwijls op de meest ongelegen tijden wordt de burger opgeroepen tot het vervullen zijner burgerpligten. Hij wordt genoodzaakt een pak aan te trekken, waarin hij zich zelve onbehagelijk gevoelt en anderen meer of min belagchelijk voorkomt; om een zwaar hoofdedksel op te zetten, dat in dubbele beteekenis als een looden last op hem drukt; om zich te begeven naar zijne loopplaats en daarna naar een verwijderd exercitieveld, en om werkzaamheden te verrigten, wier werktuigelijkheid gelijken tred houdt met hare ondoeltreffendheid. Wie ziet niet in gedachte het beeld vóór zich van dien eezamen, alles behalve martialen huisvader, kruidenier van ziel en soldaat van buiten, die zich met moedeloosheid het zweet afveegt, dat het door de chacot wordt ontlokt, en die voor niets grooteren angst koestert dan voor de noodlottige gevolgen, waarmede de wiegelende bajonet van zijn vóórman hem bedreigt? Wie begrijpt en waardeert niet de huivering, waarmede hij een geweer afschiet, welks deugdzaamheid hij niet vertrouwt en welks behandeling hem vreemd is, en waarvan het schot voor zijn eigen persoon voor 't minst even gevaarlijk is als voor de schijf in de verte, die hij overtuigd is toch niet te kunnen raken?"

De schrijver bepleitte vervolgens een goed kader, moderne geweren die goed worden onderhouden, zeer eenvoudige kleding, en strengere tucht. Hij achtte het ontwerp een belangrijke verbetering en meende dat het wel doordacht was maar geen radicale hervorming bracht.

Het Voorlopig Verslag van 16 december 1864 huldigde onder meer de opvatting dat voor defensie geen plaatselijke, doch een algemene wapenmacht nodig is, en dat voor twee taken ook tweeërlei wapenmacht behoorde te worden bestemd. Dat de schutterplicht op het dertigste jaar reeds eindigde, achtte men vroeg.³³

De Memorie van Antwoord van 16 mei 1865 hield, onder verwijzing naar de Grondwet, vast aan één wapenmacht en bleef voor de schutterijen bij het karakter van plaatselijke, niét algemene wapenmacht.³⁴

Het wetsontwerp bleef in die zitting onafgedaan, en de Troonrede van 18 september van dat jaar kondigde aan dat het opnieuw zou worden voor-

³³ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1864)741-761.

³⁴ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1865)1311-1330.

gelegd.³⁵ Zo geschiedde: nieuwe indiening op 25 september, een nieuw Voorlopig Verslag op 14 november; de Memorie van Antwoord verscheen op 17 januari 1866, en een week later, op 23 januari, verzocht Thorbecke de Koning te mogen aftreden. Al op 10 februari stond het Ministerie Franssen van de Putte in de Staatscourant, op zijn beurt weer opgevolgd door Van Zuylen van Nijevelt – Heemskerk op 1 juni. Het laatstgenoemde kabinet gaf op 7 augustus kennis dat het wetsontwerp was ingetrokken, waarna de Troonrede op 17 september aankondigde: „een gewijzigd ontwerp van wet op de schutterijen zal eerlang aan U ter overweging worden aangeboden met het doel om 's lands weerbaarheid te versterken.” Die belofte werd binnen vier maanden ingelost. Bij Koninklijke Boodschap van 10 januari 1867 kwam het wetsontwerp in; Heemskerk (1818-1897) had getekend voor Binnenlandse Zaken, J. A. van den Bosch (1813-1870) voor Oorlog.³⁶ Men kon zich verenigen met de hoofdbeginselen van het ontwerp-Thorbecke, maar wilde de schutterijen zodanig inrichten dat zij beantwoordden aan hun tweeledige bestemming. Om er meer manschappen in te krijgen met een militaire opleiding, werd het maximum van de jaarlijkse lichte der militie verhoogd, door de artt. 1 en 2 van de Militiewet van 1861 te wijzigen. Maar... het wetsontwerp, dat in de Tweede Kamer met 37 tegen 34 stemmen was aangenomen, werd op 9 juli met 19 tegen 15 stemmen door de Eerste Kamer verworpen.

In de jaren 1866 tot 1870 ontplooidde de overheid verhoogde activiteit in zaken van defensie en schutterij. Eerder al waren de auteurs productief.³⁷ Het valt op dat die grotere belangstelling van de regering samenviel met spanningen over de grens: de Luxemburgse kwestie medio 1867, de Franse oorlogsverklaring aan Pruisen in juli 1870. In dat licht lezen wij met belangstelling dat de Troonrede van 16 september 1867 verklaarde dat voor een behoorlijke oefening der schutterij (...) zal worden gezorgd. En de minister van oorlog droeg de bevelhebbers in de militaire afdelingen op, schutterijofficieren die dat verlangden,

³⁵ Sluiting was destijds nog stuiting; sluiting van de zitting betekende stuiting van de behandeling van onafgedane wetsontwerpen; zie: R. Kranenburg – *Het Nederlandse staatsrecht*, dl I (1925)279, en: J. G. Pippel – *Het Reglement van orde van de Tweede Kamer* (1925)70, 408 (noemt de reglementsherziening van 1872).

³⁶ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1866/67)410-435.

³⁷ Zie de literaturopgave aan het slot van deze bijdrage.

in staat te stellen de oefeningen bij te wonen.³⁸

Vervolgens kwam het K.B. van 19 september (Stbl. 100), dat liet zien hoezeer de uitvoeringspraktijk de wettelijke bepalingen van 1827 ontcrachtte. In die wet was immers bepaald dat de schutterij twee man van elke honderd zielen in iedere gemeente zou tellen. Wie daarbij de uitkomsten aanhoudt van de volkstelling van 1829 in plaats van de cijfers van de jongste tienjaarlijkse telling, bereikt de door de wet bedoelde sterkte niet. Die onverwachte wetsuitlegging leidde bovendien ertoe dat gemeenten welke inwonertal reeds lang de grens van 2500 zielen had overschreden, zich toch beperkten tot een rustende in plaats van een dienstdoende schutterij; het had kennelijk ook ontbroken aan een eenvoudige controle! En dus verplichtte het nieuwe K.B. met twee bondig gestelde artikelen tot een juiste interpretatie, waartoe ook in 1857 of zelfs in 1847 geredelijk opdracht had mogen worden verwacht.

Ook in 1868 kon weer van activiteit worden gesproken, ditmaal doordat het ministerie van oorlog enkele missives deed uitgaan³⁹:

- één onderofficier der infanterie kon worden bestemd als instructeur voor elke compagnie dienstdoende schutterij;
- medewerking werd verzocht voor de schutterij-oefeningen en hulp aan de toen juist opgerichte artillerieschutterijen;
- commandanten werd aanbevolen de gelijktijdig meegezonden leidraad te volgen bij de oefeningen, die aanvankelijk waren te stellen onder leiding van de aangewezen legerofficieren.⁴⁰

Reeds op 8 november 1869 bereikte een nieuw wetsontwerp tot regeling der schutterijen – getekend door C. Fock (1828-1909) voor Binnenlandse Zaken en J. J. van Mulken voor Oorlog – de Tweede Kamer.⁴¹ Het ontwerp, dat een stelsel van algemene dienstplicht voorstond doch bij mobiel verklaarde schutterij iedereen vrijliet zijn dienst te doen waarnemen door een schutterplichtige reservist, bracht het op 23 mei 1870 tot het Eindverslag en werd in de volgende zitting opnieuw ingediend op 22 september.⁴² Van een afdelingsonderzoek kwam echter niets meer ten

³⁸ *Mil. Spect.* 53 (1885)798-799.

³⁹ Zie ³⁸.

⁴⁰ In 1870 ontvingen de infanterie-schutterijen een dergelijke leidraad.

⁴¹ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1869/70)69-80.

⁴² *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1870/71)101-123.

gevolge van een nieuwe regeringswisseling. Op 4 januari 1871 volgde het Derde Ministerie Thorbecke op.

Inmiddels was op de dag van de Franse oorlogsverklaring een weliswaar begrijpelijk doch weinig effectief K.B. afgekomen (Stbl. 21) dat de commandanten gelastte de gehele schutterij met de reserve op te roepen om zo nodig mee te werken aan de verdediging van het vaderland.⁴³ De volgende stap was dat bij Koninklijke Boodschap van 28 februari werd aangeboden een wetsontwerp van Thorbecke en, voor Oorlog, A. Engelvaart, tot uitbreiding der oefening „van den eersten ban der dienstdoende schutterij”.⁴⁴ De Toelichting bekende dat de gewone oefeningen onvoldoende waren. De buitengewone oefeningen, waartoe art. 77 van de wet van 1827 verplichtte in geval van oorlog en andere buitengewone omstandigheden, moesten worden uitgebreid ook buiten de kring van dat artikel. Het Eindverslag was van 5 mei; openbare behandeling vond niet plaats.

Volledigheidshalve moeten nog twee wetsontwerpen worden vermeld, en wel van 1871 en van 1873, die drie punten van overeenkomst hebben:

- zij betroffen de militiewetten van 1861 en 1864 en waren slechts middellijk van betekenis voor de schutterij;
- zij beoogden de plaatsvervangers en nummerverwisselaars bij de militia af te schaffen;
- zij bereikten geen van beide de haven.

Het ontwerp uit 1871 – van Thorbecke, Engelvaart en Brocx (Marine) – kwam op 20 november in, met de toelichting dat de plaatsvervanging het lage gehalte van de wapenmacht bevorderde. Het zeer omvangrijke Voorlopig Verslag verscheen op 27 mei 1872, maar tot beantwoording kwam het niet meer: Thorbecke overleed een week nadien.

Het wetsontwerp uit 1873 – ook getekend door de bewindslieden van binnenlandse zaken (J. H. Geertsema, 1816-1908), oorlog (M. D. van Limburg Stirum, 1807-1891) en marine (L. G. Brocx) – bereikte de Kamer op 7 maart. Het noemde de verplichte persoonlijke dienst een eerste vereiste, en wist zich gesteund door de Troonrede van 16

⁴³ J. Scheltema (lit., blz. 8): de commandant kon geen gevolg geven aan de last de reserve op te roepen „omdat hem niet bekend was wie al of niet tot de reserve behoorden”. In Leiden nam men zijn toevlucht tot aanplakbiljetten in alle wijken van de stad.

⁴⁴ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1870/71)1199.

september 1872 die had gevraagd om verbetering van zowel samenstelling als gehalte van de militia. De Commissie van Rapporteurs wenste op 8 april onder meer een algemene herziening van de wetten op de militia en de schutterij. De Kamerbehandeling, van 27 tot en met 30 juni, leidde tot verwerping van het hoofdbeginsel, de afschaffing van de plaatsvervangers en nummerverwisselaars, met 43 tegen 25 stemmen. Onmiddellijk na die stemming trok minister Geertsema het ontwerp in, waarna zijn ambtgenoot van oorlog zijn ontslagaanvraag aankondigde.⁴⁵

Toen de regering daarna opnieuw haar geluk beproefde met een wetsontwerp „tot regeling van de sterkte en inrigting der schutterijen” van 16 september 1877⁴⁶, kon zij bij het oordeel over de onhoudbare situatie steunen op wat gemeenzaam „het Mobilisatierapport” heet (1871).⁴⁷ Daaruit enkele citaten:

... heeft de ondervinding ook nu weder bevestigd, dat organisatie en oefening der schutterijen verre van voldoende zijn en dat eene nieuwe regeling der schutterijen dringend nodig is, opdat eene voldoende magt, goed georganiseerde en geoefende schutterij, dadelijk bij het uitbreken van den oorlog beschikbaar zij, ... (blz. 103)

Wat de schutterij in het bijzonder betreft, is het in het vorige jaar voldingend bewezen, dat wanneer ons Rijk zelf dadelijk in den oorlog ware betrokken geweest, op haar niet dadelijk zou hebben mogen gerekend worden.

... onvoldoende en onregelmatig georganiseerd, voor een gedeelte geheel ongeoeffend, over het algemeen met weinig deugdelijke kaders en gemis aan krijgstucht. Voor dadelijk gebruik was dus die krijgsmagt niet geschikt.

Dat zij bij de vele goede elementen, welke de schutterij bevat, in eene bruikbare magt is te herschepjen, lijdt geen twijfel. Daartoe wordt eene nieuwe wettelijke regeling der schutterij vereischt. (blz. 111)

⁴⁵ M. D. graaf van Limburg Stirum was oprichter en jarenlang voorzitter van de „Antidienstvervanging-bond”, dateerende van juli 1875, waaraan hij in dat jaar een brochure wijdde.

⁴⁶ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1877)(16): het ontwerp van 283 artikelen was getekend door Heemskerck (Binnenl. Zaken), H. J. R. Beijen (Oorlog) en W. F. (van Erp) Taalman Kip (Marine).

⁴⁷ Minister Engelvaart tekende op 20 september 1871 het aan de Tweede Kamer toegezonden „Verslag nopens de mobilisatie van een gedeelte van het leger in 1870 en de verdere in verband daarmee genomen maatregelen”. *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1871/72) (13)101-136.

In de Memorie van Toelichting bij het nieuwe ontwerp stelden Heemskerk c.s. vast dat er toentertijd 1041 gemeenten waren met rustende, en 89 met dienstdoende schutterijen. Het ontwerp had, overeenkomstig de Grondwet van 1848, de strekking het wettelijk nog bestaande onderscheid tussen die beide te doen vervallen. Evenals in het ontwerp van 1864 werd men schutterplichtig met 21 in plaats van 25 jaar. Ook zou het aantal oefeningen worden verhoogd van circa 24 tot – voor de eerste klasse – 80. Het ministerie Heemskerk werd echter reeds op 3 november 1877 opgevolgd door het ministerie Kappeyne, en dat trok het ontwerp op 22 november in.

In 1881 werd een nieuwe poging gewaagd: op 2 september kwam het wetsontwerp tot regeling van de schutterijen in. Voor Binnenlandse Zaken tekende W. Six (1829-1908), voor Oorlog A. E. Reuther en voor Marine W. F. (van Erp) Taalman Kip.⁴⁸ Alle ingezetenen van 21 jaar werden – aldus verkort art. 1 – tot schuttersdienst verplicht. Wéér wilde men een schutterij waarop voor de verdediging zou kunnen worden gerekend. Daarom verlangde men goede leiding, toezicht, stelselmatig oefenen en doeltreffend gebruik van de gewezen miliciëns, algemene dienstplicht, opnemng van alle oud-militiepersoneel in de schutterij, en uitsluiting van dienstvervangng in welke vorm ook. Het Voorlopig Verslag dateert van 7 mei 1883. Verder is het ontwerp echter niet gekomen: het volgende ministerie was reeds aangetreden.

Nadat in hetzelfde jaar was bepaald dat schutterijofficieren die praktische oefeningen van de legerkorpsen bijwoonden, dezelfde toelage zouden genieten als hun ranggenoten bij het leger⁴⁹, en vervolgens het K.B. van 7 september 1885 (Stbl. 179) de instelling had geregeld van schutterijen georganiseerd naar de onderscheidene wapens⁴⁹, werden enkele veranderingen aangebracht in de strafbepalingen, en wel door de wet van 15 april 1886 (Stbl. 64), regelende de inwerkingtreding van het Wetboek van Strafrecht; zo werd, in art. 4, bepaald dat van de schutterij werd uitgesloten hij die was veroordeeld tot een gevangenisstraf van een jaar of langer.

1887-1907

Nu werd een mijlpaal bereikt: de grondwetsher-

⁴⁸ *Bijl. Hand. Tweede Kamer* (1880/81)(175); tevens een ontwerp Nationale Militie (nr 174).

⁴⁹ *Mil. Spect.* 53 (1885) 781.

ziening van 1887. De Memorie van Toelichting luidde de doods-klok. Zij stelde vast dat schutterijen gemeentelijke instellingen waren en dat het dientengevolge niet mogelijk was er een geoefende en gedisciplineerde wapenmacht van te maken die een groot organisch geheel zou vormen met het geregelde leger: de schutterijen konden dan ook voor de verdediging niet naar de eis worden gevormd en voorbereid. „In de behoefte zal dus op eene andere wijze moeten worden voorzien...”. Zo verdwenen de schutterijen uit de Grondwet; hun bestaan, verankerd in de inmiddels zestigjarige wet, rekten zij evenwel nog vele jaren.

Het negatieve oordeel uit 1887 werd duidelijk gedeeld en versterkt door de Staatscommissie-Bergansius, ingesteld bij K.B. van 10 juni 1888, die haar verslag „tot voorbereiding der wettelijke regeling van den militairen dienstplicht” reeds op 2 februari 1889 uitbracht:

– schutterijen waren niet geschikt voor hun beide taken: er was geen samenhang en de nodige tucht ontbrak evenals deugdelijke oefening; zij konden zelfs niet worden aangemerkt als een reserve van voldoende kwaliteit (blz. 11 en 12);
– geschikte officieren en kader en instructeurs waren uiterst moeilijk te krijgen, en het ter beschikking stellen van voldoende oefenterreinen en schietbanen stuitte in verschillende gemeenten op grote bezwaren (blz. 16).

A. E. Reuther, evenals de commissievoorzitter oud-minister van oorlog, voegde met anderen aan het verslag nog een nota toe waarin de schrijvers – na te hebben gememoreerd dat de commissie algemene dienstplicht en afschaffing van elke dienstvervangng voorstelde – weinig heel lieten van de schutterij; om precies te zijn: van de organisatie, níét van de mensen. Zij stelden vast dat:

– de korpsen geheel onafhankelijk waren, zonder algemene leiding, zonder onderling verband, zonder doelmatige oefenvoorschriften;
– officieren en kader werden benoemd zonder waarborg van geschiktheid;
– de leeftijd van indeling te hoog was.

Zij lieten echter niet na bovendien te constateren dat het verwondering wekte dat de toestand van sommige korpsen toch nog zo gunstig was. „Dit is te danken aan de onvermoeide pogingen van tal van vaderlandlievende mannen, die tot de schutterijen hebben behoord of nog behooren, en die zich met de meeste volharding aan de ver-

vulling hunner zoo ondankbare taak hebben toegewijd" (blz. 122).

In het wetsontwerp tot regeling van den krijgsveldendienst van A. F. de Savornin Lohman (1837-1924) voor Binnenlandse Zaken, J. W. Bergansius (1836-1913) voor Oorlog en H. Dyserinck (1838-1906) voor Marine, dat op 24 juni 1890 bij de Tweede Kamer werd ontvangen en dat invoering van de persoonlijke dienstplicht en afschaffing van de plaatsvervangende behelsde, werden onderscheiden *veldleger*, *bezettingstroepen* en *depôtstroepen*. De schutterij als zodanig bleef onvermeld. Ook dit ontwerp zou evenwel schipbreuk lijden: de openbare behandeling, van 21 april tot 29 mei 1891, werd onderbroken door de periodieke verkiezingen, en het nieuwe kabinet — Van Tienhoven — trok het ontwerp in.

Ter afwisseling was het volgende voorstel afkomstig van een Kamerlid, nl. ds. J. H. Donner. Het bevatte slechts een enkel artikel, en bereikte de Kamer op 12 juli 1892 (Bijl. Hand. (1891/92) (180)). Het beoogde „opheffen van het gemoedsbezwaar tegen oefenen op den dag des Heeren”, ergo: niet oefenen op zondag. Toen op 9 maart 1893 een amendement werd aangenomen dat voor schutters die bezwaar hadden, de gelegenheid opende hun plichten op andere dagen te vervullen — 40 stemmen voor, 37 tegen — bleef, behoudens die uitzondering, de zondag als oefendag behouden; de initiatiefnemer trok daarop het voorstel onmiddellijk in.

Eveneens in 1892 diende de minister van oorlog A. L. W. Seyffardt op 11 november een wetsontwerp in, tot regeling van de samenstelling der Landmacht.⁵⁰ De daarin genoemde schutterij — met als hoofdeis goed schieten en als hoofdtak terrein verdedigen — zou volgens de Memorie van Toelichting geheel anders moeten worden georganiseerd dan de tot dan toe bestaande. De minister kondigde die regeling al aan, maar het wetsontwerp bracht het niet eens tot afdelingsonderzoek.⁵¹

Wel deed de minister zijn toezegging gestand: met zijn ambtgenoot van marine J. C. Jansen diende hij op 28 augustus 1893 een 78 artikelen tellend wetsontwerp in „ter regeling van den dienst bij de schutterij”.⁵² Het hield in een persoonlijk vervulde schutterijdienst gedurende negen jaar — waarvan de laatste drie in de reserve — met in de eerste zeven maanden maximaal 120

recrutenoefeningen; de mogelijkheid van oproeping bij oorlog of oorlogsgevaar, en een geheel- of gedeeltelijk-mobielverklaring. Dat ontwerp werd opnieuw ingediend in de zitting 1893-1894. In de stukken valt echter te lezen: „Onderzoek in de afdeelingen heeft niet plaats gehad”.

Ook in 1896, in juli, kwam een wetsontwerp in dat slechts een artikel bevatte. Indiener was het Kamerlid mr. B. M. Bahlmann, die beoogde de schutters met een toelage uit 's Rijks kas schade-loos te stellen voor verlies van verdiensten. Het bleef zonder resultaat want de stukken melden: „Van de indiening is geen kennis gegeven”. Het laat zich denken dat in kringen van de rechtstreeks betrokkenen wel een groeiend misnoegen merkbaar moest worden met de hele onverwikkelijke gang van zaken. Van dat onbehagen getuigde zeer zeker het adres dat enkele maanden eerder door de Haarlemse Schutterijofficieren aan de Regentes was gericht met het eerbiedige verzoek „dat het Uwe Majesteit behagen moge te bevorderen dat de dringend noodzakelijke herziening der wet op de Schutterijen door Uwe regering worde ter hand genomen”. (Zie de hierachter gereproduceerde tekst.) Dat adres werd gesteund door ongeveer 400 adhesiebetuigingen uit het gehele land.

Ten langen leste kwam nu het einde in zicht. De hoop, die werd uitgesproken in de Troonrede van 21 september 1897, dat eerlang zou worden aangeboden „een wetsontwerp tot afschaffing der dienstvervangende als voorbereiding van de hervorming der levende strijdkrachten” ging in vervulling toen de minister van oorlog K. Eland succes boekte:

... voor de militie persoonlijke dienstplicht en afschaffing van de dienstvervangende bij de wet van 2 juli 1898 (Stbl. 170), noodzakelijk aangevuld door de wet van 22 juli 1899 (Stbl. 174), die het instituut der vrijwilligers bij de militie ophief en daardoor de afschaffing der dienstvervangende veilig stelde.⁵³

Het was zijn opvolger in hetzelfde kabinet, A. Kool, die op 24 juni 1901 de Militiewet en op dezelfde dag de wet „tot regeling van de Landweerd en van de opheffing van de Schutterijen” in het Staatsblad bracht (Stbl. 160): door de vergroting van het militiecontingent konden de schutterijen vervallen.⁵³

Zo was dan eindelijk de opheffing wettelijk ko-

⁵⁰ Bijl. Hand. Tweede Kamer (1892/93) (89).

⁵¹ Zie: N. Japikse — *Staatkundige geschiedenis van Nederland van 1887-1917*, blz. 53.

⁵² Bijl. Hand. Tweede Kamer (1893/94) (212).

⁵³ Zie: C. W. de Vries — *Nederlands bestuursrecht* (1934) 313-315.

Aan
Hare Majesteit de Koningin-Weduwe,
Regentes van het Koninkrijk.

Geven eerbiedig te kennen de ondergeteekenden, te zamen uitmakende het corps officieren van het bataillon dienstdoende Schutterij te Haarlem.

Dat de motieven, welke den Majoor-Commandant van het bataillon dienstdoende Schutterij te Haarlem, Mr. W. JAGER GERLINGS en den Kapitein van genoemd bataljon G. K. J. H. CLAASSEN, hebben genoopt om een eervol ontslag uit hunne voormelde betrekkingen aan Uwe Majesteit te verzoeken, — motieven ontleend aan de leemten en gebreken der verouderde wet van 11 April 1827 (S. 17) houdende oprichting van schutterijen over de geheele uitgestrektheid des rijks — voor de ondergeteekenden eene gereede aanleiding zijn, om Uwe Majesteit met gepaste vrijmoedigheid te wijzen op de dringende noodzakelijkheid, dat evengenoemde wet worde herzien, en dat aan de Schutterij eene wettelijke regeling worde gegeven, welke meer dan de thans geldende, rekening houdt met haar karakter en hare bestemming, en de mogelijkheid opent om de behoefte aan degelijke oefening en krachtige discipline beter dan thans te bevredigen;

Dat het strijdig moet heeten met het karakter der Schutterij, welke immers een onderdeel vormt van 'slands defensiestelsel, dat de behandeling harer zaken en de behartiging harer belangen zijn toevertrouwd aan het departement van Binnenlandse Zaken en niet aan de militaire autoriteiten van het Departement van Oorlog, onder welks hoede zij als deel der legermacht van nature behoort te staan;

Dat het mede in strijd is met dat karakter, en met de ernstige en zwaarwichtige taak, welke in tijden van gevaar en oorlog aan de Schutterij zal worden opgedragen, dat zij niet metterdaad uitmaakt een samenhangende strijdmacht, maar integendeel uit even zoovele van elkander volkomen onafhankelijke Gemeentecorpsen bestaat, als er dienstdoende Schutterijen in den lande zijn, en het dan ook gedeels van de wisselende en onderling afwijkende inzichten der Gemeentebesturen, den toestand der Gemeentelijke geldmiddelen, de plaatselijke gesteldheid en de zelfstandige opvattingen der commandanten afhangt, in welke richting de oefenin-

men vast te staan⁵⁴, maar met de afwikkeling ging het rustig aan: op 1 augustus 1907 viel het doek. De „Schutterijen over de geheele uitgestrektheid des Rijks” hadden het uitgehouden van 1827 tot 1907: dié Tachtigjarige Oorlog was nu ten einde.

⁵⁴ Hoofdstuk V — Van de opheffing der schutterijen.

Art. 40. Vijf jaren na den dag waarop voor de eerste maal ingelijden bij de militie te land ingevolge wettelijk voorschrift zijn aangewezen tot het bij de landweer volbrengen van een verlangden militietijd, vervallen, (...) de wet op de schutterijen enz.

Met den in het vorig lid vermelden dag zijn de ingevolge de wet op de schutterijen opgerichte schutterijen opgeheven.

Art. 51. Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen dag.

De Schutterij bij onze auteurs

Werd in het voorgaande belicht hoe de overheid zich heeft moeten heenworstelen door de zich bijna een eeuw voortslepende schutterijproblematiek, van belang is het evenzeer te onderzoeken in hoeverre ook buiten het parlement bijdragen werden geleverd tot mogelijke oplossingen van dat vraagstuk. Het is geen „groot valsch”, maar integendeel een klein wáár woord, als eerst wordt bekend dat deze kijk op *enige* literatuur zelfs niet zweemt naar een bibliografie: de dagbladpers bleef buiten beschouwing, en van de in aanmerking komende periodieken zijn er slechts

gen zich bewegen, en zelfs of, gedurende welken tijd en hoe dikwijls oefeningen gehouden worden, al hetwelk de noodzakelijke eenheid doet te loor gaan en groote afwijkingen in het leven roept in de mate en den aard van geoefendheid en bekwaamheid van iedere dienstdoende Schutterij afzonderlijk.

Dat het voorts den officieren niet wel mogelijk is de discipline voldoende te handhaven, zoolang eene bepaling ontbreekt, waardoor de schutter op straffe wordt verplicht zijnen meerderen den gepasten eerbied te bewijzen ook buiten den eigenlijken dienst, althans gedurende den tijd dat officier en mindere beiden in uniform zijn gekleed, en zij thans ten gevolge van het ontbreken eener zoodanige bepaling, hun prestige gedurig ondermijnd zien worden door in uniform gekleede schutters, die hen voor of na den dienst ten aanschouwen van het publiek straffeloos hinderen, bespotten en met de bliken van hun misnoegen achtervolgen.

Dat aan de samenwerking van dit alles, naar de bescheiden meening van de ondergeteekenden, de talrijke en onmiskenbaar groote gebreken te wijten zijn welke de Schutterij thans aankleven, gebreken welke haar naar het oordeel der meest bevoegde deskundigen, ten eenen male ongeschikt maken voor hare taak, en dan ook velen harer kundigste en ijverigste officieren den moed doen verliezen ooit met vrucht werkzaam te zullen zijn en tot uittrekking uit hare gelederen doen besluiten.

Redenen waarom ondergeteekenden zich met den meesten eerbied wenden tot Uwe Majesteit met verzoek, dat het Uwe Majesteit behagen moge te bevorderen, dat de dringend noodzakelijke herziening der wet op de Schutterijen door Uwe regering worde ter hand genomen.

't Welk doende enz.

HAARLEM, 31 Maart 1896.

ERNST H. KRELAGE,

1e Luit.

V. DYSERINCK,

1e Luit.

P. W. PEEREBOOM,

Offic. v. gez. 2e klasse.

F. A. BIJVOET,

2e Luit.

RT. BARGE,

2e Luit.

HERMAN D. EMRIK,

2e Luit.

C. P. W. KRIENS,

2e Luit. -Kapelm.

J. A. G. VAN DER STEUR,

Kap.

A. C. LAANE,

Kap.

H. P. 'T HOOFT,

Kap.

K. J. BLOK VAN LAER,

Kap.

P. PIEPENBRINK,

Kap. -Adj.

P. H. CRAANDIJK,

1e Luit.

L. P. NOË,

1e Luit.

A. VAN STRALEN,

1e Luit.

enkele incidenteel geraadpleegd; de chronologisch vermelde literatuur is zelden bewust gekozen. Toch zijn er onder de schrijvers vier ministers, twee generaals, redacteuren van *De Gids*, *de Militaire Spectator* en *de Nieuwe Militaire Spectator*, en zeker zes leden van de schutterij — waaronder vier officieren — die spreken uit eigen ervaring.

De auteurs komen niét chronologisch aan bod; dat is, om herhalingen te voorkomen, niet mogelijk en bovendien niet wenselijk omdat zulks de kijk op hetgeen een dertigtal geschriften te berde brengt, zou verduisteren. De beste methode lijkt daarom de zaaksgewijze rangschikking, waarbij

de puntige zegger uit het gelid springt en voor het front komt... Wij zijn immers bij de schutters!

Lezing van de wet alleen

Lezing van de wet alleen richt de aandacht op zeker vijf punten: op de dubbele taak van de schutterij (a), op haar gemeentelijke karakter (b), op de betekenis van de rustende schutterij (c), op het instituut van de plaatsvervanging (d) en op de tucht (e).

a. De *dubbele taak*: enerzijds de zorg voor de inwendige rust en anderzijds het meewerken aan 's lands verdediging, riep de vraag op: kan dat,

wat is eigenlijk het verband, eisen die taakstellingen niet een onderscheiden voorbereiding?

Reeds in 1845 werd geopperd: schep voor twee functies ook twee organen, zo niet dan leiden twee taken tot twee missers.

b. Voor het *gemeentelijke karakter* heeft niemand een goed woord. Heemskerk ziet de Grondwetgever als geleid door historische herinneringen aan stedelijke inrichtingen, toen de steden nog een eigen „staatsleven” hadden.⁵⁵ Vóór Buijs dan in 1887 stelt dat de schutterij alleen doeltreffend kan worden indien zij niet langer plaatselijke wapenmacht is⁵⁶, hebben de stemmen van betrokken schutterijofficieren reeds geklonken. In 1862 heet het al: bij de meeste gemeentebesturen is het uitgeven van geld voor de schutterij een lastpost voor een *soldaatjesspel*, volgens hen zonder nut. In 1880 wordt geraden: onttrek de zorg zoveel mogelijk aan de gemeentebesturen. En in 1883 noemt Den Beer Poortugael — die als juist dertigjarige officier van de mobiele schutterij deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht, en die in 1879 minister van oorlog was — de gemeentelijke formatie als een der punten die een wettelijke regeling van de schutterij verhinderen. Zijn uitspraak wordt in 1885 gesteund door twee schutterkapiteins, waarvan de een zegt dat de schutterij als gemeentelijke instelling dient te verdwijnen, en de andere stelt dat het gemeentelijke karakter de militaire geest zeer benadeelt, want dat de schutter zich te veel burger en te weinig soldaat voelt.

In aansluiting op die standpunten ontmoet het evenzeer afkeuring dat de schutterijen ressorteren onder Binnenlandse Zaken, en niet onder Oorlog; die kritiek wordt verwoord in 1876, in 1880, en in het Haarlemse Adres van 1896, waarna in 1897 ter zake nog eens „hoogst bedenkelijk” wordt gebezigd.

c. De *rustende schutterij*, zo geheten sinds de term in 1815 in de Grondwet werd gebruikt en die ook na de grondwettelijke dood in 1848 wettelijk bleef, was een papieren organisatie, „maar in vele gemeenten staat zij niet eens op papier”.⁵⁷ Haar wezen, zelfs haar bestaan wekte ergernis. *De Militaire Spectator* laat zich reeds in zijn eerste jaargang horen⁵⁸: „Indien de landelijke

schutterij afgezonderd blijft”, zal een van haar hoofdgebreken voortduren en de stedelijke verre in waarde verminderen. In de stad biedt zich genoegzaam kader aan, bij de landelijke is daaraan volkomen gebrek. De oplossing is derhalve, die beide samen te smelten.

Wie zich bezighoudt met de rustende schutterij — dat doet niet ieder — wijst die af. In 1843 luidt het oordeel „niet geoefend”, in 1863 „verwaarloosd”. In 1885 raadt een kapitein van de schutterij in Rotterdam⁵⁹ „opheffen”, en hij laat een luitenant-adjutant van de Gelderse schutterij aan het woord om een historisch beeld te schetsen uit 1830, toen zich in Zutphen meer dan tweeduizend plattelandsschutters verzamelden in het kader van de algemene wapening die werd gevorderd door de Belgische Opstand:

Meest allen waren zij op klompen; een zakdoek aan een langen boonenstaak, ziedaar het vaandel. Het ontbrak ook niet aan dezulken, welke in vermuste uniformen gedoscht, die sinds lange jaren niet meer in zwang waren, (...) anderen (...) pronkten met geweldig moordtuig, doorvreten van voorvaderlijk roest. In 't kort, men moet het geheel van het bataljon gezien hebben, om te doorgronden wat het in zich heeft gehad, om van deze menschen, binnen ettelijke maanden een bataljon te vormen, (...).

Aan een lid der schutterij uit 1897 het laatste woord:

*... in tijd van oorlog zijn de leden ongeregeld, ongeoeffend, niet uitgerust, onwetend, reddeloos; een instituut als de rustende schutterij vindt men nergens in de beschaafde en onbeschaafde wereld.*⁶⁰

d. De *plaatsvervanging*. De remplaçant was bepaald geen vondst van de Restauratie; Sickesz⁶¹ signaleerde die al in sommige stedelijke keuren in de 15e eeuw. In 1815 kon de loteling zich laten vervangen, evenals de schutter. De eerste Militiewet (1815, Stbl. 19) aanvaardde in art. 46 als plaatsvervanger de Nederlander van 23 tot 35 jaar, van goed gedrag, metende ten minste vijf voet en twee duim rijnlandsche maat. De Schutterijwet (1815, Stbl. 20) bepaalde in art. 15 dat men kon worden vrijgesteld door verhoogde contributie bij wijze van uitkoop.

In 1848 klinkt een veroordeling van dat stelsel,

⁵⁵ Heemskerk (lit.).

⁵⁶ Buijs (lit.).

⁵⁷ Scheltema (lit.). In verscheidene gemeenten bestaat zelfs de dienstdoende slechts op papier, zegt X₂ (lit.).

⁵⁸ In 1832, blz. 145-147. Dit „Tijdschrift voor het Nederlandsche leger” verscheen destijds op onbepaalde tijden.

⁵⁹ In gelijke geest J. van der Veen Az. (lit., blz. 20-22). Met de elementaire oefeningen werd begonnen meer dan twee maanden na het opkomen.

⁶⁰ Zie: *Opmerkingen over de Schutterij*, hfdst. 1 (1897).

⁶¹ Sickesz (lit., blz. 15).

als een onbillijk voordeel voor de „bemiddelde standen”.⁶² De Roo van Alderwerelt heeft in 1862 vrede met de nummervwisseling, maar niet met de plaatsvervangings, die hij in strijd acht met het karakter van de volkswapening.⁶³ Ook Knoop verwerpt die, omdat zij de waarde van het leger vermindert.⁶⁴ In dat zelfde jaar is Kouwens akkoord met plaatsvervangings in geval van mobielverklaring, die immers in 1861 ook is toegelaten aan de militie (Stbl. 72, art. 4).⁶⁵ Den Beer Poortugael, toentertijd eerste luitenant, is het daarmee eens.

Nadien wordt de afwijzing algemener. Als Siczesz in januari 1864 promoveert, zet hij voorzichtig een vraagteken (blz. 222). Thorbeckes Memorie van Toelichting uit medio 1864 noemt gewone plaatsvervangings in tijd van vrede niet raadzaam, en *De Gids* schrijft in het laatste kwartaal van dat jaar⁶⁶ het beginsel van plaatsvervangings voor de schutterij verderfelijk te achten.

Het verschijnsel had een niet te verwaarlozen omvang: in de jaren '70 bestond nagenoeg 20% van de militie uit plaatsvervaarders en nummervwisselaars.⁶⁷ Het verzet daartegen vond een bundeling in de Antidienstvervangingsbond van 1875, die al spoedig vele leden telde. Het jaar daarop wil de auteur X₂ in *De Militaire Spectator*⁶⁸ de nummervwisseling beperken tot verwisselaars die vroeger hebben gediend.

De latere generaal-majoor W. Rooseboom schrijft in 1879 als kapitein: „de voordelen van afschaffing van plaatsvervangings en nummervwisseling spreken zoo duidelijk dat het nutteloos moet worden geacht die nog verder uit te werken”. Vervolgens werkt hij ze prompt uit, in vier punten, waaronder:

- het zedelijke en verstandelijke gehalte der militie wordt verbeterd, en
- in de grote behoefte aan kader bij de militie en bij de eerste ban der schutterij zal kunnen worden voorzien.⁶⁹

De oud-minister van oorlog Den Beer Poortugael, ook in 1862 aan het woord, zegt in 1883:

⁶² Bij: E. van Löben Sels — *Proeve van bezuiniging op de begrooting van Oorlog*, genoemd door W. J. Knoop in: *Bijdrage tot de kennis van ons krijgswezen te lande* (1848).

⁶³ Lit., blz. 53.

⁶⁴ Knoop zelf, zie ⁶².

⁶⁵ Lit., blz. 28.

⁶⁶ *Gids*, dl 4 (1864)201-216.

⁶⁷ Vgl. de *Memorie van Toelichting* van 1871 van Thorbecke-Engelvaart.

⁶⁸ Lit., blz. 179.

⁶⁹ Lit., blz. 181. (Een zeer geprezen „schoon niet bekrond antwoord op een prijsvraag van de Vereeniging tot verspreiding van kennis aangaande 's Lands verdediging” van 1877).

*In 1879 heb ik de persoonlijke dienstplicht in de Kamers noodzakelijk verklaard; het behoud der plaatsvervangings is daarbij moreel gevaarlijk; die dringt ook door tot de lagere klassen. Het intellectuele gehalte dat rest laat zich denken. Theorie en oefening hebben er zeer onder te lijden.*⁷⁰

Het lid van de schutterij dat zich in 1897 uitspreekt, meent dat nagenoeg alle tekortkomingen voortvloeien uit de gebrekkige wettelijke organisatie en uit de plaatsvervangings.⁷¹ En dat is dan één jaar voordat de persoonlijke dienstplicht wettelijk wordt geregeld, op 2 februari 1898.

e. De *tucht*. Het gebrek daaraan, dat vooral de leger- en schutterijofficieren niet kon ontgaan, vindt zijn oorzaak in de wet die geen andere straffen kent dan geldboeten of wegzending. Van militaire tucht in volle omvang is geen sprake.

De Militaire Spectator zegt het reeds in 1832 kort en duidelijk: bij de landelijke schutterij is het kader niet bij machte krijgstuicht en ondergeschiktheid te handhaven; en de schrijver die in 1845 achttien jaar schutterijofficier was, zegt ten aanzien van de taak, de vijand te helpen bestrijden: wil men van de gevestigde burger in het gewaad der schutterij dienst verwachten, men verwijdere hem terstond bij de indienststelling uit de plaats zijner inwoning en stelle hem dadelijk onder de krijgstuicht.⁷² X₂ oordeelt in 1876 weinig anders: stel de schutterijen onder militaire krijgstuicht. Zonder strenge discipline is, tegenover de vijand, geen troep goed.⁷³ In 1879 zegt Rooseboom nog iets anders dan dat de tucht streng moet worden gehandhaafd:

*Even als bij het leger moet de commandant het recht hebben straffen op te leggen wegens overtredingen tegen de krijgstuicht; het stelsel der schuttersraden is onbestaanbaar met de handhaving ener goede discipline. Thans komt het meermalen voor dat ondergeschikten in rang of graad de straf voor hun meerderen bepalen.*⁷⁴

Koch blijkt in 1885 voorstander van strengere bepalingen inzake overtredingen zelfs van offi-

⁷⁰ Lit., blz. 73-77.

⁷¹ Lit., hfdst. 1.

⁷² O.W.H.S. (lit.).

⁷³ Lit.

⁷⁴ Aan een schuttersraad is „het beoordelen van en uitspraak doen omtrent alle verzuim en overtreding, in zaken van de schutterij, en mitsdien ook het opleggen der straffen en boeten. (...)”, bepaalt art. 63 van de wet van 1827. In Leiden werden in juli 1829 in de Schuttersraad benoemd: een luitenant-kolonel, een kapitein, een eerste luitenant, een tweede luitenant-kwartiermeester, een sergeant, een korporaal en een schutter.

cieren⁷⁵, en kwalijker schets van de wantoestanden dan als verwoord in het Haarlemse Adres van 31 maart 1896 aan H.M. de Regentes lijkt nauwelijks denkbaar.

Het is de officieren niet wel mogelijk de discipline voldoende te handhaven „zoolang eene bepaling ontbreekt, waardoor de schutter op straffe wordt verplicht zijnen meerderen den gepasten eerbied te bewijzen ook buiten den eigenlijken dienst, althans gedurende den tijd dat officier en mindere beiden in uniform zijn gekleed, en zij thans ten gevolge van het ontbreken eener zoodanige bepaling, hun prestige gedurig ondermijnd zien worden door in uniform gekleede schutters, die hen voor of na den dienst ten aanschouwen van het publiek strafeloos hinderen, bespotten en met de blijken van hun misnoegen achtervolgen.

Een beeld, dat geen enkele verduidelijking behoeft!

Waarneming van de praktijk

Het gadeslaan van de werkelijke gang van zaken bracht verschillende schrijvers tot het inzicht dat de wetgever nooit had bedoeld een groei te bevorderen zoals in verscheidene gemeenten zichtbaar was, hoezeer deze ook onderling verschilden. Zij spreken zich daarbij onder meer uit over de wijze van oefenen (a) en over de vorming van officieren en kader (b).

a. *De oefeningen.* Geen enkel wetsontwerp na 1827 heeft bevestigd dat 12 × 2 uur oefenen tussen 1 april en 1 oktober – gelijk de wet in art. 42 voorschreef – voldoende was. De auteurs brengen bovendien aan het licht dat het werkelijke aantal oefeningen geringer was en dat de kwaliteit van de oefeningen alles te wensen liet. Voor wie denkt aan de twaalf voorgeschreven oefeningen in de zomermaanden, is de mededeling van Koch, kapitein van de dienstdoende schutterij te Rotterdam, wel nieuw:

*Mij is het gebeurd dat ik, na twee jaren bij de schutterij geweest te zijn, tengevolge van bijzondere omstandigheden, slecht weer, overmatige hitte, onbruikbaarheid van het terrein, slechts twee exercitiën had meegemaakt, zonder dat ik mij ooit aan ééne onttrokken had.*⁷⁶

De oud-soldaat, zoals T. J. Stieltjes zich noemt, acht in 1843 winteroefeningen vereist voor de

veiligheid van de Staat.⁷⁷ Kouwens weet de oefeningen beperkt, doordat zij ingrijpen in de burgerlijke belangen.⁷⁸ In dat zelfde jaar zegt De Roo van Alderwerelt „weinig geoefend”, in 1863 oordeelt generaal-majoor Knoop „gebrekkige oefening”.⁷⁹ In 1879 luidt de kritiek: militaire bruikbaarheid moet worden verkregen door uitgebreidere oefening⁸⁰, en in 1880 schiet de Leidse majoor-commandant met scherp: de geoefendheid is even slecht als de getalsterkte. Oefeningen worden alleen gehouden bij goed weer. Een gediende werd in de schutterij een gewoon onbruikbare schutter. Exerceren was niets anders dan doelloos rondlopen.⁸¹ En nogmaals kapitein Koch: „Voor de wijze van oefenen heb ik geen goed woord over”.

Twee schutters spreken in 1897 een slotwoord. De eerste somt op: de oefeningen duren te kort en zijn te zeldzaam; de wettelijke duur der exercitiën is zelfs onvoldoende voor het begin van het begin.⁸² En de andere verhaalt in *Elsevier* over zijn ervaringen op de schietbaan:

*We kregen ieder een geweer en schoten tegelijk op de schijf. Dat heet salvo-vuur. Zoo deden wij vijf keer achter elkaar en altijd was er één schot naast de schijf. Niemand wist wie er steeds miste, ook de kapitein niet. Hij zei wel „Als het niet te donker werd zou ik hem eindelijk wel vinden!”, maar dat was larie, want we hadden onze vijf schoten gedaan en meer mag je niet, van het Rijk.*⁸³

b. *De officieren en het kader.* Zonder deskundige leiding van officieren en kader zijn zinrijke oefeningen ondenkbaar. Voor de tastbare onkunde van de leiders zijn de schrijvers allerminst blind. Er is alom kritiek, óók opbouwende.

Het ontbreekt aan officieren en onderofficieren, die ook het leger niet kan geven.⁸⁴ Officieren en kader moeten worden opgeleid bij het leger, en dan bewijzen van geschiktheid geven.⁸⁵ Commandanten moeten hebben behoord tot het permanente leger.⁸⁶ In de kleinere steden, van 7000 en minder zielen, is er duidelijk gebrek aan kader.⁸⁷ Officieren en onderofficieren worden voor-

⁷⁷ Lit., blz. 84.

⁷⁸ Lit., blz. 7.

⁷⁹ Lit., blz. 3.

⁸⁰ W. Rooseboom (lit., blz. 241).

⁸¹ J. Scheltema (lit.).

⁸² Lit. (*Opmerkingen*) hfdst. 1.

⁸³ Lit., blz. 137.

⁸⁴ De Roo van Alderwerelt – *Onze Schutterij* (1862)8.

⁸⁵ Zie ⁸⁴, blz. 73.

⁸⁶ Kouwens (lit. blz. 27).

⁸⁷ X₂, (lit., blz. 178).

⁷⁵ Lit., blz. 35-36.

⁷⁶ Lit., blz. 47.

gedragen en aangesteld zonder enige bekwaamheid of kennis van de dienst. Bij het opmaken der voordrachten voor de bezoldigde betrekkingen was gunst het richtsnoer. De eigenlijke dienst te velde is de officieren geheel vreemd.⁸⁸ Kader incompleet, zo zegt het Gemeenteverslag van Leiden onverdrotten elk jaar opnieuw van 1884 tot 1906. Koch sluit zich in 1885 aan bij Scheltema, met het oordeel dat er door het stelsel van benoeming niet de geringste zekerheid bestaat dat de schutterofficiëren voor hun taak berekend zijn. De wet legt hen geen enkele verplichtingen op zich te bekwaamen (blz. 68 en 69). Burgers, die nooit bij het leger hebben gediend, behoren niet meer te worden aangesteld tot hoofdofficier (blz. 72). Wie dingt naar de rang van schutterofficier, zou zich moeten onderwerpen aan een eerste examen, en zou eerst een jaar moeten hebben gediend als onderofficier bij de schutterij (blz. 86 en 87). Hij moet niet enkel figurant zijn bij exercitie of parade (blz. 91). De schutter uit 1897 weet daaraan nog dit toe te voegen: de meeste onderofficiëren leggen zich neer bij bevelen van wie in de regel minder ervan weten dan zij; de meeste officieren kennen de signalen niet eens.⁸⁹

Afscheid

Er was al vroeg kritiek, reeds in 1832, maar de overtuiging van een onhoudbare situatie groeide nadat de wet, nauwelijks gewijzigd, haar bestaan een halve eeuw had gerekt. De vele vruchteloze pogingen tot wetswijziging bevestigden het inzicht van Den Beer Poortugael: het onderwerp is niet te regelen ten gevolge van de gemeentelijke formatie en de tweeërlei natuur, in onze tijd eigenlijk een anachronisme. Dat was in 1883.⁹⁰

Intussen vingen de Leidse gemeenteverslagen aan — en dat is slechts een voorbeeld — duidelijke taal te spreken: 1880 zegt dat men zich aan de schutterlijke dienst onttrekt door tot even buiten

⁸⁸ Scheltema (lit., blz. 19).

⁸⁹ Zie ⁸², hfdst. 1 sub e.

⁹⁰ Zie ⁸³, blz. 8.

Literatuur (chronologisch), waarnaar in de voetnoten 55 e.v. wordt verwezen

Anon. — Iets over de toekomstige zamenstelling van het Nederlandsche — voornamelijk van het rustende — leger. *Mil. Spect.* 1(1832)(19).

J. van der Veen Az. — *Uren van uitspanning in de schutterlijke dienst, of losse dichtstukjes* (1834).

de gemeentegrens te verhuizen, dat het kader incompleet is, klacht die tot 1906 steeds wordt herhaald; en dat er geen schietbaan was bleef zo tot de opheffing.

Koch is in 1885 van oordeel dat de toestand op een onverantwoordelijke wijze wordt bestendig (blz. 9). Ook het buitenland kent onze schutterij; zo schrijft bijvoorbeeld de *Kölnische Zeitung* van 1 maart 1885:

Bekanntlich fordert die Schutterij bei ihrem jedesmaligen Auftreten das Mitleid des Sachverständigen und den Hohn des Publikums heraus. (blz. 31).

Het Adres van de Haarlemse Schutterijofficiëren van 31 maart 1896 motiveert de ontslaaganvraag van de majoor-commandant en de kapitein, die ten einde raad waren.

Het Leidsch Dagblad releveert op 15 mei van dat jaar de enorme verschillen tussen de gemeenten, en wijst erop dat Den Haag beschikt over goed kader, beste onderofficiëren die daar voorbeeldig hebben gediend bij een keurcorps, doch dat daarentegen elders verval heerst: een gegeven voorbeeld daarvan verhaalt van een gemeente met alleen nog een sabel die in gebruik is om de haard in de raadkamer te stoken; en een andere gemeente levert het voorbeeld dat daar de hele schutterij wordt vertegenwoordigd door een zeventigjarige korporaal-kleermaker, die tekende met: „de commandant der dienstdoende schutterij”. Dezelfde krant stelt op 21 mei vast: de burgerbewapening is in een onmogelijke toestand, een stoffige, nationale antiquiteit.

De schrijver van *Opmerkingen* van 1897 constateert in zijn inleiding: „De tegenwoordige toestand der Schutterij (is) eenvoudig onhoudbaar”, en de schutter die in dat zelfde jaar het Kamerlid Tydeman citeert met diens uitspraak „de schutterij is een fossiele instelling, die zoo spoedig mogelijk afgeschafte moet worden”, verzorgt een treffend slot van deze revue der schrijvers.

Summa summarum: De wetgever van 1901 kon de natie achter zich weten!

T. J. Stieltjes (anon. versch.) — *Denkbeelden van een oud-soldaat over eene zuiniger en doelmatiger zamenstelling van het Nederlandsche leger* (1843).

O. W. H. S. — Iets over de Schutterij. *Mil. Spect.* 13(1845)210.

W. J. Knoop — *Bijdrage tot de kennis van ons krijgswezen te lande* (1848). Herdr. in *Krijgs- en Geschiedk. geschr.*, dl 1 (1861). ▷

- J. K. H. de Roo van Alderwerelt — *Onze Schutterij* (1862).
- A. C. Kouwens — *De reorganisatie der Schutterijen* (1862).
- J. K. H. de Roo van Alderwerelt — Een ontwerp van wet op de Schutterij. *Mil. Spect.* 30(1862)325.
- Een officier der dienstdoende schutterij — Nog iets over de dienstdoende schutterijen. *Mil. Spect.* 30(1862)519.
- J. C. C. den Beer Poortugael — Over de Schutterij. *Mil. Spect.* 30(1862)583.
- W. J. Knoop — Een woord over onze Schutterij. *Gids*, dl 3 (1863).
- C. J. Sickesz — *De Schutterijen in Nederland* (diss.). Utrecht (1864).
- Anon. — Het bestaan eener goede schutterij. *Gids*, dl 4 (1864)201.
- T. J. Stieltjes — Eenige stelregels over ons krijgswezen. *Nwe Mil. Spect.* (1867)219.
- J. van der Veen Az. — *Veertig jaar geleden; herinneringen uit het Drenthsche Schuttersleven 1830-1834* (1870).
- X₂ — Het legerorganisatie-plan en de wetten op de militie en de schutterij, in verband beschouwd met de aangenomen Vestingwet. *Mil. Spect.* 44(1876)171.
- W. Rooseboom — *Ontwerp van wet tot regeling van de Nationale Militie en Schutterij* (1879).
- J. Scheltema — *Iets over de Schutterij* (1880). *Leidsche Gemeenteverslagen* (1880...1907).
- J. T. Buijs — Bedenkelijke leuzen. *Gids*, dl 1 (1881).
- J. Heemskerk Az. — *De praktijk onzer Grondwet*, dl 2 (1881)135.
- J. C. C. den Beer Poortugael — *Grondwetsherziening urgent vooral voor de defensie* (1883).
- F. Koch jr. — *Zal men den put dempen als het kalf verdronken is? Een Schutterijpraatje* (1885).
- Anon. — De plannen van het Ministerie ten aanzien van de Schutterijen. *Mil. Spect.* 53(1885)781.
- J. T. Buijs — *De Grondwet*, dl 2 (1887)648. *Leidsch Dagblad* (1896)(8 april...21 mei).
- Een Schutter — Indrukken van een Schutter. *Elseviers Geïll. Maandschr.*, dl 14 (1897).
- Een lid der Schutterij — *Opmerkingen over de Schutterij* (1897).

Verder geraadpleegde periodieken:

- De Tijdgenoot* (1841)...(1845).
Vragen des Tijds (1875)...(1930).
De Militaire Gids (1882)...(1908).

MS
150

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap. Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Veldartilleriesteun aan het vertragende gevecht

T. W. A. Damen

luitenant-kolonel der artillerie, hoofd Bureau tactiek AOC

De technologische ontwikkelingen, de veranderingen in de dreiging en in het eigen optreden daartegen, alsmede andere inzichten in de bijdragen die de artilleriesteun kan leveren aan de gevechten, geven aanleiding tot het publiceren van een huidige denkwijze inzake de te verlenen vuursteun, in het bijzonder die aan het vertragende gevecht.

Om te kunnen oordelen over de wijze waarop vuursteun aan deze gevechtsvorm door de veldartillerie moet worden verleend, is het allereerst van belang de opdracht aan de beveiligende strijdmacht en het optreden van de tegenstander daarbij nader te beschouwen.

De opdracht

Behalve het realiseren van maximale tijdswinst zal de beveiligende strijdmacht bij het voeren van het vertragende gevecht de tegenstander vóór het bereiken van de vrw zodanige verliezen dienen op te leggen dat diens eerste-echelonsregimenten niet meer in staat zullen zijn de aanval op de vrw uit te voeren.

Door dat te bewerkstelligen wordt hij vroegtijdig gedwongen tot echelonwisseling teneinde bij de aanval op de vrw gebruik te kunnen maken van niet gesleten regimenten of divisies.

Om tijdens het vertragende gevecht de benodigde tijdswinst te kunnen behalen zal gefaseerd geruime tijd moeten worden standgehouden, waardoor de tegenstander wordt gedwongen tot concentratie; ten gevolge daarvan wordt hij kwetsbaarder voor de uitwerking van het vuur van de vuursteunmiddelen. Bovendien wordt daardoor de kans vergroot dat hij het door hem gekozen zwaartepunt vroegtijdig moet prijsgeven.

Het merendeel van de eigen manoeuvre-eenheden van de beveiligende strijdmacht zal daarbij zowel in de lijnen van tijdelijk standhouden als tijdens de beweeglijk uitgevoerde vertraging worden ingezet op de onderkende naderingsmo-

gelijkheden; de overige gebieden zullen worden bewaakt of beveiligd.

Het optreden van de tegenstander

De voortdetachementen van de tegenstander, optredende 40 à 50 km voor de voorhoede(n), gaan zo snel mogelijk op het opgedragen doel af, waarbij gevechtscontact wordt vermeden door een eventuele weerstand te omtrekken, ondanks het risico te worden afgesneden van de hoofdmacht.

Een voortdetachement kan worden ingezet voor het binden van onze reserves, dan wel voor het uitschakelen van onze artillerie en logistieke installaties.

Bij het inzetten van voorhoeden hebben deze tot taak de weerstanden op de opmarsroute op te ruimen. Verkenningseenheden dienen daarbij de sterkte van deze weerstanden vast te stellen, de gedachte naderingen te controleren, het verloop van de vrw te lokaliseren en zelfs met gewelddadig optreden inzicht te krijgen in de zwakke plekken van een (tijdelijke) verdediging. De snelheid van optreden zal zo hoog mogelijk worden gehouden door het gevecht zo lang mogelijk bereiden te voeren.

Als een vijandelijk voorste echelon wordt gestopt, zal de voorhoedereserve, die gewoonlijk op 5 à 10 km in een colonneformatie volgt, een aanval uit de beweging inzetten langs de flanken van dat voorste echelon. Zodra de voorhoedereserve wordt ingezet en zich ontplooit, zal een voorbereidende beschieting aanvangen.

Ten einde het momentum in de aanval te handhaven zal de tegenstander voorrang verlenen aan het bestrijden van antitankwapens en artillerie.

Samen met het vuur van de tanks en van de met directe richting vurende gemechaniseerde artillerie wordt de voorbereidende beschieting vooral gebruikt om het vuur van onze tanks, de boordwapens van de gevechtsvoertuigen en de pantserbestrijdingswapens te onderdrukken of

deze middelen zo mogelijk te vernietigen. Het gebruik van rook is daarbij te verwachten. De duur en de hevigheid van de voorbereidende beschieting hangen af van het aantal artillerie-eenheden dat ter beschikking staat van de voorhoede.

Manoeuvre-elementen zullen over verschillende (gedekte) naderingswegen trachten onze opstellingen in te sluiten en die op de flanken aanvalen.

Met het uitvoeren van de aanval uit de beweging zal de commandant van de tegenstander gewoonlijk niet wachten op aanvullende artilleriesteun van regiments- en divisieniveau. Indien zijn aanval uit de beweging wordt afgeslagen, zal hij overgaan tot een tijdelijke verdediging dicht in front van onze opstellingen om daar, in het kader van de voorbereiding van de door de hoofdmacht uit te voeren aanval, onze eenheden met vuur te binden. Ten einde het initiatief te behouden en het succes uit te buiten zal hij de gevechten ook bij nacht voortzetten op vrijwel dezelfde wijze als waarop hij gevechten bij dag uitvoert; de voorkeur wordt gegeven aan een goed voorbereide nachtaanval die even voor dagaanbreken wordt ingezet.

In de lijnen van tijdelijk standhouden zal zeker met een aanval na voorbereiding rekening moeten worden gehouden. Die voorbereide aanval zal worden voorafgegaan door intensieve verkenningen naar zwakke plekken in onze verdediging en om artillerie- en mortieropstellingen, (ingegraven) tanks, antitankwapens, commandoposten, radaropstellingen en reserves te lokaliseren.

De aanvalstroepen zullen trachten door zwak verdedigde gebieden heen te breken en het oorspronkelijke aanvalsdoel te nemen, waarbij het veroveren van steunpunten en/of tactisch belangrijke gebieden wordt overgelaten aan daarachter volgende eenheden (echelons).

In geval er hevige weerstand wordt geboden, veel antitankwapens aanwezig zijn en/of het terrein voor een bereden optreden niet geschikt is, stijgt de tegenstander uit. Bij voorkeur zullen T-62/T-72 tanks vooropgaan, gevolgd door de uitgestegen infanterie, terwijl de gepantserde personeelsvoertuigen op ca. 300 m sprongsgewijs de infanterie en tanks volgen. Daarbij zal veelvuldig gebruik worden gemaakt van rook om bewegingen aan onze waarneming te onttrekken.

De bij de voorbataljons ingedeelde artillerie, gewoonlijk 122 mm mech, steunt de aanval met di-

Afb. 1 Een 122 mm D-30 batterij in stelling

rect vuur, voornamelijk om onze antitankwapens te onderdrukken.

De tegenstander zet zijn eenheden echelonsgewijs in. Indien onze verdediging met succes weerstand biedt aan de eerste-echelonsbataljons wordt, zodra het eerste echelon tot 40 à 50% is gesleten, de gevechtskracht vergroot door het tweede echelon in te zetten en zo de aanval gaande te houden.

De WP-vuursteun

Een afdeling veldartillerie bestaat uit drie vuurmond batterijen van ieder zes stukken en een klein stafelement.

In het afdelingsstellinggebied bedraagt de afstand tussen de batterijstellinggebieden ten minste 1000 meter. Gewoonlijk zal de batterijcommandant zijn stukken evenwijdig aan de voorste rand van het weerstandsgebied of de startlijn opstellen. Het batterijstellinggebied is onvoorbereid in geval van een aanval uit de beweging. Afhankelijk van de beschikbare tijd wordt bij een voorbereide aanval het stellinggebied grondig voorbereid.

De vuursteun aan het regiment wordt door de regimentsartilleriegroep (RAG) — die bestaat uit twee tot vier afdelingen 122 mm en 152 mm houwitsers — geleverd uit stellinggebieden 2 à 4 km achter de voorste eenheden (afb. 1). Een voorbataljon, in het zwaartepunt, zal doorgaans de beschikking hebben over een afdeling veldartillerie in rechtstreekse steun.

De 120 mm mortieren van het aanvallende bataljon steunen de aanval uit (gedekte) opstellingen op 1000 à 1500 m achter de voorste eenheden.

Verdedigende eenheden tegenover de vijandelijke hoofdaanval zullen tevens moeten rekenen op vuur van de divisieartilleriegroep (DAG), bestaande uit twee tot vier afdelingen 130 mm kanon en 152 mm kanon/houwitsers; de laatste al dan niet gemechaniseerd. De stellinggebieden

van deze afdelingen bevinden zich 4 à 7 km achter de voorste eenheden. Voor de DAG is de bestrijding van onze artillerie en mortieren een eerste opdracht.

Indien de aanval 's nachts wordt uitgevoerd, zal de aanvaller in de diepte het gevechtveld doen verlichten teneinde zijn manoeuvre-eenheden de richting naar hun doelen aan te duiden. Gewoonlijk zal hij niet de directe omgeving van het doel verlichten, omdat deze verlichting de werking van zijn nachtzienapparatuur belemmert (met nachtzienapparatuur kan worden waargenomen tot 1500 meter).

Kenmerken van het vertragende gevecht

Voor het vaststellen van onze vuursteunbehoefte op de verschillende tactische niveaus dient men zich bewust te zijn van de volgende kenmerken van het vertragende gevecht:

- de krachtsverhoudingen zijn voor ons ongunstig;
- de eigen eenheden treden op in brede vakken, waardoor veelal delen van het vak niet fysiek bezet (kunnen) zijn;
- natuurlijke hindernissen worden optimaal uitgebuit;
- de tegenstander maakt – tot zijn gedwongen ontplooiing – voornamelijk gebruik van de wegen;
- de eigen manoeuvre-eenheden kiezen opstellingen die de vijandelijke naderingsmogelijkheden (in hoofdzaak wegen) voor niet ontplooiende eenheden beheersen;
- voor de tegenstander zijn omtrekkingsmogelijkheden aanwezig;
- de eigen eenheden zullen veelal nauw gevechtscontact vermijden na de tegenstander tot ontplooiing te hebben gedwongen;
- de tegenstander zal veelvuldig gebruik maken van rook.

De eigen veldartillerie

De veldartillerie vormt een van de belangrijke componenten van de gevechtskracht. Doordat mag worden verwacht dat mobiliteit, reactiesnelheid en dracht van de artillerie alsmede de uitwerking van het enkele schot zullen toenemen, zal de veldartillerie in toenemende mate invloed hebben op het verloop van het gevecht. Door haar grote bereik in breedte en diepte is de artillerie in staat een grote variatie aan vuren snel te

concentreren en dat vuur, veelal zonder stellingverandering, te verleggen. Daardoor beschikt de commandant van een te steunen (grote) eenheid over een middel om het vertragende gevecht vrijwel ogenblikkelijk te kunnen beïnvloeden en met vuur een zwaartepunt te vormen.

De veldartillerie heeft als opdracht een bijdrage te leveren aan het tijdelijk of blijvend buiten gevecht stellen van de vijand, waardoor de eigen manoeuvre-eenheden zoveel mogelijk vrijheid van handelen krijgen bij het uitvoeren van hun opdracht.

Hoewel het toebrengen van schade en verliezen het primaire oogmerk van artillerievuur is, hebben ook de secundaire effecten – zoals morele uitwerking, beperking van de waarnemingsmogelijkheden, verstoren van verbanden, e.d. – een grote tactische waarde, omdat daardoor de vijandelijke doelelementen kwetsbaarder worden voor het vuur van onze vlakbaanwapens.

De vuurkracht van de conventionele veldartillerie wordt onder meer bepaald door:

- het aantal afdelingen dat in een bepaald gebied vuur kan uitbrengen (dracht en vuursector);
- de uitwerking van de vuren (nauwkeurigheid, vuursnelheid, hoeveelheid en letaliteit van de munitie);
- de mogelijkheid van elke afdeling, met telkens een zeer korte reactietijd verschillende soorten vuren op verschillende doelen kort na elkaar af te geven.

Vanwege de grote vakbreedte (pantserinfanteriebrigade 20 à 30 km) is het gewenst aan de vertragende eenheid veel artillerie-eenheden toe te wijzen, ten einde:

- in het gehele vak met artillerievuur te kunnen steunen;
- de verminderde vuurkracht ten gevolge van de frequente stellingveranderingen te compenseren;
- het relatief geringe aantal manoeuvre-eenheden deels goed te maken door het ter beschikking stellen van veel vuurkracht.

Veelal zal een afdeling veldartillerie per voorbatjon nodig zijn om in de vuursteunbehoefte te kunnen voorzien.

Zolang geen inzicht is verkregen in de ligging van het zwaartepunt van de tegenstander, dient rekening te worden gehouden met de noodzaak tot een snelle hergroepering van de vuursteun-

eenheden. Zodra het vijandelijke zwaartepunt wordt onderkend, kunnen afdelingen veldartillerie derhalve worden geconfronteerd met een wijziging van hun tactische opdracht, als gevolg waarvan bijvoorbeeld de voorbereidingen voor stellingname zullen moeten worden aangepast.

Enkele beginselen voor het verlenen van vuursteun aan het verdragende gevecht zijn de volgende.

– De vuursteun dient optimaal te zijn verzekerd (d.w.z. een maximaal aantal vuursteunmiddelen, artillerie en mortieren, dient in de stelling te staan) bij de lijnen van tijdelijk standhouden en bij de doorschrijding van troepen in de voorste rand van het weerstandsgebied.

– Aan eenheden met een bijzondere taak (bijvoorbeeld verkenningseenheden optredende op de flank) dient zo enigszins mogelijk vuursteun te worden toegewezen door het ter beschikking stellen van voorwaartse waarnemers en de daarvoor nodige verbindingen, alsmede door het scheppen van een relatie met een artillerie-eenheid.

– Vijandelijke eenheden dienen bij hun nadering door een steeds groter wordende vuurdichtheid te worden gedwongen tot halt houden, verkennen, ontplooiën, manoeuvreren en andere tijdverlies veroorzakende activiteiten, waarmee ook 's vijands kwetsbaarheid toeneemt en een sterke wissel wordt getrokken op het improvisatievermogen op de lagere niveaus.

De nabijsteun

De voor de eenheden van de beveiligende strijdmacht ongunstige gevechtskrachtsverhoudingen vergroten het belang van een effectieve nabijsteun. Deze nabijsteun komt het beste tot zijn recht bij het tijdelijk standhouden in de opstellingen, aangezien juist daar de tegenstander verliezen kunnen worden opgelegd. Het optreden van de eigen manoeuvre-eenheden in die situatie komt in belangrijke mate overeen met het verdedigende gevecht. Derhalve zal ook de nabijsteun veel overeenkomsten te zien geven.

Bij de voorbereiding van de te verlenen vuursteun dient bijzondere aandacht te worden besteed aan de kritieke overgangperiodes tussen het standhouden in de opstellingen van dit „tijdelijk verdedigen”, het afbreken van het gevecht en de aanvang van het beweeglijke teruggaan.

De nabijsteun zal zich in deze fase vooral moeten richten op:

- het neutraliseren van vijandelijke verkenningssystemen;
- het onderdrukken en zo mogelijk neutraliseren van directe-richtingwapensystemen in voorste lijn en luchtverdedigingsmiddelen;
- het verhogen van het effect van hindernissen, door het afgeven van onderdrukkingsvuur op gepantserde personeelsvoertuigen en tanks kort voor deze de hindernissen bereiken;
- het buiten gevecht stellen van uitgestegen eenheden, gepaard aan onder meer het bemoeilijken van het ruimen van hindernissen;
- het verhinderen, dan wel belemmeren van het gebruik van overgangsmiddelen alsmede van het op andere wijze overschrijden van waterhindernissen;
- het verlichten van het gevechtveld, in het bijzonder ten behoeve van de inzet van de eigen antitankwapens;
- het verlichten van het gevechtveld, in het bijzonder ten behoeve van de inzet van de eigen antitankwapens;
- het afgeven van (rook)vuren teneinde het losmaken van eenheden, die in te nauw gevechtscontact dreigen te geraken, te vergemakkelijken resp. mogelijk te maken;
- het afgeven van vuren ter ondersteuning van aanvallen met beperkte doelstelling.

Grondwapensysteembestrijding (gwsb)

De tegenstander, die over aanzienlijk meer artillerie en mortieren beschikt dan de eigen strijdkrachten, is in ieder geval in staat plaatselijk en tijdelijk een vuuroverwicht te verkrijgen. Daaraan kan slechts afbreuk worden gedaan door snelle en nauwkeurige opsporing en simultane bestrijding van vijandelijke grondwapensystemen en de essentiële componenten van de vijandelijke vuursteuneenheden. Deze grondwapensysteembestrijding zal vooral succes kunnen en moeten hebben gedurende het tijdelijk standhouden, want vooral gedurende deze fase in het verdragende gevecht zal de tegenstander bij voorkeur zijn artillerie ontplooiën om zijn manoeuvre-eenheden in staat te stellen het aanvallende gevecht aan te gaan.

Het is goed daarbij erop te wijzen dat een groot deel van de WP-artillerie, evenals de mortieren, getrokken en ongepantserd is, en derhalve bijzonder kwetsbaar voor artillerievuur.

Met behulp van (nieuwe) mortier- en (in de toekomst) artillerieopsporingsradar en de geluidmeetactiviteiten kunnen de vijandelijke grondwapensystemen worden opgespoord. De korte tijd voor hun in stelling komen maakt vooral de radars zeer geschikt, te worden ingezet bij het vertragende gevecht. De MOR (afb. 2) kan volautomatisch een afgevuurde mortiergranaat opsporen, haar baan extrapoleren naar de afvuurplaats, de mortierlocatie binnen enkele seconden met een lichtmerk op een stafkaart markeren, en de coördinaten op een display presenteren. Bovendien is de MOR in staat van verschillende, uit dezelfde omgeving afkomstige en nagenoeg gelijktijdig afgevuurde, schoten één gemiddelde doelcoördinaat – de coördinaat van de mortier-eenheid – te produceren.

Steun in de diepte

Aangezien de commandoposten, doelopsporingsmiddelen, logistieke installaties, e.d., van de tegenstander eerst (zeer) laat hun posities zullen innemen en de eenheden van onze beveiligende strijdmacht voor het bepalen van de plaats van deze doelen (nog) niet beschikken over adequate doelopsporingsmiddelen, mag niet al te veel worden verwacht van het effect van veldartillerievuursteun in de diepte tijdens het vertragende gevecht.

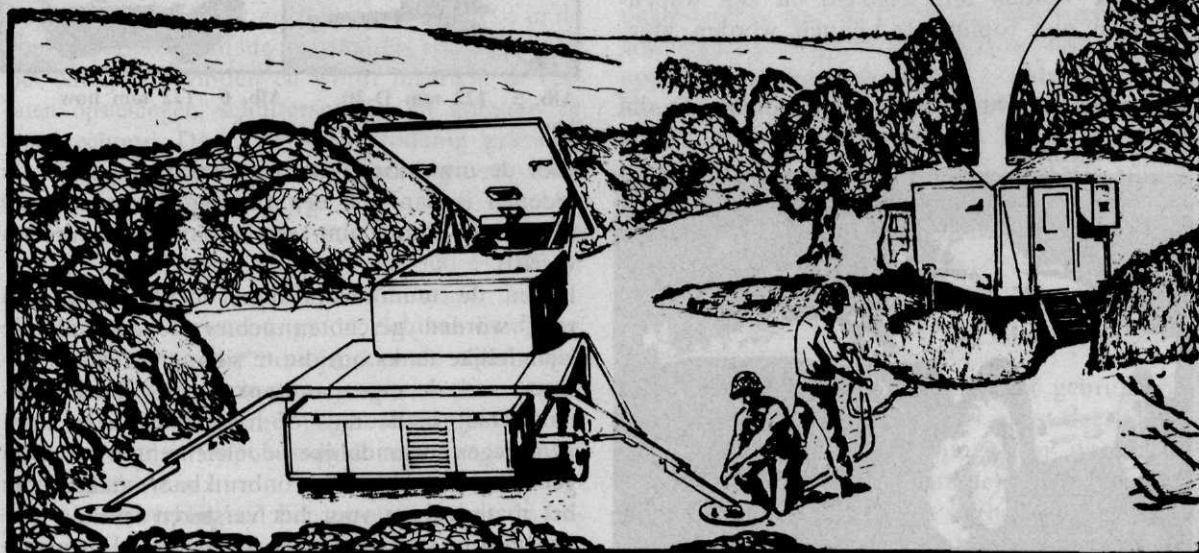
De voorwaartse waarnemer

De bij alle pantserinfanterie- en tankeenheden

ingedeelde voorwaartse waarnemers zijn in staat een zeer belangrijk aandeel te leveren in de steunverlening door de veldartillerie, vooral bij de nabijsteun.

Waarneming omvat het voortdurend verzamelen en doorgeven van gegevens en het verrichten van handelingen nodig voor het aanvragen en zo nodig leiden van artillerie- of mortievuren. De gegevens, waarover de voorwaartse waarnemer tijdens het gevecht het vuurregelingscentrum van de steunende afdeling voortdurend dient te informeren, betreffen onder andere de actuele gevechtssituatie, de op korte termijn te verwachten veranderingen in het eigen optreden en de locaties van de eigen voorste eenheden. De informatie stelt de artillerieschepen op de diverse niveaus in staat het gevecht in voorste lijn en in het gehele vak op de voet te volgen, de inzet (verplaatsingen en vuursteunverhoudingen) van de vuursteeneenheden te regelen, de veiligheid eigen troepen te garanderen en daardoor de vuursteun te optimaliseren.

Afb. 2 De nieuwe mortieropsporingsradar (MOR) AN/TPQ-36

Vanwege de veelheid van taken voor de compagnies-/eskadronscommandanten zullen de waarnemers veelal zelfstandig moeten optreden; daardoor moet hen informatie worden verstrekt over:

- het verwachte optreden van de tegenstander (naderingen, enz.);
- opeenvolgende opstellingen alsmede te gebruiken routes;
- plaatsen van de in te nemen commandoposten;
- hindernisplan(nen);
- inzet van antitankwapens, enz.

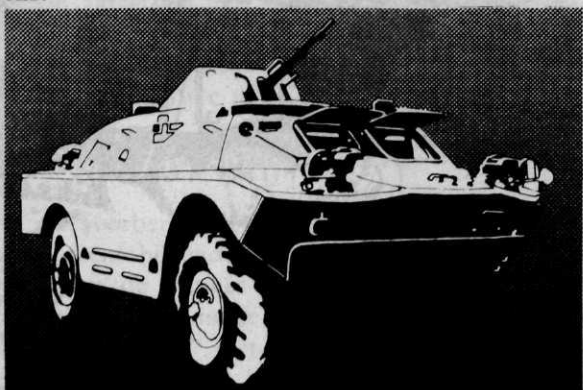
Het tijdig verstrekken van deze gegevens is te meer noodzakelijk omdat de waarnemers de opstellingen veelal zeer laat zullen verlaten in verband met het aanvragen en zo nodig leiden van vuren ter bescherming van het afbreken van het gevecht.

De waarnemingsposten dienen te worden gekozen in nauwe relatie met bij de compagnie aanwezige antitankwapens.

Door het afgeven van („begeleidende”) onderdrukingsvuren bij de hindernissen wordt het nemen van deze hindernissen door de tegenstander belemmerd en zo mogelijk belet; zodoende wordt de tijdsduur waarin vijandelijke tanks en pantservoertuigen door de antitankwapens kunnen worden bevuurd, verlengd en wordt de trefkans vergroot. „Onderdrukken” is het op zodanige wijze onder vuur nemen van een doel, dat het gedurende de afgifte van het vuur wordt gedwongen (onder pantser) in dekking te gaan waardoor zijn waarnemingsmogelijkheden geheel of gedeeltelijk worden uitgeschakeld en zijn wapensystemen niet (optimaal) kunnen worden ingezet.

Indien het inzicht in het terrein zodanig is dat

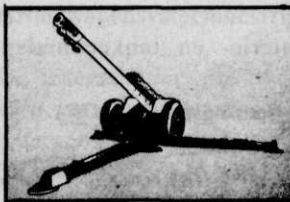
Afb. 4 BRDM-2

Afb. 3 BTR-60

niet uit één positie in het totale gebied van belangstelling van een compagnie of eskadron kan worden waargenomen – hetgeen veelal het geval zal zijn – dienen meer waarnemingsposten te worden voorbereid, waarvan sommige gedurende het gevecht zullen moeten worden betrokken. Op afstanden groter dan 2000 m vraagt de waarnemer (onderdrukings)vuren aan om het zicht van de tegenstander te beperken, zijn verband te verstoren en hem te kanaliseren naar mijnenvelden of moeilijk begaanbare terreinen en andere gebieden waar hij door de pantserbestrijdingswapens kan worden aangegrepen.

Op kortere afstanden dan 2000 m kan het minder gewenst zijn rook en fosfor te gebruiken, omdat daarbij de eigen manoeuvre-eenheden kunnen worden beperkt in hun mogelijkheden de tegenstander te bestrijden met directe-richtingwapens. Dat geldt eveneens – hoewel in mindere mate –

Afb. 5 122 mm D-30 how

Afb. 6 122 mm how mech

voor de uitwerking van brisantgranaten. Om die redenen is dan ook een zeer goede coördinatie tussen de vuursteun- en manoeuvre-eenheden vereist.

Indien de munitievoorraden dat toelaten, kan rook worden geschoten achter de aanvallende vijandelijke tanks om die te silhouetteren ten behoeve van de eigen antitankwapens. Brisantgranaten met snelle tijd- of nabijheidsbuizen kunnen tegen vijandelijke doelelementen worden gebruikt, o.a. voor het onbruikbaar maken van het materieel en voor het verstoren van de verbindingen (vernielen van antennes). Fosforgra-

naten hebben evenwel geen ontbranding van dieselbrandstof tot gevolg, maar doen wel de benzine ontbranden die stroomt uit lek geschoten brandstoftanks van personeelsvoertuigen als de BTR-60 (afb. 3) of verkenningvoertuigen als de BRDM (afb. 4).

Gedurende de vijandelijke aanval is het mogelijk dat de waarnemer één of meer batterijen 122 mm D-30 houwtiser (afb. 5), of 122 mm how mech (afb. 6), kan waarnemen die de aanvallen- de tanks en personeelsvoertuigen volgen op een afstand van 500 à 1000 meter en die vuren afgeven tussen de pelotons- en compagniesformaties door.

Een zeer kwetsbaar element van een vijandelijke vuurmondbatterij of -afdeling is de commando-waarnemingspost COP (afb. 7). Indien de waarnemer dat doel kan laten aangrijpen, wordt de vijandelijke vuursteun voor een belangrijk deel ontwricht. De COP van de tegenstander vervult

Afb. 7 COP

een essentiële rol bij het leiden van artillerievuur. Hij is zeer beweeglijk en zal zich dicht bij of in de commandopost van de te steunen compagnie of het bataljon bevinden en wordt ingericht in verlaten opstellingen, schuttersputten en granaat- of bomtrechters. De COP wordt zodanig gekozen, dat een ononderbroken waarneming van onze opstellingen is gewaarborgd.

COPs van batterijen bevinden zich gewoonlijk 100 m, en die van afdelingen ca. 500 à 1000 m achter de voorste eenheden.

Indien (naar verwachting) de zichtbaarheid van het doel slechts kort zal zijn, kan de waarnemer door middel van vuurplannen verzoeken vuren voor te bereiden met het oogmerk de tijdsduur te bekorten die verloopt tussen de vuuraanvraag en de vuurafgifte.

De vuuruitwerking zal het grootst zijn als de beweging van de tegenstander is geremd of gestopt

Afb. 8 De (mini) laserafstandsmeter (LAM)

ten gevolge van hindernissen; derhalve dient de waarnemer zich in zijn vuurvoorbereiding daarop te richten.

Mede door zijn beweeglijke optreden is de waarnemer vaak niet in de gelegenheid zich uitvoerig in het terrein te oriënteren, in welk geval hij de doellocatie veelal niet voldoende nauwkeurig en/of niet met de vereiste snelheid kan vaststellen, zodat inschieten noodzakelijk is. In de nabije toekomst krijgt hij de beschikking over een (mini)laserafstandsmeter (afb. 8). Mede dank zij dat moderne hulpmiddel zal inschieten tot de uitzonderingen gaan behoren.

Indien het gebruik van het bijbehorende statief ongewenst is, kan de LAM met een zogenaamde voertuigadapter (grote zuignap) op niet te ruwe oppervlakken worden geplaatst. Met de LAM kunnen zeer snel en met grote nauwkeurigheid afstanden worden gemeten van 300 m tot 10 km naar objecten, voertuigen, personeel en springwolken van projectielen. Bovendien kunnen kaarthoeken en hoogteverschillen worden gemeten.

Doelopspring

De mogelijkheden tot een effectief gebruik van artillerievuur zijn voor een zeer groot deel afhankelijk van goede waarnemings- en doelopspringmogelijkheden. Alle middelen voor het opsporen van doelen dienen derhalve intensief te worden benut, waarbij behalve aan voorwaartse

waarnemers ook moet worden gedacht aan vaste waarnemingsposten, luchtwaarnemers, geluidmeetdienst, (artillerie- en) mortieropsporingsradars, gevechtsveldbewakingsradars en tactische luchtstrijdkrachten.

De waarnemingsgroepen van de niet-brigadeafdelingen zullen door de desbetreffende artilleriesofficier (de veldartilleriegroepscommandant of de commandant van de met vuur te versterken (brigade)afdeling) veelal worden ingezet voor verkenningsseenheden, voor het verdichten van het net van waarnemers door het inrichten van vaste waarnemingsposten, en mogelijk voor het indelen van extra waarnemers bij de voorcompagnieën.

Gezien de hoeveelheid terreinmeetwerkzaamheden, verbonden aan het verdragende gevecht, zullen aan de terreinmeetgroepen in het algemeen geen waarnemingstaken kunnen worden opgedragen.

Bij de inzet van de radar dient ernaar te worden gestreefd, dat mortier- (en artillerie)opsporing, en dus -bestrijding, in ieder geval kan plaatsvinden op de momenten dat maximale vuursteun is vereist.

In verband met de benodigde voorbereidingstijd voor de te verrichten terreinmeetwerkzaamheden en met het oog op de nabijbeveiliging verdient het aanbeveling de radargroepen locaties aan te wijzen in (de naaste omgeving van) het afdelingsstellinggebied, zodat deze beide aspecten zoveel mogelijk kunnen worden gecoördineerd.

De inzet van geluidmeetapparatuur zal uitsluitend kunnen plaatsvinden in de lijnen van tijdelijk standhouden, vanwege de tijd nodig voor het inrichten van de opstellingen. Indien weinig voorbereidingstijd beschikbaar is, zal daarbij worden gebruik gemaakt van een smalle basis (ca. 7 km met vier microfoons), 5 à 10 km achter de lijn van tijdelijk standhouden.

De organiek tot het te steunen bataljon behorende gevechtsveldbewakingsradars (drie stuks) kunnen ook bij duisternis en slecht zicht met een beperkte nauwkeurigheid gegevens over de locatie en de sterkte van de vijand verschaffen tot een afstand van ca. 10 km. Een voorwaarde is echter wel dat zich geen obstakels mogen bevinden tussen het radartoestel en het op te sporen doel („line of sight”). De nauwkeurigheid van de plaatsbepaling met de huidige gevechtsveldbewakingsradars is echter onvoldoende voor het afgeven van „direct uitwerkingsvuur”.

Na doel-„spotting” door deze radar, kan de waarnemer – indien het doel binnen zijn waar-

nemingsbereik ligt – echter wel met behulp van gevechtsveldverlichting snel een effectieve vuuropening bewerkstelligen, zowel door de directerichtingwapens als door de artillerie en mortieren.

Stellinggebieden en stellingveranderingen

In verband met veelvuldige en snel uit te voeren verplaatsingen leent de gepantserde, gemechaniseerde afdeling zich het beste voor de vuursteunverlening aan het verdragende gevecht.

Ten gevolge van de terreinvaardigheid is voor deze afdeling de stellingkeuze relatief eenvoudig. Het verlaten en betrekken van de stelling kan snel geschieden en in beperkte mate kan van onder pantser worden gevraagd.

De wensen van de commandant van de te steunen (grote) eenheid ter zake van de vuursteun zullen, door de beperkingen qua dracht en vuursector, in overwegende mate bepalend zijn voor de keuze van de stellinggebieden.

Een stellinggebied van een afdeling veldartillerie beslaat een oppervlakte van enkele vierkante kilometers, waarbinnen de verschillende elementen verspreid worden opgesteld. De te betrekken stellinggebieden, alsmede de te gebruiken routes, worden vastgelegd over de gehele diepte van het vak waarin het verdragende gevecht wordt gevoerd (inclusief de steun aan de manoeuvre-eenheden bij hun terugkeer binnen het weerstandsgebied) en voor zover mogelijk verkend en voorbereid.

In verband met de coördinatie ten behoeve van de ruimtelijke ordening en de verplaatsingen, dienen de artilleriesstellinggebieden en de routes te zijn opgenomen op het operatieoleaat van de te steunen eenheid. Op divisieniveau wordt daartoe veelal een bijvoegsel „artilleriesstellinggebieden” gevoegd bij de bijlage vuursteun.

Het van stelling veranderen dient te geschieden in nauw overleg met de te steunen eenheid en met het steunende hogere artilleriesniveau in verband met de coördinatie over de continuïteit en/of het zwaartepunt in de vuursteun. Vanzelfsprekend dienen de verplaatsende vuursteun-eenheden voorrang te krijgen op de verplaatsingsroutes, aangezien ieder oponthoud de vuursteun afbreuk doet.

Gedurende de noodzakelijke stellingveranderingen moet waar mogelijk in doorlopende vuursteun worden voorzien. Dat kan geschieden door:

– het tijdelijk overnemen van de vuursteun door (een) andere afdeling(en) of een ander vuursteunmiddel;

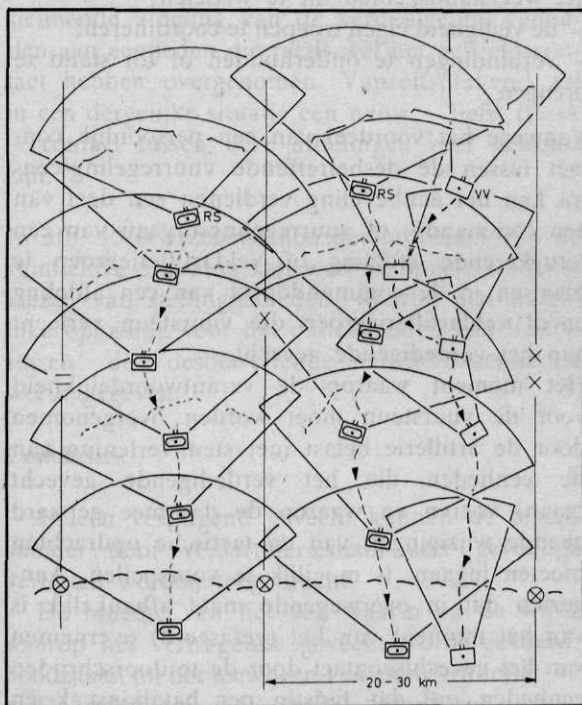
– echelonggewijs, d.w.z. batterijgewijs, van stelling te veranderen.

De te volgen methode is onder meer afhankelijk van de vuursteunbehoefte en van de omvang en beschikbaarheid van overige vuursteunmiddelen/eenheden.

Het moment, waarop de afdeling begint met het – al dan niet echelonggewijs – van stelling veranderen, wordt mede bepaald door de factoren dracht, tactische situatie, tijdsduur voor het verplaatsen en de stellingname, en – ingeval een afdeling een pantserinfanteriebataljon rechtstreeks steunt – de inzet van de mortieren.

De snelheid van de tegenstander kan, gelet op de dracht van de eigen afdeling, ertoe leiden dat de afdeling nauwelijks tijd heeft om in stelling te kunnen blijven. Om toch zeker te kunnen zijn dat de vuursteun op een bepaald moment – bijvoorbeeld in een lijn van tijdelijk standhouden – ook metterdaad ter beschikking zal zijn, zullen in een dergelijke situatie soms een of meer tussengelegene stellingen moeten worden overgeslagen. De tactische commandant zal alsdan een afgewogen beslissing moeten nemen, waarbij hij zijn

Afb. 9 Schematische voorstelling van stellingveranderingen

streven naar continuïteit in de vuursteun zal dienen af te wegen tegen zijn wensen inzake het leggen van een of meer zwaartepunten in de vuursteun.

Wordt gesteund in de lijn van tijdelijk standhouden, dan zal doorgaans pas van stelling worden veranderd nadat die lijn, of delen daarvan, is resp. zijn losgelaten. In voorkomend geval wordt het moment waarop een batterij tot stellingverandering kan overgaan in sterke mate bepaald door het moment van het loslaten van de grendel of het steunpunt waarmee die batterij een „stormvuurrelatie” heeft.

De laatste stellingen, die bij het vertragende gevecht worden betrokken dienen zodanig achter de vrw te zijn gelegen dat het doorschrijden en overdragen van het gevechtscontact kan worden gesteund. Zie ook afb. 9.

Stellingverkenningen

Stellingverkenningen hebben tot doel de ontplooiing en verplaatsing(en) van artillerie-eenheden voor te bereiden, tegelijkertijd terreinmeetwerkzaamheden te laten uitvoeren en in voorkomend geval reeds lijnen voor telefoonverbindingen te laten leggen.

Ten einde te voorkomen dat de locaties van artilleriestellingen gedurende de voorbereidende fase worden prijsgegeven, moeten verkenningen zo onopvallend mogelijk geschieden. Daartoe dienen verkenningsgroepen zo klein mogelijk te worden gehouden en voertuigen te worden benut die op eenvoudige wijze in het terrein kunnen worden opgesteld en gecamoufleerd. Dat zal ook het doorlopend functioneren van de in stelling staande afdeling ten goede komen.

Na een grondige kaartstudie wordt gewoonlijk een stellingverkenning in het terrein uitgevoerd. Vanwege de onvoorspelbaarheid van het verloop van het vertragende gevecht dienen stellingverkenningen in het terrein in een zo vroeg mogelijk stadium plaats te vinden. In de beschikbare tijd moeten verkenningen zodanig worden uitgevoerd dat de betrokken eenheid niet in haar optreden wordt vertraagd.

Munitie

In verband met de vijandelijke doctrine, het gevecht ook bij nacht met onverminderde hevigheid voort te zetten, zal veelvuldig behoefte ontstaan aan gevechtsveldverlichting voor het aanvragen en zo nodig leiden van vuren.

Zolang de pantserbestrijdingsmiddelen van het type Tow en/of Dragon (nog) niet over nachtzienapparatuur beschikken, zal ten behoeve van de inzet van deze middelen met voorrang gevechtveldverlichting moeten kunnen worden verzorgd door de artillerie en de mortieren.

Voor het afschermen/maskeren van het eigen optreden, vooral bij het afbreken van het gevecht, ontstaat een relatief grote behoefte aan rook. Ten einde tijdig over voldoende munitie (rook en licht) te kunnen beschikken, kan zo nodig worden overgegaan tot dumpen in stellingen die hoogstwaarschijnlijk voor langere tijd zullen worden ingenomen. Daarbij dient te worden gehandeld met de grootst mogelijke behoedzaamheid en terughoudendheid aangezien wij ons niet de luxe kunnen veroorloven gedumpte munitie te moeten achterlaten of vernietigen bij onvoorzien vijandelijk optreden.

De terugkeer binnen de vrw

De terugkerende afdelingen veldartillerie zullen opstellingen achter de vrw innemen om de doorschrijding en het overgeven van het gevechtscontact door de vertragende manoeuvre-eenheden maximaal te steunen. Daarbij zal de artillerie van de te doorschrijden eenheden steun verlenen.

Ter wille van de ruimtelijke ordening dient een nauwgezette voorafgaande coördinatie met de desbetreffende verdedigende eenheden plaats te vinden, aangezien de terugkerende afdelingen op grond van hun dracht stellinggebieden moeten betrekken ongeveer 3 à 5 km achter de voorste eenheden in de vrw.

Ervan uitgaande dat de rechtstreeks steunende en vuurversterkende afdelingen, die steun verlenen aan het verdedigende gevecht, stellinggebieden betrekken niet verder naar voren dan noodzakelijk voor het verlenen van de nabijsteun aan de voorcompagnieën en de gevechtsbeveiliging, mag worden aangenomen dat voldoende ruimte wordt gelaten voor stellinggebieden voor de terugkerende afdelingen.

Veelal zal aan de terugkerende rechtstreeks steunende (brigade)afdelingen een algemene steunopdracht worden gegeven, die na het beëindigen van het vertragende gevecht dient te worden uitgevoerd onder leiding van een veldartilleriegroepsstaf ter ondersteuning van het verdedigende gevecht. Het is van belang daarmee rekening te houden bij de keuze van het stellinggebied ter ondersteuning van de doorschrijding en

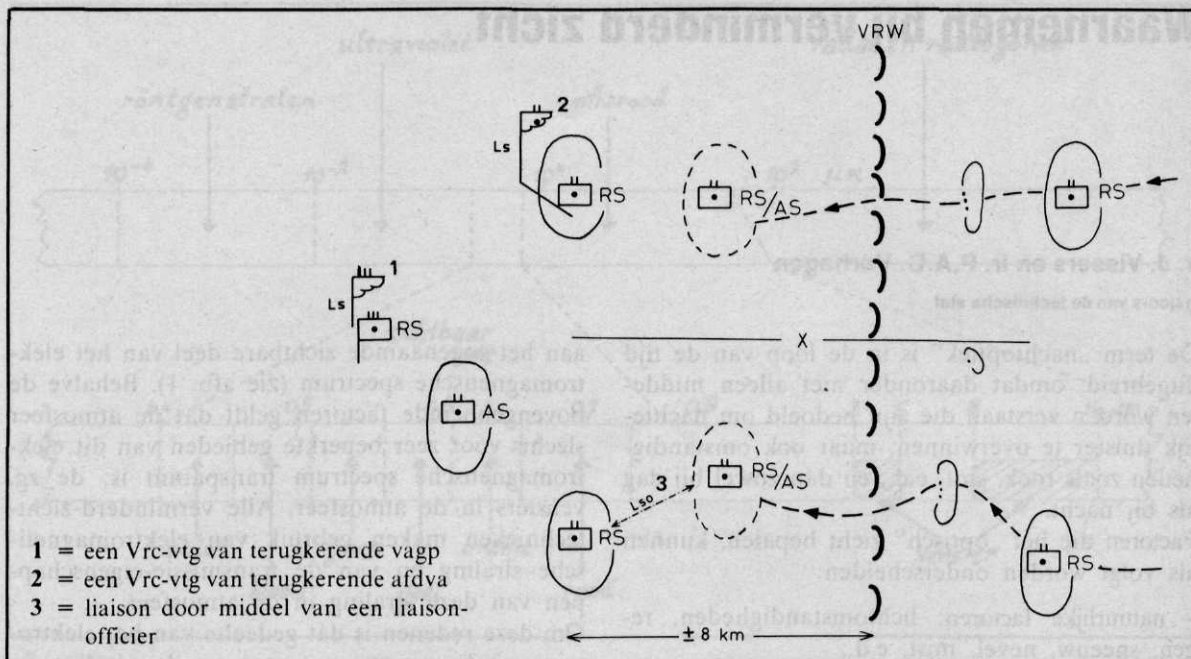
het overgeven van het gevechtscontact, zodat niet weer opnieuw van stelling behoeft te worden veranderd voor het uitvoeren van deze algemene-steuntaak. Alsdan is tevens de mogelijkheid gecreëerd deze afdelingen vuursteunopdrachten te verschaffen ter bestrijding van doelen die meer in diepte van het gevechtveld zijn gelegen, hetgeen in overeenstemming is met een van de belangrijkste taken van de veldartilleriegroep waartoe deze afdeling, voor het uitvoeren van haar artilleriesteuntaak, behoort.

Tussen de staven van terugkerende en de verdediging steunende artillerie-eenheden op dezelfde niveaus dient tijdig liaison te worden uitgebracht, rekening houdende met de relatie (groepering) die na de doorschrijding tussen deze eenheden zal bestaan. Zo enigzins mogelijk dient daarbij liaison te worden uitgebracht tussen de terugkerende rs-afdeling en de rs-afdeling van de verdedigende brigade. Door die liaison kan het verlenen van aanvullende artilleriesteun door de artillerie van de te doorschrijden eenheden aan de artillerie van de terugkerende eenheden beter worden gewaarborgd. Bovendien is het daardoor mogelijk:

- gegevens over het optreden van de tegenstander ter beschikking te stellen van de te doorschrijden eenheden;
- wederzijds gegevens over het eigen optreden tijdens de doorschrijding en de terugkeer binnen het weerstandsgebied uit te wisselen;
- de veiligheid eigen troepen te coördineren;
- verbindingen te onderhouden of tot stand te brengen.

Vanwege het voordeel van een persoonlijk contact tussen de desbetreffende vuurregelingscentra kan het aanbeveling verdienen een deel van een commando- of vuurregelingsorgaan van een terugkerende afdeling of veldartilleriegroep te plaatsen in de commandopost van een afdeling en/of veldartilleriegroep die vuursteun verleent aan het verdedigende gevecht.

Het moment waarop de verantwoordelijkheid voor de vuursteun moet worden overgenomen door de artillerie belast met steunverlening aan de eenheden die het verdedigende gevecht (gaan) voeren en waarop de daarmee gepaard gaande wijzigingen van de tactische opdrachten moeten ingaan, is moeilijk te voorspellen. Aangezien dat in overwegende mate afhankelijk is van het moment van het (gefaseerd) overnemen van het gevechtscontact door de te doorschrijden eenheden, zal dat tijdstip per bataljonsvak en

Afb. 10 Schema ruimtelijke ordening en liaison

soms zelfs per compagnie/eskadron kunnen verschillen.

Daarbij dient er mee te worden gerekend dat in deze fase van het vertragende gevecht rechtstreekse steun moet worden verleend in hetzelfde vak door enerzijds de rechtstreeks steunende afdeling van de vertragende eenheden aan eenheden die nog niet, en door anderzijds de rechtstreeks steunende afdeling van de verdedigende eenheden aan eenheden die reeds wél het gevechtscontact hebben overgenomen. Vanzelfsprekend zal in een dergelijke situatie een nauw – liefst fysiek – contact tussen deze afdelingen zeer gewenst zijn.

In afb. 10 is geschetst hoe het probleem van de ruimtelijke ordening kan worden opgelost bij het kiezen van stellinggebieden, waarbij een mogelijke oplossing voor het onderhouden van liaison tussen de desbetreffende artillerie-eenheden wordt gegeven.

Conclusies

- In een vertragend gevecht kunnen de tegenstander door veldartilleriesteun zeer gevoelige verliezen worden toegebracht.
- De breedte van het vak waarin en de wijze waarop het vertragende gevecht wordt gevoerd, noodzakelijk tot het toewijzen van extra artillerie.
- De nabijsteun is – vooral tijdens het vertra-

gende gevecht – een onmisbare vorm van steunverlening voor het scheppen van voorwaarden om de eigen manoeuvre-eenheden hun vrijheid van handelen te laten behouden.

– Doordat steun in de diepte slechts op beperkte schaal kan worden verleend, zullen de daarvoor in aanmerking komende doelen met een ander vuursteunmiddel (luchtstrijdkrachten) dienen te worden bestreden.

– De grootste inspanning op het gebied van de grondwapensysteembestrijding zal moeten worden geleverd gedurende de gevechten in de lijnen van tijdelijk standhouden.

– De noodzakelijke stellingveranderingen, die een tijdelijke vermindering van gevechtskracht teweegbrengen, moeten zijn voltooid voordat de gevechten in de lijnen van tijdelijk standhouden aanvagen, zo nodig onder aanvaarding van een voorafgaande verminderde continuïteit in de vuursteun.

– Bij het „naderen” van de vrw kan door (veel) meer dan de bij de beveligende strijdmacht ingedeelde artillerie vuursteun worden verleend; in het bijzonder aan de doorschrijding, ten behoeve waarvan vroegtijdige liaison tot stand moet worden gebracht.

– Ter wille van de ruimtelijke ordening zal vroegtijdig met de eenheden in de vrw moeten worden gecoördineerd over de stellinggebieden achter de vrw voor de afdelingen die vuursteun verlenen aan het vertragende gevecht.

Waarnemen bij verminderd zicht

ir. J. Vissers en ir. P.A.C. Verhagen

majoors van de technische staf

De term „nachtoptiek” is in de loop van de tijd uitgebreid, omdat daaronder niet alleen middelen worden verstaan die zijn bedoeld om nachtelijk duister te overwinnen, maar ook omstandigheden zoals rook, stof, e.d., en dan zowel bij dag als bij nacht.

Factoren die het „optisch” zicht bepalen, kunnen als volgt worden onderscheiden:

- natuurlijke factoren: lichtomstandigheden, regen, sneeuw, nevel, mist, e.d.;
- kunstmatige factoren: rook, stof, e.d.

Daarbij wordt het „optisch” zicht gerelateerd

Het artikel „Het gevecht bij duisternis en slecht zicht” van de hand van kapitein A. de Munnik (Mil. Spect. 150(1981)(3)122) heeft — niet geheel ten onrechte — beroering teweeggebracht in de geleerden van hen die zich in het bijzonder bezighouden met de technische zijde van dat vraagstuk. Omdat de specialisten op dat gebied oordeelden dat de technische hulpmiddelen een beter gemaakte beschouwing verdienen dan in dat artikel het geval was, wil de redactie hen gaarne in staat stellen hun informatie aan de lezers over te dragen. Beiden zijn uit hoofde van hun tewerkstelling in het bureau Instrumenten van de Materieelvoorzieningsafdeling 5 van de DMKL uitstekend op de hoogte van de nationale inspanningen terzake, en voorts ook nauw betrokken bij de desbetreffende deelstudies van LAS alsmede technische studies en onderzoeken in nationaal en internationaal (NAVO en FINABEL) verband. Zij achten zich niet bevoegd tot oordelen over de inhoud van passages als die waarin de nachtgevechtsdoctrine en de opleiding werden behandeld — onderschrijven het daarin gestelde wel, op grond van hun eigen ervaringen en additionele informatie uit de LAS en 1 LK — doch menen dat de schrijver van voornoemd artikel de technieken/technologieën in het onderhavige vakgebied, alsmede de huidige en toekomstige middelen van de KL deels onnauwkeurig, deels onvoldoende of achterhaald heeft gepresenteerd. Hun zienswijze verdient dan ook — in tegenstelling tot een anderszins gebruikelijke publicatie als „Mening van Anderen” — een meer in het oog vallende plaatsing als afzonderlijk artikel.

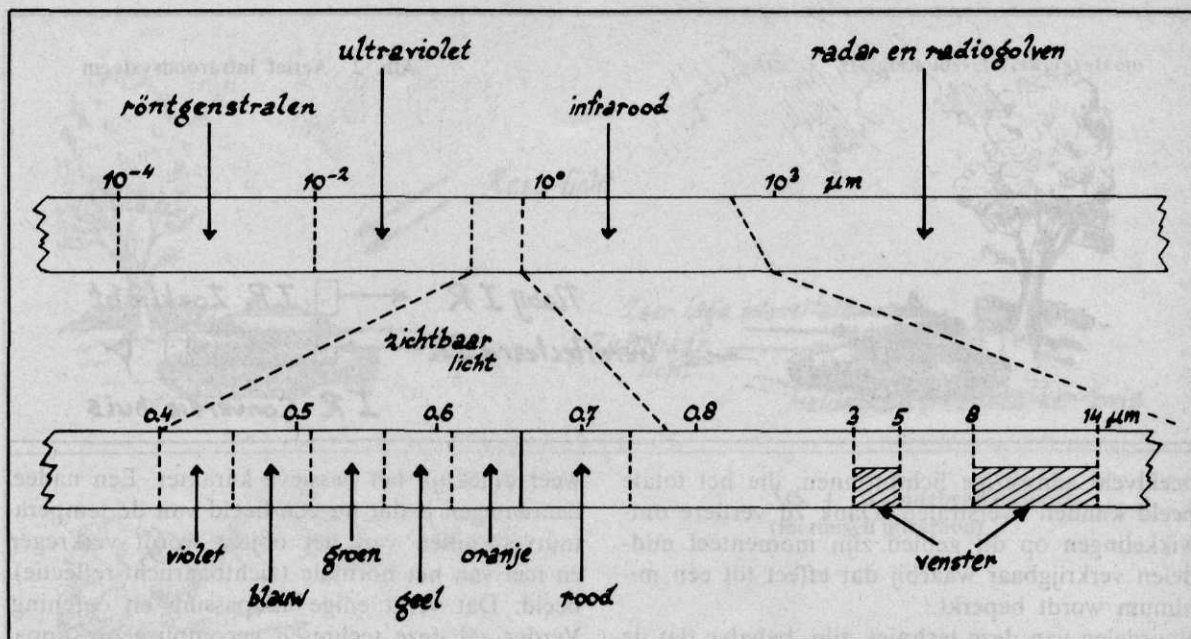
aan het zogenaamde zichtbare deel van het elektromagnetische spectrum (zie afb. 1). Behalve de bovengenoemde factoren geldt dat de atmosfeer slechts voor zeer beperkte gebieden van dit elektromagnetische spectrum transparant is: de zg. vensters in de atmosfeer. Alle verminderd-zichttechnieken maken gebruik van elektromagnetische straling en van de transmissie-eigenschappen van deze straling in de atmosfeer.

Om deze redenen is dat gedeelte van het elektromagnetische spectrum, waarvan de straling in staat moet worden geacht met behulp van de juiste middelen de drie delen van het waarnemen — detecteren, herkennen en identificeren — door middel van beeldvorming te kunnen verwezenlijken, meer gedetailleerd weergegeven in afb. 1. Behalve het belangrijke onderscheid in waarnemingsmogelijkheden van de basisprincipes is er verder het verschil tussen een actieve en een passieve technologie. Aangezien een actief systeem altijd detecteerbaar is, gaat de tactische voorkeur uit naar een passief systeem.

De technieken, die bij de KL in gebruik zijn of binnen afzienbare tijd in gebruik zullen worden genomen, zijn vermeld in de hierbij afgedrukte tabel.

Andere, hier niet genoemde technieken kunnen worden gezien als uitsluitend laboratoriumontwikkelingen, als zodanig niet interessant voor de KL, of als technieken waarvan de ontwikkeling nog zo rudimentair is dat militaire toepassing daarvan niet binnen afzienbare tijd wordt verwacht.

Verlichting (pyrotechniek en zoeklichten)	actief	volledige waarneming
Nabij infrarood (actief infrarood)	actief	volledige waarneming
Helderheidsversterking	passief	volledige waarneming
Warmtebeeldtechniek (thermisch infrarood)	passief	volledige waarneming
Radar	actief	detectie, afstand, hoek, snelheid, . .

Verklaring van de technologieën (voordelen en beperkingen)

Verlichting (zichtbaar licht, 0,4 - 0,7 μm)

Het ligt uiteraard voor de hand gebruik te maken van de golflengte van het zichtbare licht. De gebruikte techniek is eenvoudig: een krachtige schijnwerper waarmee het waar te nemen object wordt verlicht, of een lichtbron (granaat) die het gehele gevechtveld verlicht, biedt al dan niet in combinatie met het gebruik van dagoptische middelen mogelijkheden om te kunnen waarnemen.

Ondanks de aantrekkelijke eenvoud zijn er toch ernstige bezwaren:

- de tegenstander kan het gebruik van het hulpmiddel en de locatie van het inzetmiddel vaststellen;
- bij het gebruik van zoeklichten is het waargenomen terreingedeelte klein, aangezien het wordt begrensd door de reikwijdte en de bundelbreedte van het zoeklicht;
- onder verminderd-zichtomstandigheden, anders dan duisternis, is deze techniek slecht bruikbaar;
- het gebruik van het zoeklicht vergt veel elektrische energie;
- het gebruik van pyrotechnische middelen vraagt grote logistieke en materiële inzet, waardoor dat middel voor langdurige waarneming ongeschikt is.

Afb. 1 Het hier beschouwde deel van het elektromagnetische spectrum

Nabij (actief) infrarood (0,7 - 1,2 μm)

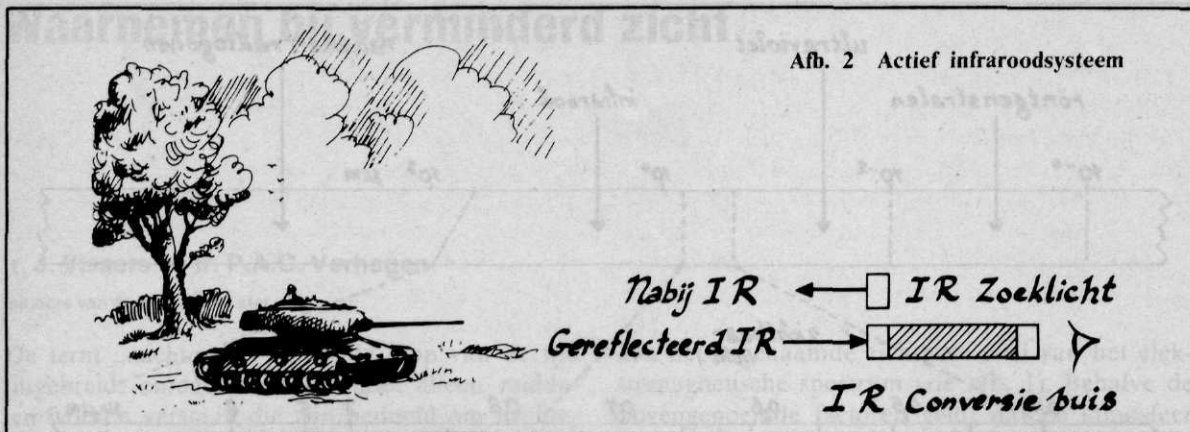
De systemen zijn uitgerust met een zoeklicht, dat het doel met IR-straling kan verlichten (nauwelijks zichtbaar voor het oog). De door het doel gereflecteerde straling wordt met behulp van een optronisch middel omgevormd tot voor het oog zichtbare straling.

Een voordeel van dit systeem is dat het voor de tegenstander moeilijker wordt het gebruik ervan vast te stellen, tenzij hij zich bevindt in de bundel of is uitgerust met soortgelijke apparatuur of met helderheidsversterkende apparatuur.

Daarmee worden de voordelen van deze apparatuur dan grotendeels tenietgedaan en gelden weer dezelfde nadelen als voor de combinatie zoeklicht-dagoptiek. Een schematische weergave van het principe van dit systeem geeft afb. 2.

Helderheidsversterkingstechniek (0,4 - 0,9 μm)

De helderheidsversterkingstechniek berust op het principe dat het altijd aanwezige restlicht, dat ontstaat door straling van maan en sterren of weerkaatsing van licht tegen bewolking, zodanig wordt versterkt dat het doel door het menselijke oog kan worden waargenomen, zij het dan met een hulpmiddel. Deze techniek werkt hoofdzakelijk in het zichtbare gedeelte van het elektromagnetische spectrum. Een nadeel van deze apparatuur is de stoormogelijkheid van in het

Afb. 2 Actief infraroodsysteem

beeldveld aanwezige lichtbronnen, die het totale beeld kunnen overstralen. Dank zij verdere ontwikkelingen op dit gebied zijn momenteel middelen verkrijgbaar waarbij dat effect tot een minimum wordt beperkt.

Voordelen van deze techniek zijn, behalve dat de apparatuur passief werkt, dat de apparatuur relatief eenvoudig is te bedienen en te onderhouden, dat zij licht van gewicht kan worden uitgevoerd, en dat het noodzakelijke energieverbruik ervan zeer laag is. Een schema van de werking van deze technologie is weergegeven in afb. 3.

Warmtebeeldtechniek (3 - 5 μm en 8 - 12 μm)

Ieder voorwerp met een temperatuur groter dan het absolute nulpunt, dus in de praktijk elk voorwerp, zendt elektromagnetische straling in een bepaald gedeelte van het elektromagnetische spectrum uit. Voorwerpen van kamertemperatuur zenden een maximum aan straling uit in het gebied van 10 μm .

Elk temperatuurverschil verandert echter wel het totale stralingspatroon. Deze uitgestraalde energie kan worden gedetecteerd en worden omgezet in een zichtbaar beeld, waarin dan verschillen in temperatuur worden aangegeven. Deze techniek werkt, zoals uit het bovenstaande reeds naar voren komt, noch in het gebied van het zichtbare licht, noch in de onmiddellijke nabijheid daarvan. Mede daardoor wordt hier de mogelijkheid geschapen ook doelen waar te nemen bij omstandigheden waarbij het zicht door diverse reeds aangegeven omstandigheden kan zijn verminderd of in omstandigheden anders dan door vermindering van het lichtniveau. De transmissie van deze straling (ca. 10 μm) door de atmosfeer wordt minder gedempt dan die van het zichtbare en IR-licht (0,4 - 1,2 μm).

Bovendien geldt als voordeel van deze techniek

weer duidelijk het passieve karakter. Een nadeel daarentegen is dat nu een beeld van de temperatuurverschillen van het object wordt verkregen en niet van het normale (zichtbaarlicht-reflectie)-beeld. Dat vergt enige aanpassing en oefening. Verder zal deze technisch gecompliceerde apparatuur „altijd” zwaarder en volumineuzer blijven en meer energie verbruiken dan apparatuur gebaseerd op de helderheidsversterking. Een schema van deze techniek geeft afb. 4.

Radar

Radar wordt door ons om redenen van volledigheid vermeld, maar valt buiten deze kanteekening.

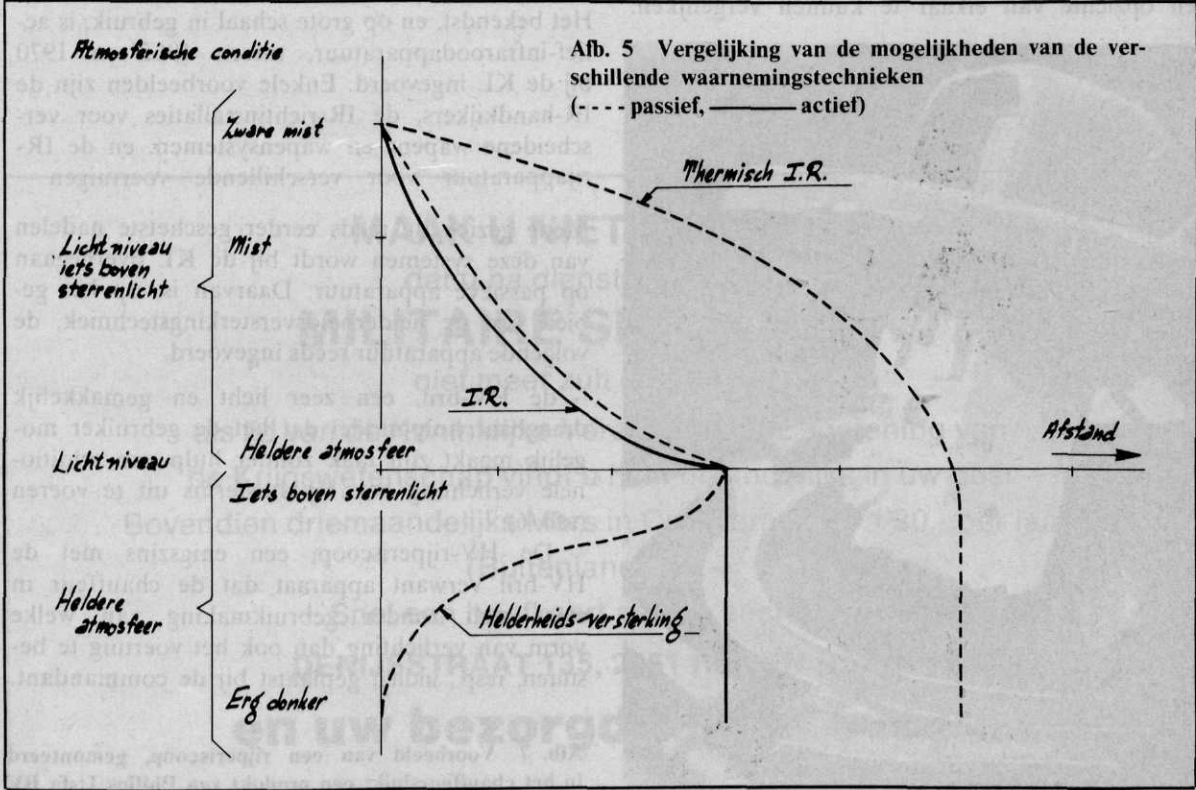
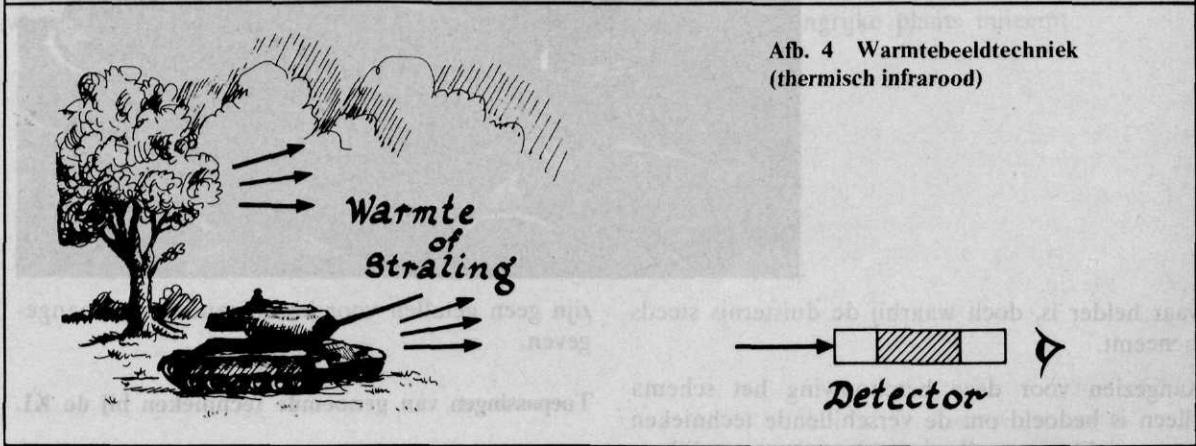
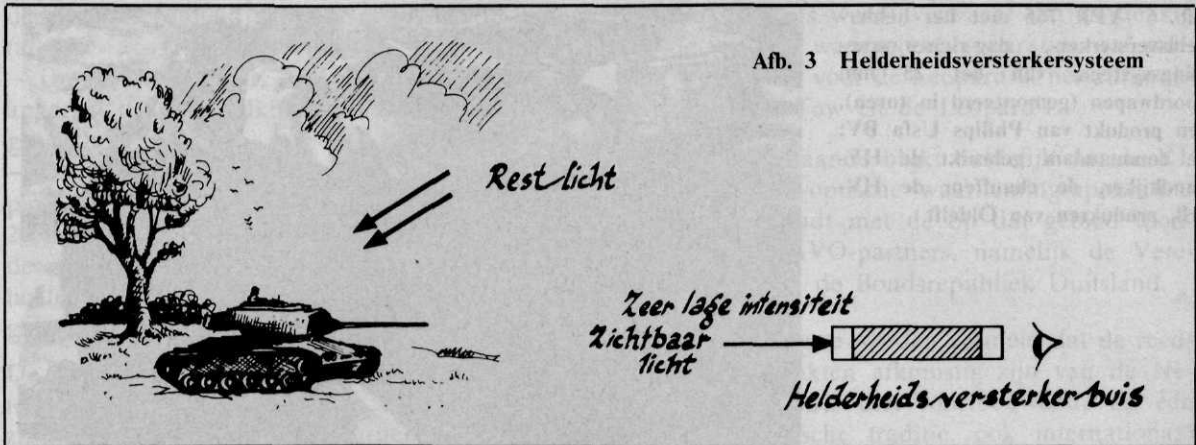
Vergelijking van het „afstandsbereik” bij de verschillende technieken

Een belangrijke vraag voor hen die met de onderhavige apparatuur werken, is: over welke afstand kan ik (nog) waarnemen (detecteren, herkennen, identificeren)?

Het (afstands)bereik van een apparaat is niet zonder meer vast te stellen door metingen op een bepaald moment; altijd dienen de aard van het doel, het contrast met de achtergrond, de toestand van de atmosfeer, de aanwezige verlichtingssterkte en de lichamelijke en geestelijke toestand van de waarnemer in beschouwing te worden genomen.

In afb. 5 is vergelijkenderwijs aangegeven welke afstanden gemiddeld met de verschillende waarnemingstechnieken kunnen worden bereikt:

- het bovenste deel bij van een vast lichtniveau en wel juist boven sterrenlicht, terwijl steeds dichtere mist is verondersteld;
- het onderste deel bij een atmosfeer die welis-

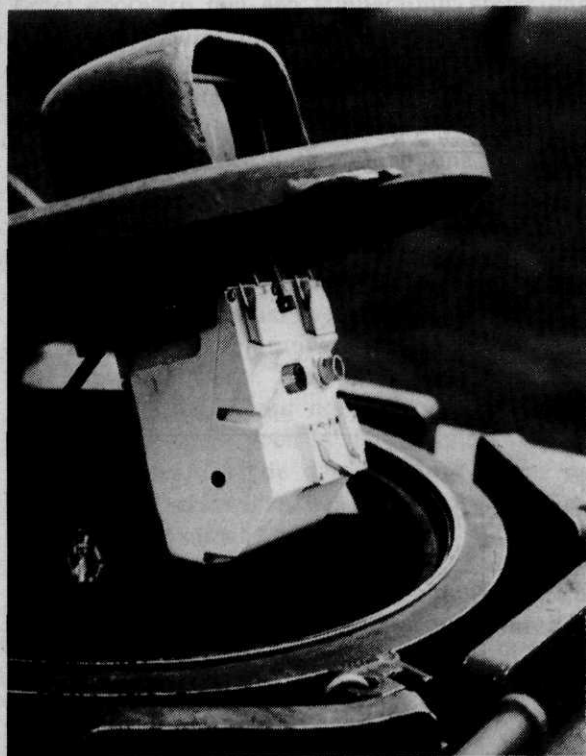

Afb. 6 YPR 765 met het helderheidsversterker-, dag-richtwaarnemingsysteem van het 25 mm boordwapen (gemonteerd in toren), een produkt van Philips Usfa BV; de commandant gebruikt de HV-handkijker, de chauffeur de HV-bril, produkten van Oldelft

waar helder is, doch waarbij de duisternis steeds toeneemt.

Aangezien voor deze beschouwing het schema alleen is bedoeld om de verschillende technieken ten opzichte van elkaar te kunnen vergelijken,

zijn geen getallen voor het afstands bereik aangegeven.

Toepassingen van genoemde technieken bij de KL

Het bekendst, en op grote schaal in gebruik, is actief-infraroodapparatuur, tussen 1965 en 1970 bij de KL ingevoerd. Enkele voorbeelden zijn de IR-handkijkers, de IR-richtinstallaties voor verscheidene wapens en wapensystemen, en de IR-rijapparatuur voor verschillende voertuigen.

Mede gezien de reeds eerder geschetste nadelen van deze systemen wordt bij de KL overgegaan op passieve apparatuur. Daarvan is, op het gebied van de helderheidsversterkingstechniek, de volgende apparatuur reeds ingevoerd.

- de HV-bril, een zeer licht en gemakkelijk draagbaar hulpmiddel dat het de gebruiker mogelijk maakt zijn taak zonder hulp van additionele verlichting ook bij duisternis uit te voeren (afb. 6).
- De HV-rijperiscoop, een enigszins met de HV-bril verwant apparaat dat de chauffeur in staat stelt zonder gebruikmaking van welke vorm van verlichting dan ook het voertuig te besturen, resp., indien geplaatst bij de commandant,

Afb. 7 Voorbeeld van een rijperiscoop, gemonteerd in het chauffeursluik; een produkt van Philips Usfa BV

deze de gelegenheid geeft de chauffeur te leiden (afb. 7).

— De HV-handkijker, een universeel bruikbaar apparaat dat de veldkijker 's nachts kan vervangen (afb. 6).

— De HV-richtinstallaties voor wapens en wapensystemen, waarvan de richtinstallatie voor de 25 mm boordwapens reeds is ingevoerd (afb. 6); de richtinstallaties, die de IR-installaties van de lichte infanteriewapens moeten vervangen, volgen binnenkort.

De warmtebeeldinstallaties bieden, behalve grotere mogelijkheden ten tijde van verminderd-zichtcondities, een effectievere benutting van de wapens en wapensystemen waarbij zij worden

toegepast. Thans wordt verwacht dat in de komende vijf jaar warmtebeeldapparatuur zal worden aangeschaft voor de Leopard 2, het antitankwapensysteem Tow en de Leopard 1.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat de KL met de elektro-optische waarnemingsapparatuur gelijke tred houdt met de op dat gebied toonaangevende NAVO-partners, namelijk de Verenigde Staten en de Bondsrepubliek Duitsland.

Voorts dient nog te worden vermeld dat de reeds geleverde produkten afkomstig zijn van de Nederlandse industrie die, voortbouwende op een langdurige optische traditie, ook internationaal gezien een belangrijke plaats inneemt.

MS
150

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van
de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

1576 De vesting Grave werpt het Spaanse juk af

J. A. Ph. Laguette

luitenant-kolonel van de militaire administratie

Deze gedenkwaardige gebeurtenis, die nu ruim vier eeuwen geleden, kort na de Pacificatie van Gent (8 november 1576) plaatsvond, is niet algemeen bekend omdat er geen belegering of veldslag aan is voorafgegaan. Voor wie geïnteresseerd is in de historie van onze vestingsteden, en in het bijzonder in de geschiedenis van Grave, is het wellicht van belang de aandacht te vestigen op deze bevrijdingsactie, die tot stand kwam door de moed van de toenmalige Gravenaren en die kan worden vergeleken met de verzetsdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor een goed begrip van de situatie in die dagen is het gewenst in het kort de voorgeschiedenis te memoreren.

Grave „voor de Prins”

Bij het begin van de Tachtigjarige Oorlog had Alva in naam van Koning Philips II alle steden en plaatsen waarover de Prins van Oranje het gezag uitoefende, waaronder ook Grave, opgeëist en formeel in bezit genomen. Aanvankelijk leek dat met Grave niet te zullen lukken, doordat daar een verrassende aanval werd ondernomen door een aanhanger van Prins Willem. Deze, Sander Turk geheten, overrompelde op 27 april 1568 met zijn krijgsvolk uit een schip – ongeveer zoals later het Turfschip van Breda – de schildwachten bij de Maaspoort. Daarna bezette hij de stad, toonde zijn Patent (= lastgeving) van de Prins aan de plaatselijke Magistraat (vergelijkbaar met het huidige college van Burgemeester en Wethouders) en eiste in naam van de Prins Grave en de bevelvoering daarover op.

De vreugde was echter van korte duur, want Alva hechte begrijpelijkerwijs veel waarde aan deze strategisch gelegen vesting aan de Maas. Zodra hem dan ook werd bericht dat Grave in Oranje's handen was, zond hij ruiters en voetknechten – afkomstig uit wat thans Italië heet – naar de stad, als voorhoede van een „bende” (= afdeling) Spaanse ruiters onder bevel van een zekere Bulders en een aantal compagnieën

Spaans en Duits voetvolk. Het internationale karakter van die troepenmacht was niet ongewoon: de meeste vorsten bedienden zich van huurlingen van allerlei nationaliteit en landaard. Die hadden als regel hun eigen officieren en hun eigen commandant; zodra een oorlog was afgelopen en er van hun diensten dus geen gebruik meer werd gemaakt zodat er geen soldij meer werd verdiend, bood de hele eenheid zich elders aan een nieuwe werkgever aan, niet zelden degene die nog kort tevoren de vijand was geweest. Zelfs tijdens een oorlog kwam het herhaaldelijk voor dat er van broodheer werd gewisseld, vooral als de soldijbetaling stagneerde of geheel achterwege bleef.

Alva benoemde ook op voorhand al een gouverneur voor Grave. Over de naam van deze man, aan wie in het vervolg van dit relaas een dramatische hoofdrol zou worden toebedeeld, zijn de historici het niet eens; twee namen worden genoemd: de overste Braccamonte – die evenwel naar mijn mening meer moet worden gezien als bevelhebber van de troepen die Grave moesten vermeesteren en die ook door de memorialist de Mendoça meermalen wordt genoemd als Afdelingsbevelhebber – en de kapitein Caspar Gomez die, nadat de zaak was geklaard, mijns inziens is gaan optreden als gouverneur van Grave, een functie die zich enigszins laat vergelijken met die van garnizoenscommandant. Die laatste mening wordt ook gedeeld door De Mendoça in diens *Commentaires sur les évènements de la Guerre des Pays Bas*, waarin op blz. 27 staat vermeld dat aan „Capitaine Caspar Gomez, gouverneur de Grave” werd opgedragen bij Mook een pontonbrug over de Maas te leggen.

Onder Spaans bewind

Sander Turk, die zich zo vol bravoure had meester gemaakt van Grave, hield het drie dagen later, toen hij vernam van Alva's opmarcherende strafexpeditie, al voor gezien. Wetende dat hij

ver in de minderheid was, verliet hij stad en vesting met zijn handvol krijgslieden, en zonder slag of stoot viel daarop in het begin van mei 1568 de vesting in handen van de beruchte hertog.

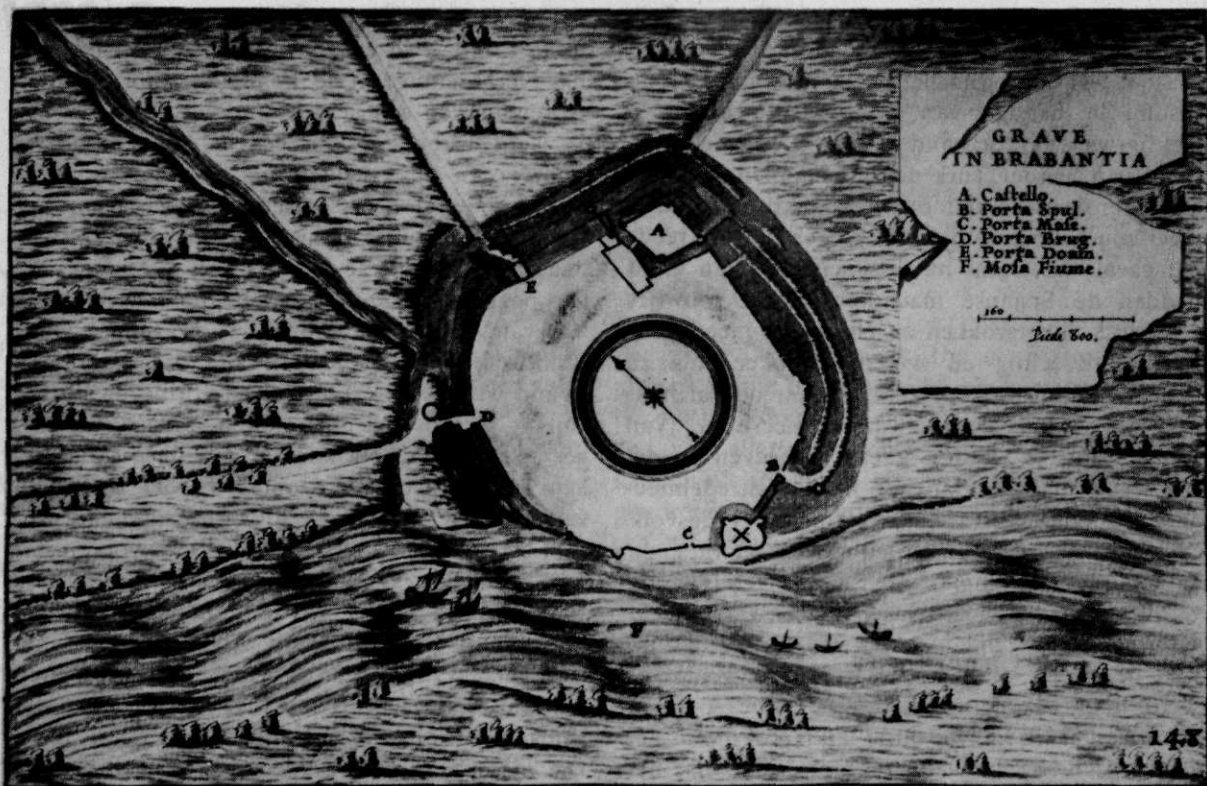
Het ligt wel voor de hand dat een eventuele weerstand van Sander Turk en zijn mannen snel zou zijn gebroken, en dat daarna dan de bevolking meer zou hebben te lijden gekregen dan nu reeds het geval was, want na de Pacificatie van Gent hadden de Spaanse machthebbers de touwtjes zeer strak aangetrokken en elk verzet meedogenloos, hardvochtig en wreed gebroken, als zij daartoe tenminste kans zagen. Maar ook al hadden de Spanjaarden na de vermeestering van Grave ditmaal „bonna guerra” gegeven – dat wil zeggen dat de winnende partij zich edelmoe-dig betoonde tegenover bevolking en krijgsvolk en afzag van het uitmoorden van de gewapende burgers en bezetting, en het plunderen van de veroverde stad – toch was het geen onverdeeld genoeg in die tijd inwoner van Grave te zijn. Van het begin af werd de bevolking geterroriseerd door de nieuwe bezetters, ruwe soldaten van meest Duitse en Spaanse landaard, die in het geheel geen rekening hielden met de Graafse bevolking. Die moest zich van alles laten welgeval-len, zoals de inkwartiering en de afgedwongen voedselleveranties zonder dat daartegenover een vergoeding stond. De inwoners hadden nauwelijks nog rechten: particuliere eigendom, toch al schamel, werd nagenoeg niet erkend als dat in de kraam van de bezetters te pas kwam, en de burger was zijn leven vaak niet zeker. Stad en bevolking raakten steeds dieper in de schulden. Weliswaar leidden verschillende verzoekschriften – onder andere aan Alva's zoon Don Frederik en aan Lindanus, de bisschop van Roermond – tot enige tijdelijke verlichting, maar toen de bezetting daarop met represailles antwoordde, werd de toestand voor stad en bevolking nog wanhopiger. Zo werd bijvoorbeeld in 1573 pastoor Greveraedt van de St. Elisabethkerk door de, zich toch Roomser dan de Paus voordoende, bezetters in de kerker geworpen, uitsluitend met het doel hem geld af te persen. Toen bisschop Lindanus daarvan hoorde, dreigde hij de boosdoeners met de kerkelijke ban, en ook Alva distantieerde zich van dat machtsmisbruik van zijn gouverneur. Dergelijke onverkwikkelijke zaken leidden tot een toenemende verslechtering van de verhouding tussen bezetters en bevolking. Scheld- en vechtpartijen namen hand over hand toe. De Graafse burgerij was de provocaties en de terreur meer dan beu, maar kon zelf nog geen vuist

maken. Zelfs achtte de Magistraat het geboden op 26 maart 1574 een Bevelschrift (= gemeentelijke verordening) af te kondigen waarin onder bedreiging van een geldboete en arbitrale correctie werd verboden door scheld- of schimppartijen twisten en gevechten met de bezetting uit te lokken, hoewel het plaatselijke dialect voor het Spaanse en Duitse krijgsvolk ook toen onverstaanbaar zal zijn geweest.

Die poging van de Graafse overheid werd evenwel van de andere zijde niet op gelijke wijze beantwoord. De soldaten, die zich gerugge-steund wisten door hun officieren, bleven de bevolking terroriseren en treiteren, waarbij de burger als regel aan het kortste eind trok. De willekeur van gouverneur Gomez bij het berechten van burgers leidde vaak tot onbegrijpelijke executies. Eens raakt dan de maat echter vol, en dat was ook het geval voor de Magistraat en de burgerij van Grave. Het was inmiddels 1576 geworden. Philips II had, nadat Alva als landvoogd had gefaald, in 1573 de IJzeren Hertog laten aflossen door De Requesens en deze op zijn beurt in 1576 weer vervangen door Don Juan. Die moest een nieuwe koers volgen, een verzoeningsbeleid voeren, en de opstandige gewesten langs de weg van onderhandelen en inschikkelijkheid trachten weer in het gareel te krijgen waar dat met geweld was mislukt. Deze Spaanse zachtmoedigheid schiep een gunstig klimaat voor een mogelijke *coup de main* van het getergde Grave, waar men zich in het geheim bezon op middelen en methoden die een einde konden maken aan de gehate bezetting. In dat beraad speelden twee factoren een hoofdrol: het „Klein Kasteel” van Grave - ook wel „Brillenborch” of „t Nieuwe Werck” genoemd – en de eigendunk en ijdelheid van de gouverneur.

Het Klein Kasteel

Het zogenaamde Klein Kasteel was in 1510 in Grave gebouwd aan de noordzijde van de stad, in de nabijheid van de Maaspoort, ter hoogte van de huidige scheepswerf Grave. Als voornaamste reden voor de bouw vermeldt Paringet in zijn *Memoriaal van de Stad Grave* op de blz. 162 en 163 dat zulks geschiedde „tot meerder versterking en verzekering van dezelve, overmits de continuele oorlogen tussen Gelderland en Brabant”. Over de bouw, die plaatsvond onder het bewind van Cornelis van Sevenbergen, en over de afmetingen en inrichting van het kasteel is overigens weinig bekend; op de vele historische

Afb. 1 Vestingplattegrond van Grave van Francesco de Marchi (1504-1577)

A het Kasteel, B Spoelpoort (spoelen van wol en weefsels), X het Klein Kasteel, C Maaspoort, D Brugpoort, waarbuiten een ronde toren, E oude Hampoort (de huidige Hampoort (1688) is westelijker gesitueerd), F de Maas

Behalve de ommuring, o.a. van de eigenlijke stad, ziet men het Kasteel met voorhof, en aan de Maas het Klein Kasteel, gebouwd in 1510 „overmits de continuele oorlogen tusschen Gelderlant en Brabant” (X in de afbeel-

prenten die van Grave bestaan, komen vrijwel geen afbeeldingen van het Klein Kasteel voor. Een uitzondering daarop vormt de plattegrond van de hand van Francesco de Marchi die bij dit artikel is afgedrukt (afb. 1). Bovendien werd onlangs door de directeur van het Nijmeegse museum „De Commanderie van St. Jan” een zeer fraaie overzichtsprent van het beleg van 1586 aangekocht — weergevende de situatie per 17 april 1586 — waarop het Klein Kasteel duidelijk is afgebeeld. De afmetingen van het origineel — 40 × 34 cm — verhinderen een volledig reproduceren in het kader van dit artikel, weshalve hier wordt volstaan met het weergeven van een voor dit relaas belangrijk detail, namelijk de stad Grave waar zich aan de Maaszijde duidelijk de Maaspoort en het Klein Kasteel laten onder-

ding). In 1576 kwam Grave in Staatse handen. Het Kasteel werd bij het beleg in 1674 zwaar beschadigd en daarna grotendeels opgeruimd. Het Klein Kasteel, dat tijdens het beleg van 1586 in puin was geschoten, werd — kort nadien — gesloopt

Afb. 2 Deel van de onlangs door het Nijmeegse museum „De Commanderie van St. Jan” verworven overzichtsprent van het beleg van 1586, tonende de stad Grave met aan de Maaszijde de Maaspoort en het Klein Kasteel (ets door Jean Baptiste Vrints sr., graveur en uitgever te Antwerpen 1575-1610)

scheiden (afb. 2). Bij vergelijking van deze prent van Johannes Baptiste Vrints met de voorgaande afbeelding is het, indien men laatstgenoemde een kwart slag draait, gemakkelijk vast te stellen dat er in de afmetingen van de vaste herkenningpunten nagenoeg geen verschillen voorkomen; bijgevolg kunnen beide redelijk betrouwbaar worden geacht.

Zoals reeds werd opgemerkt, speelde het kasteel een belangrijke rol in de plannen die men in Grave beraamde en die moesten leiden tot het verdwijnen van de gouverneur en, zo mogelijk, ook van de bezetting.

De macht gegrepen

In 1576 werd de functie van „Casteleyn (= be-

Afb. 3 De belegering van Grave door Parma in 1586

heerder) van het Klein Kasteel" vervuld door een zekere Bocholt, die tevens rentmeester van Grave was. Samen met de Magistraat burgemeester G. Pyerlinck nodigde hij de Spaanse gouverneur — die resideerde op het (grote) Kasteel van Grave dat destijds aan de zuidwestzijde van de stad stond — uit voor een *collation*, een lichte maaltijd, zoals thans de lunch. De ijdele Spanjaard gaf graag gevolg aan die uitnodiging, maar nauwelijks was hij binnen het Klein Kasteel of achter hem werd de brug opgehaald; door gewapende burgers, die zich heimelijk tevoren in het kasteel hadden verzameld, werd hij overmeesterd en in een kerker gevangengezet. Enkele dagen nadien werd hij naar Maastricht overgebracht.

Uiteraard bleef het gebeurde niet lang geheim, maar met het wegvallen van de gouverneur was ook de eenhoofdige leiding over de bezetting uitgeschakeld. Al snel bleek dat die bezetting allesbehalve homogeen was: de huurlingen waaruit

zij bestond, hadden geen interesse voor iets anders dan hun soldij, om het even van wie die afkomstig mocht zijn. En nu de soldijbetaling bij afwezigheid van de gouverneur zeer onzeker was geworden, sloeg met name het Duitse deel van de bezetting aan het muiten. Er werd geplunderd en brand gesticht. Nadat de Magistraat en de burgerij hun laatste munten hadden bijeengeschraapt, kon met de Duitse aanvoerder, Graaf van Ekenburg, worden overeengekomen dat zijn huurlingen de stad zouden verlaten en dat de resterende troepen, onder kapitein Ambrosius, de eed van trouw aan de Staten-Generaal zouden afleggen... in overeenstemming klaarblijkelijk met het bekende „wiens brood men eet, diens woord men spreekt". Burgemeester Pyerlinck verzond een op 26 november 1576 gedateerd verslag aan de Raad van State over de wijze waarop hij zich van de stad had meester gemaakt en zijn afspraken met het garnizoen, waaraan nog 4000 ponden achterstallige soldij diende te worden uitbetaald en waarom hij in zijn brief dan ook vroeg.

In een brief van de Staten-Generaal van 10 december 1576 werd Grave dank gebracht voor de geslaagde „Coup” en erop aangedrongen de goede toewijding voor de „Staten” te continueren terwijl men zijn uiterste best zou doen de 4000 ponden voor de soldaten te zenden!

Intussen speelden de beide huurlingenleiders onder één hoedje: zij waren voornemens, zodra de duiten op waren, de stad opnieuw te doen bezetten door Ekenburgs Duitse huurtroepen. Gelukkig kreeg de Magistraat lucht van dat kwalijke spelletje en dat was reden genoeg om de hulp van de Prins van Oranje in te roepen. Deze zond een vendel (= compagnie) voetvolk onder bevel van Hermen Jans naar Grave. In de loop van de nacht kwamen deze helpers via het Klein Kasteel de stad binnen, waar zij de volgende morgen de troepen van de onbetrouwbare Ambrosius te lijf gingen. Na een verwoed en bloedig gevecht wisten zij, met hulp van de burgerij, deze — in hoofdzaak Spaanse — soldaten uit Grave te verjagen. Dat de Spaanse landvoogd daarop niet onmid-

dellijk reageerde was een gelukkige omstandigheid, te danken aan enerzijds de reeds gememo-reerde verzoenings- en onderhandelingstactiek van Philips II en anderzijds de acties waarin Don Juans troepen terzelfder tijd elders in de Zuidelijke Nederlanden — Namen en Antwerpen — gebonden waren.

Negen jaar later kwam de Spaanse furie terug. De toenmalige landvoogd, de Hertog van Parma, sloeg in 1586 het beleg voor Grave. Van die situatie kon zeer onlangs door de Stichting „Graeft Voort” een zeldzame prent van Duitse herkomst worden verworven; deze prent geeft de toestand weer zoals die was op 12 mei 1586 (afb. 3) en laat, mede doordat het Klein Kasteel duidelijk staat afgebeeld, de overeenkomst met de eerder vermelde overzichtstekening uit 1586 goed vaststellen. Op 7 juni 1586 kreeg Grave opnieuw het Spaanse juk opgelegd. In de daaraan voorafgaande jaren was de stad evenwel „aan de Prins” gebleven, nadat zij *door eigen toedoen van vreemde smetten vrij* was geraakt.

Literatuur

- D. Paringet — *Memoriaal van de stad Grave en den Lande van Cuyk*. P. van Alen, Utrecht (1752).
- J. van Lennep en W. J. Hofdijk — *Merkwaardige kasteelen in Nederland*, dl 3. Brill-van Doesburgh, Leiden (1884).
- F. Wouters sr. — *Door tien eeuwen Graafse historie*. Verhaak, Grave (1972).
- B. de Mendoza — *Commentaires sur les évènements de la Guerre des Pays-Bas (1567-1577)*. Nijhoff, Den Haag (1860).
- I. Tirion — *Nederland in vroeger tijd*, dl 13, hfdst 10. Europese Bibliotheek, Zaltbommel (1966). (Herdruk v.d. oorspr. uitgave uit 1751)
- F. de Marchi — *Piante di fortezze nei Paesi Bassi*. Stichting Menno van Coehoorn (1972). (Manuscript II-1-281 van de Bibliotheca Nazionale Centrale, Florence (1565); heruitg. nrs 111-150)
- Th. Goossens — Willem van Oranje, Heer van Grave. *Hist. Tijdschr.* 12(1933)81.

MS
150

Economische bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL

De titel van een artikel roept verwachtingen op met betrekking tot de inhoud. „Economische bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL” (*Mil. Spect.* 150 (1981)(3)107) is een titel die de verwachting wekt dat een betoog zal volgen waarin een analyse wordt gegeven van bedrijfseconomische methoden en technieken die de bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL kunnen ondersteunen. Naar aanleiding van de titel wordt tevens met belangstelling afgewacht waarom de schrijver zich heeft beperkt tot „de logistieke structuur van de KL” en wat hij daaronder precies verstaat.

In de inleiding van zijn artikel stelt professor Kuypers evenwel: „Daarbij zal ik mij moeten beperken tot een toekomstvisie: een beschrijving van een nog te ontwikkelen systeem van budgettering, omdat er op logistiek gebied (nog) geen systemen bestaan welke die naam verdienen.” Door op deze manier te formuleren, suggereert de schrijver min of meer dat de ontwikkeling en invoering van een systeem van budgettering voor de KL een „must” is. Hij beperkt zich niet alleen tot een toekomstvisie, maar tevens tot een systeem van budgettering. Het meer algemene „economische bedrijfsvoering” was

kennelijk niet de vlag die de lading dekte.

Los daarvan moet worden opgemerkt dat de formulering denigrerend is: „...omdat er op logistiek gebied (nog) geen systemen bestaan welke die naam verdienen”. De opmerking zou relevant zijn geweest, indien ooit was vastgesteld dat er een systeem van budgettering zou kunnen en moeten worden ingevoerd, maar daarover laat de schrijver zijn lezers in het onzekere.

Nu valt de schrijver „met de deur in huis” en laat een aantal prealabele vragen onbeantwoord:

– waarom beperkt de schrijver zijn aandacht tot de logistieke structuur van de KL?

– wat verstaat hij daaronder precies (wat zijn de andere structuren van de KL en hoe zijn hun relaties met die logistieke structuur)?

– wat is uit bedrijfseconomisch oogpunt kenmerkend voor die logistieke structuur, in het bijzonder in vergelijking met civiele bedrijven die budgettering toepassen?

– is er, van die kenmerken uit bezien, wel behoefte aan een systeem van budgettering (met andere woorden: werkt een systeem van budgettering binnen de KL beter beleidsondersteunend dan een systeem met fysieke eenheden als rekeenheid)?

Met het stellen en beantwoorden van deze of soortgelijke vragen zou zijn vermeden dat er een artikel ontstond met als algemene strekking:

– de bedrijfseconomen hebben een systeem ontwikkeld dat budgettering heet;

– dat systeem moet hoog nodig bij de KL worden ingevoerd;

– een dergelijke invoering zal wel enige tijd vergen, want eerst moet de organisatie worden aangepast en de mentaliteit van het personeel worden veranderd.

Bovendien zou bij een analytischer benadering zijn vermeden dat een aantal vooronderstellingen in het betoog kon sluipen:

– effectiviteiten kunnen worden gemeten en kunnen worden uitgedrukt in geldbedragen;

– efficiencyverschillen kunnen worden gemeten;

– de te verwachten baten van het ingevoerde systeem van budgettering zullen hoger zijn dan de kosten van ontwikkeling, invoering en operationeel houden;

– de voor het systeem benodigde personele middelen zijn kwalitatief en kwantitatief beschikbaar.

Het is te betreuren dat het artikel van professor Kuypers meer vragen oproept dan het beantwoordt. En het zijn geen nieuwe vragen! Onderzoekingen in de jaren '70 met betrekking tot de mogelijkheden en wenselijkheden van toepassing van budgettering in de KL hebben aangetoond dat de toepasbaarheid in de praktijk ietwat moeilijker is dan de theorie suggereert. Het zijn juist de in het artikel niet beantwoorde vragen en niet uitgesproken vooronderstellingen waarmee men in de praktijk worstelt.

Het ware te wensen dat uit de theorie niet alleen toekomstvisies worden aangedragen, maar ook de mogelijkheden om het niet voor altijd toekomstvisies te laten blijven.

J. R. POELMAN, maj inf

J. L. VERHAAR, kap ma

ANTWOORD

OP MENINGEN
VAN ANDEREN

Economische bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL

Dit is de titel van een voordracht die ik hield tijdens de dienstvakbijeenkomst INFORM-AAT op 10 mei 1979. Het thema van die dag luidde: „Bedrijfsvoering binnen de logistieke structuur van de KL”. Dat ik daaraan, wat mijn bijdrage betreft, het predikaat „economische” heb toegevoegd is voor de hand liggend. Ook had het voor de hand gelegen als ik de beperking „binnen de logistieke structuur van de KL” voor een publikatie, buiten dit gebeuren om, had verruimd of had verklaard. Tegen mijn bedoeling in is de verwijzing naar de AAT-informatiedag achterwege gebleven. Daarvoor mijn excuses! De vraag of een systeem van budgettering binnen de KL beter beleidsondersteunend werkt dan een systeem met fysieke eenheden als rekeneenheid, suggereert dat men voor budgettering uitsluitend of hoofdzakelijk geld als rekeneenheid hanteert. Dat is zeker niet de bedoeling. Vandaar ook dat ik de term „financiële” tussen haakjes heb geplaatst. Met „budgetteren” bedoel ik het opstellen van een plan of programma om de beschikbare middelen – personele, materiële en financiële – zo verstandig mogelijk toe te wijzen aan de uiteenlopende doelstellingen van een organisatie.

Een „verstandige” toewijzing van

deze middelen aan de uiteenlopende doelstellingen van een krijgsmacht, bijvoorbeeld de personele en materiële inzetbaarheid, veronderstelt uiteraard dat men het effect van de (toewijzings)maatregelen op het bereiken van deze doelstellingen kan meten. Met hoeveel procent neemt de materiële inzetbaarheid toe of af als gevolg van deze of gene beslissing? In hoeverre wordt de deskundigheid of geoefendheid van het personeel gunstig of ongunstig beïnvloed als gevolg van deze of gene maatregel? Deze effecten kunnen tot op zekere hoogte worden gemeten; maar niet in geldbedragen. Daaraan heeft niemand behoefte. Wel bestaat er een behoefte die effectiviteiten, gegeven de beschikbare middelen, op een bevredigend peil te brengen en te houden.

Dat een krijgsmacht aan de outputkant geen in geld te meten doelstelling kent, houdt nog niet in dat de term „budgettering” misplaatst is. Aan de inputkant hebben wij wél te maken met ofwel financiële middelen, ofwel andere middelen waarvan de instandhouding, uitbreiding of inkrimping vroeg of laat financiële repercussies heeft. Het economische gebruik van deze middelen, met het oog op de toekomstige gevechtskracht, mogen wij gerust budgettering noemen en dat veronderstelt tevens dat wij in staat moeten zijn ook met fysieke eenheden te rekenen.

De invoering van een effectief budgetteringssysteem in de krijgsmacht veronderstelt, als gevolg van de complexe samenhangen tussen de in- en outputs, het gebruik van budgetteringsmodellen. Dat ik daarin de lezer, die op zoek is naar

meer „grip op de zaak”, heb teleurgesteld, kan ik goed aannemen. Ik heb volstaan met het geven van enkele voorbeelden van samenhangen zonder te pretenderen een volledig beeld te schetsen.

Ik hoop echter een voor de krijgsmacht geschikte variant te kunnen ontwikkelen van een onlangs door mij gepubliceerd budgetteringsmodel voor ondernemers.* Dit model is erop gebaseerd dat de verantwoordelijke functionarissen in een onderneming door middel van hun werkprogramma's invloed uitoefenen op de ondernemingsresultaten. In dezelfde richting wordt nu gezocht naar een hanteerbaar model voor de krijgsmacht. De vraag blijft echter of aan de aanvullende condities voor het gebruik van een dergelijk model in de nabije toekomst kan worden voldaan.

prof. dr. S. W. M. KUYPERS

* Budgetteringsmodel voor managers in een modern geleide onderneming. *Bedrijfskunde* 53(1981)(1).

MS
150

BOEKEN

Een fuselier in de Belgische opstand, door H. van der Hoeven, 108 blz., geïll. Uitg.: Nijhoff b.v., Den Haag, 1980. Prijs f 17.50.

De recente viering van België's honderdvijftigjarige onafhankelijkheid heeft — anders dan wellicht werd verwacht — niet geleid tot een stroom van publikaties van de hand van Belgische schrijvers die het krijgsgeschiedenis rond hun „revolutie van 1830” centraal wilden stellen: de oogst aan nieuwe uitgaven over dat thema is slechts mager. Een uitbreiding van de Nederlandse literatuur over die episode lag bepaald niet in de rede, want voor de Noorderlingen viel er nu eenmaal weinig te vieren bij het herdenken van de afscheiding der Zuidelijken. Het mag daarom wel toevallig worden genoemd dat juist in deze tijd een boekje als het onderhavige het licht zag. De rechtstreekse aanleiding daartoe kan worden gevonden in de omstandigheid dat de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek in 1969 in het bezit kwam van een aantekenboekje waarin een Amsterdamse loteling, ingedeeld als fuselier in het tweede bataljon van de Tiende Afdeling Infanterie, zijn belevenissen in de jaren 1830 tot 1832 heeft opgetekend. Dat onopgesmukte verslag, dat een alleszins reëel beeld geeft van het wedervaren van de gewone man onder de wapenen — afwijkende van hetgeen de studenten-vrijwilligers in hun dagboeken vermeldden — werd van een aantal noten voorzien door dr. Van der Hoeven, die het geheel tevens deed voorafgaan door een inleidend essay van zijn hand waarin hij de achtergronden van

het geheel schetst. Dank zij die inleiding heeft het pocketformaatboekje tenminste nog enige dikte verkregen, want de aantekeningen van Johannes van Oostendorp zelf vullen nog niet de helft van het aantal bladzijden.

Voor de gemiddelde lezer is het echter goed dat de historische samenhang erbij werd geleverd, want het grote publiek munt nu eenmaal niet uit door bekendheid met de gang van zaken rond de Belgische afscheiding. Het werkelijke piëce de résistance is evenwel de weergave van de wederwaardigheden van de Amsterdamse miliciens die in zijn eigen bewoordingen, gelardeerd met de taal- en stijlfouten van de volksjongen, verhaalt hoe hij de spanningen op het gevechtsveld onderging. Het is juist dat relaas dat het boekje lezenswaard maakt, hoewel het uiteraard niets vermag toe te voegen aan de vakliteratuur op het gebied van strategie of tactiek. Maar het geeft wél een kijk op een factor die in de bewuste periode nauwelijks in tel was: de mens in de krijgsmacht; en als zodanig is het zeker interessante lectuur. W. WALTHUIS

Niet meer aan denken — Burma-Thailand 1943, door N. Beets, 107 blz. Uitg.: Hollandia, Baarn, 1980. Prijs: f 17,90.

De achterkleinzoon van een van Nederlands grootste negentiende-eeuwse schrijvers, die waarschijnlijk liever onder eigen vlag wilde varen dan zich te etaleren onder overgrootvaders naam, schreef een aantal korte verhalen onder het pseudoniem L. A. Koelewijn en deed die in twee bundels uitgeven bij de Arbeiderspers, in het laatst van de jaren '50. Twee van die verhalen werden thans in een paperbackuitgave samengevoegd. Het zijn ten dele reportages waarin de schrijver zijn ervaringen heeft verwerkt uit de periode die hij — reserveofficier van gezondheid tijdens de strijd op Java in 1942 — doorbracht in verschillende krijgsges-

vankampen en aan de Dodenspoorweg in Thailand en Burma. De beschreven personen, gedeeltelijk gefingeerd, zijn de dragers van het verslag van Beets' belevenissen dat, in het bijzonder door de sterke concentratie op de gemoedservaringen, zou kunnen worden betiteld als een novelle over de menselijke psyche op de grens tussen leven en dood.

Het is vooral de glasheldere tekening van het rijpingsproces van zijn hoofdpersonen die Beets' bijdrage tot de literatuur over de Japanse kampen zo lezenswaard doet zijn. In het eerste verhaal schetst hij in sobere bewoordingen de innerlijke groei van een jonge beroeps-sergeant die de barre voettocht tot bij Konkoita overleefde. Het tweede verhaal is gewijd aan het psychische proces dat zich voltrekt in een man die aan de andere kant stond, namelijk de Japanse tolk die onder dezelfde extreme omstandigheden de essentie van de medemenselijkheid leert beseffen.

Een aantal van de kampverhalen die tot nu toe zijn verschenen, is in zoverre beperkt dat zij zich in hoofdzaak (lijken te) richten tot hen die persoonlijk dan wel indirect nauw waren betrokken bij de dramatische ontwikkelingen in Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog. Van die beperking is in dit uitstekende boekje geen sprake. Integendeel, het zou juist moeten worden gelezen door wie slechts beschikt over informatie van horen zeggen; want wat Beets daarover te zeggen heeft, is ongetwijfeld van een uitzonderlijke kwaliteit.

W. WALTHUIS

Alpine elite, German mountain troops of World War II, door J. Lucas, 226 blz., geïll. Uitg.: Jane's Publishing Comp. Ltd., London, 1980. Prijs: £ 8,95.

Het is steeds weer een onverdeeld genoeg kennis te nemen van een nieuwe uitgave waarvoor Jane's de verantwoordelijkheid draagt. Een bijzonder pluspunt is het daarbij

wanneer de tekst werd geleverd door een gerenommeerde militair-historicus als James Lucas, die zich in de laatste jaren met groot succes heeft gespecialiseerd in de geschiedschrijving van de Duitse landstrijdkrachten in de Tweede Wereldoorlog. Verschillende boeken van zijn hand zijn in de recente jaargangen van de *Militaire Spectator* reeds gerecenseerd.

In „Alpine elite” beschrijft hij op meeslepende wijze de geschiedenis van de *Gebirgsjäger*, de keurtroepen die onveranderlijk een heldenrol hebben gespeeld in beslissende slagen, in het bijzonder wanneer de inzet hoog was: nu eens vormden zij de spits van de aanval, dan weer verdedigden zij de Duitse linies op het bedreigde zwaartepunt. Maar altijd bewezen zij, boven elke twijfel, dat er niet tevergeefs een beroep werd gedaan op hun erkende kwaliteiten.

Lucas begint zijn boek met een korte schets van het ontstaan van deze speciale bergtroepen, die in de laatste beide decennia van de vorige eeuw de plaats gingen innemen van de eertijds met het vertragen van de vijandelijke verplaatsingen belaste plaatselijke milities, die tegen die taak niet langer was opgewassen nu wegen en spoorlijnen het doorschrijden van eerder ontoegankelijke bergmassieven vergemakkelijkten. Als consequentie van de nieuwere opvattingen verschenen in de organisatie van de Oostenrijks-Hongaarse, Zwitserse, Italiaanse en Franse legers al voor de Eerste Wereldoorlog verscheidene bataljons en regimenten *Gebirgsjäger*, *Schützen*, *Alpini* en *Chasseurs-Alpines*, opgeleid om te vechten en te overleven in streken waar de manoeuvre uiterst moeilijk en de bevoorrading vrijwel onmogelijk was.

De gerichte training voor deze speciale eenheden werd aanvankelijk verzorgd door civiele instructeurs, waarvan vooral de welvarende Europese landen er velen telden. Duitsland, dat zijn zuidelijke, bergachtige front aan de Oostenrijkers kon overlaten, had niet zozeer behoefte aan eigen bergtroepen maar

moest toch ook tot vorming daarvan overgaan nadat in 1915 Italië de oorlog aan Oostenrijk had verklaard. Tijdnood dwong daarbij tot rationalisatie: de Duitse bergtroepen werden niét volledig bemand met personeel uit de bergstreken, maar bestonden uit normale infanterie-eenheden met een extra „ruggegraat” van met het gebergte vertrouwde militairen, vooral uit Beieren en Wurtemberg. Het waren die troepen, die bij de reorganisatie van 1915 werden samengebracht in het Alpenkorps, die de grondslag legden voor de roemrijke traditie van de latere *Gebirgsjäger* van het Derde Rijk: hun naar de commando-opleiding zware training maakte hen vrijwel overal en onder de uiteenlopendste omstandigheden inzetbaar, en het was begrijpelijk dat de geheime voorbereidingen van de Duitse herbewapening goeddeels op dezelfde leest werden geschoeid.

Uiteraard kon in het korte bestek van Lucas' boek geen volledig verslag worden gedaan van alle krijgsverrichtingen van deze alpine specialisten. De schrijver heeft daarom ook een keuze gemaakt; hij beschrijft in beknopte vorm hetgeen de bergtroepen hebben gepresteerd in Polen, Noorwegen, tijdens de Balkanveldtocht, in de Sovjet-Unie en in Finland, en gaat dieper in op drie specifieke operaties, te weten Kreta, de omsingelingsslag van Uman in 1941, en de slotfase van de strijd in 1945 in het Oostenrijkse Stiermarken. Lucas' relaas van die gebeurtenissen is even sober als reeds bekend uit zijn eerdere publikaties. Niet alleen heeft hij zich gebaseerd op een grondige studie van de officiële documenten en gevechtsverslagen van de betrokken eenheden, hij heeft bovendien gesproken met ongeveer tweehonderd oudleden van de *Gebirgsjäger*formaties waarover hij schreef.

Dat alles, gepaard aan het erkende vakmanschap van de auteur, heeft van deze terugblik op een uiterst karakteristiek korps een bijzonder lezenswaardig boek gemaakt. Een boek dat enerzijds recht doet we-

dervaren aan de militaire eigenschappen van de Duitse bergtroepen, doch dat anderzijds geen volledige opheldering verschaft over de motivatie van het merendeel van deze *Gebirgsjäger* die zich merkwaardigerwijs tot het uiterste hebben ingespannen om een systeem te doen zegevieren dat in wezen — satanisch als het was — volkomen tegengesteld was aan de gefundeerde geloofsovertuiging van de doorsnee-bergbewoner.

Terecht spreekt uit Lucas' beschrijvingen een oprechte sympathie voor het type keurtroepen dat hij zich hier als onderwerp koos. Terecht ook vermeldt hij de moderne ontwikkelingen die in vele gevallen de fysieke inspanningen van de militaire alpinisten overbodig kunnen maken: Immers, helikopters kunnen troepen, wapens en voorraden in enkele minuten vervoeren naar plaatsen waarheen in de door hem beschreven episodes een moeizame klim van verscheidene uren noodzakelijk was. Maar al even terecht wijst hij ten slotte erop dat er altijd weersgesteldheden kunnen voorkomen die de inzet van die moderne middelen kunnen verhinderen, zodat de individuele kwaliteiten van de goed geoefende alpine infanterie de oplossing zullen moeten leveren.

Voor hen die zich willen verdiepen in de militaire geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog is *Alpine elite* een zeer nuttig boek dat zeer veel handzame informatie behelst. In het bijzonder geldt dat voor de slagorde van de *Gebirgsjäger*eenheden die achter in het boek is opgenomen. Voor de kenners is het bijvoorbeeld verhelderend dat Lucas het antwoord geeft op het raadsel dat er in de eindfase van de oorlog twee verschillende *Gebirgsjäger*divisies waren die hetzelfde nummer droegen. En ook de korte persoonschets van de onderscheidene commandanten verdient vermelding, evenals de samenvatting over de tactiek, bewapening en kleding en uitrusting. Al met al: een voortreffelijke uitgave die zeker aanbeveling verdient.

W. WALTHUIS